

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

STUDIA DOCTORANDORUM EXCELLENTIAE

A doktori képzés múltja, jelene és jövője

Szerkesztette:
Kis Kelemen Bence

Pécsi Tudományegyetem
Doktorandusz Önkormányzat

Studia Doctorandorum Excellentiae
A doktori képzés múltja, jelene és jövője
Kis Kelemen Bence (szerk.)

Pécsi Tudományegyetem
Doktorandusz Önkormányzat

Kis Kelemen Bence (szerk.)

Studia Doctorandorum Excellentiae

A doktori képzés múltja, jelene és jövője

2019

Pécs

Studia Doctorandorum Excellentiae – A doktori képzés múltja, jelene és jövője

Kis Kelemen Bence (szerk.)

Kiadó: PTE DOK – Publikon Kiadó, Pécs

Felelős kiadó: Pónusz Róbert, DOK

Szerkesztette: Kis Kelemen Bence

Lektorálta: Bazsa György

ISBN szám: 978-615-5457-86-9

Tördelés: Publikon Kiadó/IDResearch Kft.

Borító design: Járfás Vivien

A borító kép forrása: <http://unsplash.com>, a kép szabadon felhasználható.

© Kis Kelemen Bence, 2019

© Szerzők, 2019

© PTE DOK, 2019

Jelen könyvet, illetve annak részeit a kiadó előzetes írásos engedélye nélkül tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus vagy más módon közölni.

Tartalom

Szerkesztői előszó Kis Kelemen Bence	7
Lektori előszó Bazsa György	9
A doktori (PhD) képzés rövid történeti áttekintése Pálmai Dóra	13
A magyarországi doktori képzés hosszú másfél évtizedéről (1993–2009) Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea	29
A doktori képzés jogszabály történeti elemzése Bárány V. Fanny	49
A hazai doktorandusz életpályát befolyásoló tényezők alakulása Hohmann Balázs	69
A hazai doktori képzés változásainak elemzése – közgazdasági és gazdaságpszichológiai aspektusok Bilicz Hanga Lilla – Markó Éva	85
A doktorandusz önkormányzatiság története Magyarországon Kis Kelemen Bence – Pónusz Róbert	105
Doktori képzés a magyar oktatáspolitikai aktualitásai tükrében Cseporán Zsolt	119

Szerkesztői előszó

A Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat – mint az ország első intézményi szintű doktorandusz érdekképviselői szervezete – megalakulásának ötödik évfordulója számos apropót szolgáltatott arra, hogy ismertesse a doktori képzés iránt érdeklődőket a magunk mögött hagyott több mint fél évtized eredményeivel.

A 2017-es jubileumi évben megválasztott Elnökség számos célt tűzött ki maga elé. Ezek egyike volt egy olyan tudományos igényességű kötet megjelenítése, amely a hazai szakemberek és a doktori képzésben jelenleg is résztvevő doktoranduszok közös munkájával képes bemutatni a magyar doktori képzés történeti előzményeit, sajátosságait, aktuális problémáit és – bízom benne – felvázolni jövőbeni irányait.

Az olvasó jelenleg egy közel másfél éves munka gyümölcsét tarthatja a kezében, amely összesen hét szakmai tanulmányt tartalmaz. A kötet szerzői változatosak. Találunk köztük jelenlegi és volt doktoranduszokat mind a „régí”, mind pedig az „új” doktori képzésből. Nem egy tanulmány szerzője lát vagy látott el érdekképviselői tevékenységet és valamilyen módon mind kötődnek az *alma mater*hez, a Pécsi Tudományegyetemhez. A kötet szakmai színvonalát tovább emeli a lektor személye, a hazai doktori képzés elismert szakembere, Bazsa György professzor úr.

A tanulmányok vonalvezetéséből és szakmai tartalmából kirajzolódik a hazai doktori képzés íve. Láthatjuk, hogy a képlet alapvetően mit sem változott közel száz év távlatából sem, ha a doktori fokozatot megszerzők által bejárt útra tekintünk. A tanulmányokból az is világosan látszik, hogy a doktori képzésnek voltak és jelenleg is vannak megválaszolatlan kérdései, lényeges kihívásai. Ilyen többek között a doktoranduszok kettős (oktató-hallgató) szerepe, vagy a doktorandusz „életpálya” kérdésköre, hogy csak két példát említsek. Az egyenlet másik részét képezik azok a pozitívumok, amelyek a magyar tudomány magas minőségét és a kiállított doktori fokozatok minőségét hivatottak szavatolni, amelyek szintén megjelennek a kötet tanulmányaiban.

Határozott álláspontom, hogy a régi maxima, a *per aspera ad astra* máig is érvényes maradt. A fokozat megszerzéséhez vezető úton ugyanis számos, egyelőre ismeretlen akadállyal találkozhatják szembe magukat a doktoranduszok, amelyekre az akadémiai szférának, a jogalkotónak és természetesen az érdekképviselőnek közösen kell választ találnia.

Bár nem lehetett célunk a doktori képzés teljes spektrumának és a fentiekben exponált kérdéseinek megválaszolása, nem túlzás azt mondanom, hogy egy rendkívül értékes anyaggal gazdagíthatjuk a témával foglalkozó hazai szakirodalmat. Mindezért hálával tartozom mindazoknak, akik munkájukkal lehetővé tették a kötet megjelenését. Bízom benne, hogy az olvasó örömmel és haszonnal forgathatja majd kötetünket.

Kelt Pécsen, 2019. március 25. napján

A Szerkesztő

Lektori előszó

Különleges felkérést kaptam a kötet szerkesztőjétől: lektorként *én* is írjak Előszót. Az *én*-t csak ezért emelem ki, mert úgy érzem, a kettős felkérés alanyaként rövid magyarázatot kell adnom. A lektor ugyanis nem szokott Előszót írni. Megvan a lehetősége, sőt kötelme, hogy kifejtse véleményét, meglátásait, netán kifogásait a kötet kéziratáról, melyeket aztán vagy jórészt, vagy csak mérsékelten érvényesítenek a szerzők és a szerkesztő a végleges szövegben. Ez így volt most is, és jó érzéssel látom, hogy többnyire *jórészt*.

A lektori felkérés valamilyen releváns tapasztalatra, feltételezett hozzájárásra alapozódik. Esetemben ez minden bizonnyal arra épült, hogy az *Országos Doktori és Habilitációs Tanács* (ma Országos Doktori Tanács, ODT) alapító elnöke voltam (1993–1995), majd – rektori megbízásaim letelte után – még egyszer annak választottak (2000–2005). Így – és természetesen egyetemi oktatóként is – kétségtelenül volt/van némi tapasztalatom a hazai doktori képzés történetében.

A (PhD/DLA) doktori képzés és fokozatszerzés rendszerét 1993-ban az első önálló magyar felsőoktatási törvényben kapta lehetőségként és feladatként felsőoktatásunk. A kötetben részletesebb információk is olvashatók arról, hogy egyetemeink már korábban is adományoztak doktori címet/fokozatot, hiszen ennek joga tette egyetemmé az egyetemet és volt egy tőlük független tudományos minősítő rendszerünk is. De ez a negyedszázada bekövetkezett változás egyrészt ezt az egyetemi jogot és tevékenységet szervezett – oktatást és kutatást kombináló – képzésre építette, másrészt az ennek eredményeként megszerezhető/megítélhető PhD/DLA fokozatot az egyetlen hazai tudományos fokozatként kodifikálta. Ez így kivételes lehetőséget, újszerű feladatot és igen nagy felelősséget jelentett és természetesen jelent ma is.

Indokolt ezért, sőt szinte kötelező is, hogy ezt az új rendszert – történetét, folyamatát, feltételeit, eredményeit – időről-időre, vagy inkább folyamatosan elemezzük, értékeljük és alakítsuk, legyünk optimisták: fejlesszük. Meglepő, bár talán a közvetlen érintettség (az „áldozati bárány” szerep) okán érthető, hogy ebben a doktoranduszok – és a frissen doktoráltak – szinte kezdettől fogva máig – oroszlánrészt vállaltak és vállalnak. Ebben természetesen az elég hamar megszerveződött, pontosabban önszerveződött szövetségük – a Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) – vállalt vezető szerepet, de – bizonyára néhány ambiciózus fiatal és jó egyetemi légkör révén – Pécsen alakult ki és jól érzékelhetően működik egy olyan szellemi/szervezeti műhely, ami régóta országosan is

kiemelkedő, példaértékű teljesítményt mutat fel. Nem véletlen, hogy itt jött létre elsőként a legújabb felsőoktatási törvény adta lehetőség alapján az intézményi doktori önkormányzat, a PTE DOK.

Ez a kötet is ennek a koncepciózus tevékenységnek része, úgy is mondhatjuk, egy szép hagyomány folytatása, hiszen – látni fogja az olvasó az irodalmi hivatkozásokból – ebből a személyi/szervezeti körből és háttérből már jó néhány önálló kötet jelent meg, részben nemzetközi konferenciák anyagára alapozva, részben önálló tanulmányok gyűjteményeként.

Ez a kötet most hét tanulmányt tartalmaz. *Pálmai Dóra* a doktori (PhD) képzés történetéről ad áttekintést, kisebb részben nemzetközi, nagyobb részben hazai vonatkozásban. Ez jó felvezető a további tanulmányokhoz, mert a mai helyzet csak a történeti háttér ismeretében értékelhető komplex módon.

Kucsera Tamás Gergely és *Szabó Andrea* tanulmánya már konkrétabban és részletesebben tárja fel a hazai doktori képzés első másfél évtizedét (1993–2009), ami feltétlenül tanulságos, de kicsit kár, hogy az utóbbi évtized ilyen alapos értékelésére nem kerít sort, mert 2009 nem volt mérföldkő ebben a történetben.

Ugyancsak történeti elemzés *Bárány V. Fanny* tanulmánya – konkrétan egy gondos alaposággal összeállított jogszabály történeti áttekintés. Felfogás kérdése, hogy a jól illusztráltan bemutatott sok-sok, kisebb-nagyobb változtatás mennyire javította – nyilván a jogalkotó szándéka ez volt – a rendszer jogszabályi feltételeit vagy éppen a változtatások gyakorisága miatt a kívánt hatásoknak nem volt idejük beérni egy ilyen természetes nagy tehetetlenségű rendszerben.

Kardinális kérdést tárgyal *Hohmann Balázs* írása a doktorandusz életpályát befolyásoló tényezők alakulásáról. A doktorandusz lét vagy állapot is fontos kérdés (az érintetteknek akkor talán a legfontosabb), de hogy mi következhet, és mi következik utána, az mind az egyénnek, mind a tudománynak, mind a társadalomnak fontos ügy.

A doktori képzés egy sokaknak (beleértve magamat is) különleges aspektusát elemzi *Bilicz Hanga Lilla* és *Markó Éva*. A doktori képzésnek mind a közgazdasági, mind a gazdaságpszichológiai megközelítése újszerű nálunk, ami itt és most elsősorban igényes elméleti aspektusban jelenik meg. Jó lenne, ha ennek gyakorlati értékelésére minél hamarabb sor kerülne.

Nem véletlen, hogy *Kis Kelemen Bence* és *Pónusz Róbert* a doktorandusz önkormányzatiság történetéről írnak, hiszen ők ma ennek a Pécsi Tudományegyetemen a kulcs, és formálisan is vezető szereplői. Így hát a maguk számára is tanulságos az elemzés, amit a jó vezető az eredményesség érdekében célszerűen elvégez, de legalább annyira tanulságos ez az egyelőre heterogén képet mutató intézményi doktorandusz önkormányzatok számára is.

Igazán impozáns tanulmánnyal zárul a kötet *Cseporán Zsolt* tollából (ami persze ma klaviatúrát jelent). Egy körültekintő, tárgyilagos, korrektül kritikus (elengedhetetlen) elemzés a doktori képzés céljáról, funkciójáról, feltételeiről egy meghatározó kormányzati stratégiai dokumentumról, illetve alapján. A lassan három éve bevezetett új rendszer indokait és jellegét jól mutatja be, de hatásáról és eredményeiről most még nem szólhat. Az sem kizárt, hogy ez a gondolatgazdagság és rendszerelemzés magánál a dokumentumnál is színvonalasabb.

A köteten végig érződik a szerzők érintettsége, tapasztalata, az ügy iránti elkötelezettsége. Még akkor sem kívülről nézik a rendszert és a kérdéseket, ha már nem közvetlen részesei annak.

Azt azért ugyanilyen felfogásban lektorként is meg kell jegyezmem: a kötet nem elemzi, ilyen terjedelemben nem is elemezheti a doktori képzés és fokozatszerzés számos más aspektusát, pl. a doktori iskolák koordináló működését, a témavezetők szerepét, a képzés illeszkedését a három „bolognai” szint rendszerébe, a kutatás és a tudományos közlés gyakorlatát és integritását, a minőségbiztosítás/akkreditáció kérdéskörét, a nemzetközi (főleg európai) tapasztalatokat, kapcsolatokat, trendeket, a DOSZ tevékenységét és másokat, hogy az internet (a Facebook), a honlapok szerepéről a 21. században el ne feledkezzek

Látván a PTE DOK tevékenységét – s kicsit tudván is – írom, bízunk abban és biztatjuk arra, hogy azt a jelen kötet szellemében folytassák a maguk és sokak tanulságára és hasznára.

Debrecen, 2019. március 31-én

Bazsa György

A doktori (PhD) képzés rövid történeti áttekintése*

Pálmai Dóra

segédlevéltáros, doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár

„Az egyetem kétségkívül tudományos intézmény, módszere is tudományos...”¹

I. Bevezetés

A tanulmány fő vezérfonala a doktori képzés történeti változásainak bemutatása. Bár érdekesség képen a fokozat középkori eredetével kezdődik munkánk, a fókuszpont eltolódik a XIX–XX. századra, mely századok nem csak a politikai életben, a gazdaságban és a társadalomban eredményeztek gyökeres változásokat, hanem az oktatási rendszerben és a felsőoktatásban is. A tanulmányban korabeli forrásokra és a szakirodalmi háttérre építve tekintjük át a doktori cím eredetét, majd annak fokozatos leértékelődése miatt a XIX. század második és a XX. század első felében egyre meghatározóbb tudományos fokozatot, a magántanárság intézményét, a XX. század második felében bevezetett aspiránsképzést és a tudományok kandidátusa fokozatot. Ezeken keresztül jutunk el a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvényig, amivel Magyarországon bevezették az amerikai mintájú PhD képzést és fokozatot. A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény a Bologna-rendszerű felsőoktatást teremtette meg hazánkban, melyben a doktori képzésre az egyetemi képzés legfelső lépcsőfokaként tekintettek. Végül a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény és annak 2015-ben bekövetkezett változásain keresztül jutunk el a doktori képzésben az új típusú, 2+2 éves képzési struktúrához.

* Jelen tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának megbízásából készült.

¹ Hóman Bálint: A felsőoktatás reformja. In: Mártonffy Károly (szerk.): *Magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. I. Megnyitás, általános szakosztály.* Budapest 1937. 9–14. o.

II. A középkortól az állam szerepének felértékelődéséig

A doktori képzés története, ahogy az egyetem eszmeisége és intézménye is a középkorba nyúlik vissza. A XII. században megformálódó középkori egyetemek, tanárok és hallgatók privilegizált testületeiként alakultak ki a kolostori és a katedrális iskolák, majd a *studium generalé*k alapjain. Az egyetemek tudományos magját a *septem artes liberales*, a jogtudomány, a teológia, az orvostudomány és a filozófia adta. Az intézmény külső autonómiájának tekintetében meghatározó volt az egyház vagy az uralkodó szerepe, belső autonómiája szempontjából mind a tanárok, mind a hallgatók törvénykezési és választási jogokkal rendelkeztek.²

A középkori egyetemi képzési rendszerben elkülöníthető a *baccalaureus*, a *magiszteri* és a *doktori fokozat*. A két utóbbi, illetve a professzor elnevezés, melyre presztízsként tekintettek, már nem csak kimagasló szakmai tudást jelentett, hanem feljogosította tulajdonosát oktatási tevékenységre is. A magiszteri cím elnyerésére a képzés során előírt stúdiumok teljesítésével és egy nyilvános szigorlat letétele után volt lehetősége a jelöltnek. Fontos kiemelni azonban, hogy sok esetben anyagi okokból nem jutottak el a hallgatók a magiszteri, vagy a licenciátusok a doktori fokozat megszerzéséhez. A XVI. századtól kezdve megfigyelhető, hogy a középkori egyetemi eszmével ellentétben a hallgatók és a tanárok fokozatosan elkülönülnek egymástól, az oktatói tevékenység folytatásához nem volt elvárt a doktori fokozat megléte.³

A XVIII. században a felvilágosodás hatására az állam fokozott figyelmet fordított az oktatásügyre, a hasznosság jegyében olyan ismeretanyag elsajátítását tartották fontosnak, melyet később az állam javára tudnak fordítani. A felsőoktatási intézmények közé tartoztak ekkor a királyi akadémiák is, melyek bár tananyag tekintetében hasonlítottak az egyetemhez, azokon tudományos fokozatot nem lehetett szerezni a képzés végeztével. E jogkört kizárólag az egyetem gyakorolhatta, ahol a professzori cím elnyerésére csak abban az esetben volt lehetősége valakinek, ha előtte „valamely magasabb tudomány fakultásán doktorrá nem avatták”⁴.

² Ferencz Sándor: A középkori egyetem. Egyetem – universitas – studium generale. In: Tóth Tamás (szerk.): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatástörténeti tanulmányok*. Budapest 2001. 33–46. o; Barakonyi Károly (szerk.): *A Bologna „Hungaricum” – Diagnózis és terápia*. Budapest 2009.

³ Fináncz Judit: *Tudományos utánpótlásképzés Európában és Magyarországon: A doktori képzésben résztvevők helyzete*. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen 2008.

⁴ Ratio educationis: Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Mészáros István (ford.), Budapest 1981. 274. o.

III. A magántanárság intézménye hazánkban

1848 komoly változásokat hozott a magyar oktatási rendszerben. A felsőoktatás szempontjából lényeges átalakulást jelentett a német vagy *humboldti modell*⁵ meghonosítása. E modell hozta magával az addig hazánkban még nem ismert magántanárság intézményét, mely közel 100 éven keresztül működött bevezetését követően. Annak ellenére, hogy az egyetemi doktori cím továbbra is megmaradt, szerepe fokozatosan leértékelődött, már nehezen volt tekinthető a tudományos életpálya első állomásának. Az egyetem által adományozható doktori cím megszerzési követelményeinek alacsony színvonala, ezáltal egyre inkább a tanulmányok egy lezárási módjának tekinthető lehetősége miatt már nem jelentett meghatározó tudományos értéket⁶, presztízsének csökkenésével párhuzamosan értékelődött fel a magántanárság intézménye, melyet habilitációs eljáráshoz kötöttek, és az oktatói utánpótlás alapjának tekintettek.⁷

„Az egyetemi magántanárok határozott tanszakok tanítására jogosított férfiak, kik jogosítványuknál fogva előadásaikat az egyetemen hirdethetik s tarthatják meg.”⁸ Míg a kezdeti szabályozók nem kívánták meg az egyetemi doktori

⁵ A német vagy *humboldti* alapmodell: A német egyetem átalakításának első fontos feladata az egyetemi autonómia kérdésének megoldása volt. A modell és a külső autonómia meghatározásánál az állam szerepe kiemelendő, hiszen ezeket a típusú univerzitásokat az állam alapította, gondoskodott a fenntartásáról, mindezt „cserébe” pedig beleszólt az intézmény kormányzásába, az oktatók kinevezésébe. Az egyetem eszméje a filozófián alapult, de mindenképpen kiemelendő a tudományok, az oktatás és kutatás, az egyetemi oktatók és hallgatók egysége is. Meghatározó alapelve, hogy hallgatóinak általános műveltséget adjon át, de ezzel párhuzamosan szakmai pályára is elő-, illetve felkészítse őket. Tóth Tamás: A napóleoni egyetemtől a humboldti egyetemig. In: Tóth Tamás (szerk.): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatástörténeti tanulmányok*. Budapest 2001. 95–123. o.; Barakonyi: i.m. 20–21. o.

⁶ Vincze Tamás: *Karrierutak és iskolateremtés a XX. század első felének magyar neveléstudományában, (Mitrovics Gyula pályájának és szakmai műhelyének kvalifikációtörténeti nézőpontú bemutatása)*. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen 2011. 63. o.; Bíró Judit: *Magántanárok a pesti tudományegyetemen, 1848–1952*. Budapest 1990.

⁷ Mindezek ellenére az egyetemi doktori cím adományozásának körét folyamatosan bővítették a XIX–XX. században. Az 1901. évi 31.649. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet például engedélyezte a doktori fokozat megszerzését a Magyar királyi József-műegyetem építészeti, gépészmérnöki, mérnöki és vegyészi végzettséggel rendelkező hallgatóinak. A műszaki tudományok doktora cím szintén tudományos fokozatnak számított, – ahogy a rendelet fogalmaz – „a műszaki gyakorlat tekintetében különös jogokat nem ad”. (Magyarországi Rendelet Tára 1901. 327. o.) A fokozatszerzés folyamata – doktori szigorlatra bocsátásért benyújtott folyamodvány, mely tartalmazza a disszertációt is, doktori szigorlat egy fő- és két melléktárgyból, az értekezésről bírálók mondanak véleményt, amennyiben elfogadták a disszertációt a bírálók, kihirdetik a szigorlat időpontját, mely nyilvános, a szigorlat megtartása után a bizottság dönt annak eredményéről, majd az értekezéssel összességében a jelölt minősítéséről is. (Magyarországi Rendelet Tára 1901, 327–338. o.)

⁸ Bíró: i.m. 14. o.

fokozatot a habilitációhoz, elég volt a diploma megszerzése után kimagasló tudományos tevékenységet felmutatni, addig az 1892-es vallás- és közoktatásiügyi minisztériumi rendelet már előírta azt, hogy a jelölt a habilitációra jelentkezés előtt minimum 3 évvel szerezze meg a doktori címet is. A fokozat megszerzése iránti kérelem mellékleteként a pályázónak önéletrajzát, doktori oklevelét, előadás-tervezetet, az előadás tárgyában írt értekezést kellett benyújtani kezdetben, a habilitáció szabályozásában az évek folyamán azonban további mellékleteket írtak elő. Ilyen volt a publikációs lista, különböző igazolások a jelentkező polgári állására, keresetére vonatkozóan, érettségi bizonyítvány, leckeönyv, születési vagy keresztlevél stb. A pályázat pozitív elbírálása esetén, a szóbeli vizsga teljesítése és sikeres próbaelőadás után a képesítést a vallás- és közoktatásügyi miniszter adta ki.⁹ Fontos kiemelni, hogy a megszerzett magántanári cím csak adott egyetem adott karára vonatkozott, más egyetemen nem biztosított tanítási lehetőséget az elnyert fokozat, valamint a magántanárok nem rendelkeztek szavazati joggal az adott intézményben, vagy rendszeres havi illetménnyel, a meghirdetett óraszám és az órára feliratkozó hallgatói létszám függvényében kaptak az egyetemtól díjazást. A megszerzett cím pedig nem volt örök érvényűnek tekinthető. Abban az esetben, ha az érvényben lévő szabályozóban megjelölt időszak alatt a magántanár nem tartott bármilyen okból kifolyólag órát, címét visszavonták.¹⁰

Az 1930-as évekre a magántanárság intézménye már „több sebből vérzett”. Az 1936 decemberében tartott Országos Felsőoktatási Kongresszuson Grósz Emil „Az egyetemek magántanári intézménye” című előadásában foglalta össze a magántanárság akkor már csúcsosodó problémáit és tett rájuk megoldási javaslatokat. A magántanárok számának folyamatos emelkedése miatt egyre kevesebb hallgató látogatta a kollégiumokat, többen már nem is hirdettek órákat. Mindezzel összefügg a magántanárok illetményének folyamatos csökkenése is.¹¹ A magántanárság intézményében további lényeges változás már nem figyelhető meg annak eltörléséig, csupán az oktatói utánpótlás funkcióját töltötte be.

⁹ Bíró: i.m. 23–35. o.

¹⁰ Bíró: i.m. 43–46. o.

¹¹ Grósz Emil: Az egyetemek magántanári intézménye. In: Mártonffy Károly (szerk.): *Magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. I. Megnyitás, általános szakosztály*. Budapest 1937. 97–108. o.; Ladányi Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években*. Budapest 2002. 109–111. o.

IV. A tudományok kandidátusa és az aspiránsképzés

Az 1948-as politikai fordulat a felsőoktatásban és a tudósképzésben is éreztette hatását. Komolyan csorbították az egyetemek jogkörét azzal, hogy elválasztották az oktatást és a tudományos képzést egymástól, ezáltal a tudományos utánpótlás képzése kikerült a felsőoktatás égisze alól, hiszen ahogy a Magyar Tudományos Tanács Pártkollégiuma is fogalmazott: „*A legkiválóbb anyagot a tudományos kutatás felé kell irányítani.*”¹²

Az 1950. évi 44. számú törvényerejű rendelettel szovjet mintára Magyarországon is bevezették a „... tudományok kandidátusa” fokozatot, mely a doktori és magántanári cím eltörlését követően az első megszerezhető tudományos fokozatnak számított a diploma kézhezvétele után. A kandidátusi fokozat létrehozása mellett újabb változást jelentett a magyar tudományos életben, hogy az 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelettel bevezették a „tudományok doktora”¹³ fokozatot, továbbá eltörlték az addig használatos tudományos címeket és fokozatokat (doktor, magántanár). A fokozatokat 23 tudományágban¹⁴ lehetett megszerezni, kiadásuk a Tudományos Akadémián belül életre hívott Tudományos Minősítő Bizottság hatáskörébe tartozott, ezzel együtt pedig az egyetemek elveszítették ezt a jogkörüket.¹⁵ Mindez lényeges eltérést jelentett a szovjet mintától, hiszen a Szovjetunióban mindazon egyetemek továbbra is rendelkeztek a tudományos minősítési eljárás jogával, melyekben működött tudományos tanács.¹⁶ Fontos kiemelni azonban, hogy az egyetemi doktori cím adományozására az 1956. de-cember 1-jén kihirdetett 26. számú törvényerejű rendelet után ismét lehetőségük volt az egyetemeknek, azonban az egyetemi doktori cím elnyerése nem tudományos fokozatot, hanem magát a cím viselését jelentette.¹⁷

A kandidátusi cím megszerzésére az aspiránsképzés készítette fel a jelöltet, melynek „*célja valamely tudományág területén kitűnően felkészült, szűkebb szakterületen kiterjedt és elmélyült ismeretekkel rendelkező, a kutatás módszertanában járatos, önálló tudományos kutatómunkára képes, marxista-leninista világnézetű tudósjelöltek képzése*”¹⁸ volt. A képzés folyamán a hallgatók rendes,

¹² Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Budapest 1986. 64. o.

¹³ A fokozat bemutatása nem tartozik jelen tanulmány kereteibe. Erről részletesen ld. Molnár Imre: *Az aspiránsképzésre és a tudományos minősítésre vonatkozó hatályos jogszabályok*. Budapest 1960.

¹⁴ Részletesen ld.: Molnár: i.m. 9–10. o.

¹⁵ Molnár: i.m. 7–8. o.

¹⁶ Ladányi: *Felsőoktatási politika...* 66. o.

¹⁷ Ld. bővebben a 41/1959. (X.3.) Korm. sz. rendeletet; Ladányi: *Felsőoktatási politika...*

¹⁸ Molnár: i.m. 24. o.

levelező vagy egyéni felkészülés formájában végezheték tanulmányukat. Rendes képzés esetében a Tudományos Minősítő Bizottság valamely hazai vagy indokolt esetben –, ha az adott tudományterületen nem megoldható a hazai viszonyok között, – külföldi tudományos intézetbe osztotta be az aspiránst egy vezető mellé, akinek az irányítása alatt dolgozott. A képzés időtartama legfeljebb 3 év lehetett, mely idő alatt nem vállalhatott egyéb kereső munkát a jelölt. Kivételt képzett ez alól, hogy az aspirantúra második évében heti 3 óra erejéig oktathattak valamely felsőoktatási intézményben. A Bizottság a tanulmányi idő betartása és a képzés sikeres elvégzése érdekében ösztöndíjat biztosított az aspiránsnak. Indokolt esetekben a Bizottság engedélyt adhatott arra, hogy az aspiráns addigi munkahelyén egy vezető felügyelete mellett legfeljebb 4 év alatt levelező formában, vagy kivételes esetben –, ha a jelentkező legalább 5 éves szakmai gyakorlattal és közleményekkel alátámasztott tudományos felkészültséggel rendelkezett, – önálló aspiránsként vezető kijelölése nélkül végezze el a képzést.¹⁹ A megjelölt képzési időszak alatt az aspiránsnak teljesítenie kellett a kandidátusi vizsgákat és tudományos értekezését elkészítése után be kellett nyújtania.

Sikeres felvételi esetén az aspiránsnak képzése formájától függően aspiráns-vezetőjével vagy önállóan egy egész tanulmányi időszakát átfogó kerettervet kellett készítenie, mely tartalmazta *„az általános szakmai képzés, a marxista-leninista képzés, az értekezés tárgyához szükséges kutatói (kísérleti) munka, a szakirodalom, az idegen nyelv tanulmányozásának tervét”*²⁰ és a kandidátusi vizsga tárgyait. További tervezési feladatot igényelt a kerettervre épülő, félévénként benyújtandó részletes munkaterv, mely az egyes részfeladatokat tartalmazta határidővel megjelölve, valamint az aspiráns köteles volt benyújtani értekezésének elkészítési tervét is. Az egyetemeken adott esetben nem csak munkáltatóként vettek részt az aspiránsképzésben, hanem ők biztosították az aspiráns ideológiai és idegen nyelvi oktatását, gyakran a kutatási feltételeket is. További feladatot jelentett az egyetemeknek a kandidátusi vizsgák megszervezése és lebonyolítása. A vizsgabizottság tagjai között a színvonalas elbírálás érdekében egyetemi oktatók, más intézmények tudományos munkatársai és a kutatási területhez kapcsolódó egyéb szakemberek vettek részt. Az értekezés nyilvános, indokolt esetben zártkörű védésének szervezésében szintén meghatározó szerepet játszottak az egyetemeken, illetve az ott dolgozó, tudományos fokozattal rendelkező oktatók.²¹ Jól látni, hogy a tudományos utánpótlás képzéséből az egyetemeket nem lehetett kihagyni, nem is ez volt a cél, hiszen a tudományos fokozattal és

¹⁹ Molnár: i.m. 24. o.

²⁰ Molnár: i.m. 66. o.

²¹ Molnár: i.m. 66. o.

komoly szakmai presztízzsel rendelkező egyetemi oktatók továbbra is a magas színvonalú tudományos munkát képviselték a kutatóintézetek mellett.

Az egyetemek önállóságának további csökkentését jelentette azonban, hogy a 1031/1959. számú kormányhatározat értelmében a kandidátusi és tudományok doktora címmel rendelkező személyek részére, kérelmükre, bármilyen vizsga, disszertáció és vita nélkül kötelesek voltak megadni a *dr. univ.* címet.²²

A 25/1969. (VI. 20.) Korm. rendelet az egyetemekről és az egyetemi jellegű főiskolákról – szabályozta az egyetemi doktori cím elnyerését. E megnevezés nem tudományos fokozatot jelent, hanem „*az egyetemi végzettséghez szükséges tanulmányi anyag elsajátításánál magasabb fokú tárgyismeretet, a tudományos kutatás módszereiben való jártasságot tanúsít és megfelelő doktori értekezés készítésével, valamint külön vizsga (egyetemi doktori szigorlat) sikeres letételével szerezhető meg.*”²³ A rendeletben említett doktori értekezés elkészítése és szigorlat letétele nem vonatkozott az orvosokra, az állatorvosokra és a jogászokra, az ő esetükben az egyetemi doktori címet oklevelükkel együtt nyerték el, képesítésük megjelölését szolgálta.²⁴

V. A nyugati nyitástól az 1993-as felsőoktatási törvényig

Az egyetemek autonómiájának csorbitása, a kandidátusi rendszer és az aspiráns képzés egyre erősödő problémái, köztük a tudományos fokozatot elnyertek előregedése és a szándék, hogy a hazai tudományos teljesítményeket, címeket nyugaton is elismerjék²⁵, egyre jobban erősítette a magyarországi tudományos minősítési rendszer átalakításának szándékát. A Magyar Tudományos Akadémia kész volt lemondani a tudományos fokozat odaítéléséről, az éveken át zajló, nemzetközi kapcsolatok elmélyítését is célul kitűző folyamat során pedig nem csak országos, hanem intézményi szinten is meghatározó lépések történtek, melyek végén nem csak a doktorképzés átalakítása történt meg, hanem megalkották az 1993-as felsőoktatási törvényt is.

²² PTE EL VIII. 203. a. 396. d. 9/1990. Fülöp József levele Bauer Miklósnak a tudományos fokozatadás jogáról.

²³ Klement Tamás (szerk.): *A felsőoktatásra vonatkozó jogszabályok*. Budapest 1972. 92. o.

²⁴ Klement: i.m. 93. o.

²⁵ Bővebben ld. Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudánypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA KSZI műhelytanulmányok* 2009/1.; Nagy Ferencné (szerk.): *A Janus Pannonius Tudományegyetem évkönyve 1992–1995*. Pécs 1996; Bátyi Emese: Az új típusú tudományos minősítési rendszer kialakításának előzményei. In: Törő Csaba – Cservák Csaba – Rixer Ádám – Fábián Ferenc – Miskolczi Bodnár Péter – Deres Petronella – Trencsényiné Domokos Andrea (szerk.): IX. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, 2013. Jog és Állam 19. szám. Budapest 2014. 13–19. o.

Az 1988. május 31-én létrehozott Rektori Konferencia és az Országos Egyetemi Fórum olyan tanácsadói tevékenységet végzett, mely képes volt a felsőoktatási rendszer mélyreható átvizsgálására, a létező problémák megoldására. A Rektori Konferencia egyik bizottsága készítette el 1990 februárjára „*A felsőoktatási intézmények autonómiájának fejlesztése*” című összeállítást, melyben az egyetemi autonómia akkori állását járták körbe több oldalról és tettek javaslatot annak fejlesztésére. Az egyetemi autonómia magában foglalja az intézmények fokozatadási jogát is, mely azonban, ahogy korábban olvashattuk, a '80-as években még mindig nem került vissza az egyetemek jogkörébe. A Rektori Konferencia által készített összeállítás szerint „rendezni kell a *doctor universitatis* és a tudomány kandidátusa (doktora) fokozatok közötti kapcsolatot úgy, hogy az egyetemi doktorátus új minőségű, az egyetemek által adományozott, kizárólagos tudományos fokozat legyen”.²⁶ (Kiemelés a Szerzőtől)

Az összeállítást a bizottság az 1990. április 5–6-án megrendezett II. Országos Egyetemi Fórumra készítette el. A fórum az ország akkori labilis politikai és államigazgatási helyzetére való tekintettel ajánlásokat kívánt megfogalmazni „*az egyetemi autonómia, az európai integráció, a kutatásfinanszírozás, az egyetemi vállalkozások, a hallgatói ügyek és az érdekképviselő témakörében*”.²⁷ Az egyes szekciókban vitára bocsátott dokumentumok további részeiben is megjelenik a tudományos fokozat, a doktorandusz képzés kérdése. A javaslatokat egy hosszú távon elvégzendő feladat megoldásának tekintették, melyek azonban lehetőséget biztosítottak arra is, hogy rövidtávon változásokat vezessenek be a képzésbe. A javaslatok között szerepelt a 3–4 éves doktorandusz képzés kereteinek, tanterveinek kidolgozása, a doktori szabályzatok átdolgozása, kiemelve, hogy a követelmények feleljenek meg a nemzetközi elvárásoknak is. Minőségbiztosítás céljából javaslatot tettek arra, hogy például „*a disszertációk jelenjenek meg teljes egészében nyomtatásban valamely világnyelven, és küldjék meg azokat az adott tudományág bel- és külföldi központjaiba, neves könyvtárakba. A nyomtatott értekezéseken tüntessék fel a tudományos vezetők, a bírálók és az értekezést elfogadó bizottságok vezetőinek nevét.*”²⁸ A képzés finanszírozására is odafigyelve megjelölték azokat a lehetőségeket, melyektől támogatást várhattak. Ezeket a felszabaduló bérekben, alapítványi és vállalati felajánlásokban látták, de javaslatot tettek az 1986-ban létrehozott Országos Tudományos Kutatási Alap,

²⁶ PTE EL VIII. 203. a. 396. d. 9/1990. A felsőoktatási intézmények autonómiájának fejlesztése. 15.

²⁷ PTE EL VIII. 203. a. 396. d. 9/1990. A Rektori Konferencia felhívása a II. Országos Egyetemi Fórum megrendezéséről.

²⁸ PTE EL VIII. 203. a. 396. d. 9/1990. A II. országos Egyetemi Fórum szekcióüléseinek vitára bocsátott dokumentumai. 28.

az OTKA olyan továbbfejlesztésére is, mely pártolja a doktoranduszképzéssel összekapcsolt kutatásokat.²⁹

A II. Országos Egyetemi Fórumon elhangzott javaslatokból egy összesítés született *„A felsőoktatás átalakulása. Kiindulópontok, tézisek, feltételek.”*³⁰ címmel, melyet véleményezésre továbbítottak a felsőoktatási intézményeknek. A vitaanyag az egyetemek legmagasabb szintű oktatási feladatának tekintette a doktoranduszképzést, melynél azonban fontos odafigyelni arra, hogy ne csak a tudományos utánpótlás kinevelésének eszközének tekintsék, hanem *„az értelmiségiek (és közöttük a későbbi kutatók) intellektusa fejlesztésének legeredményesebb”*³¹ módjának. Fontosnak tartották, hogy a felsőoktatás nyújtotta képzéseket egységben lássák, vagyis a *„graduális képzés tanterveinek kialakításánál figyelembe kell venni, hogy a legkiválóbb diplomások a doktorandusz képzésben sajátítsák el a legmagasabb színvonalú tevékenységek ellátásához szükséges ismereteket, készségeket.”*³² A képzés egy meghatározott időtartamot ölelne fel, jelen javaslatban a 3–4 év szerepel, mely során a doktoranduszok tanulmányokat folytatnak és kutató tevékenységet látnak el.³³ Bauer Miklós, a Pécsi Orvostudományi Egyetem akkori rektora a vitaanyagot véleményezésre továbbította az intézmény oktatási szervezeti egységeinek.³⁴ A beérkezett vélemények összegzésére létrehozott bizottság által 1990 júliusában benyújtott dokumentumban a doktorképzésről nem tesznek említést mélyebben, az egyetemek tudományos fokozat adásának fontosságáról és a bíráló bizottság szerepéről nyilatkoznak csak.³⁵

A Pécsi Orvostudományi Egyetemen Reform Bizottság alakult, hogy felülvizsgálja a felsőoktatás elmúlt években kialakult helyzetét és felkészítse az egyetemet az új felsőoktatási és egészségügyi törvényekre, illetve részt vegyen azoknak a kialakításában.³⁶ E cél érdekében a bizottság teljes körűen lefedte

²⁹ PTE EL VIII. 203. a. 396. d. 9/1990. A II. országos Egyetemi Fórum szekciouléseinek vitára bocsátott dokumentumai. 28.

³⁰ A vitaanyag lelőhelye: PTE EL VIII. 203. a. 403. d. 63–2182/90. „Felsőoktatás átalakulása”

³¹ PTE EL VIII. 203. a. 403. d. 63–2182/90. „Felsőoktatás átalakulása” – A felsőoktatás átalakulása. Kiindulópontok, tézisek, feltételek. 5.

³² PTE EL VIII. 203. a. 403. d. 63–2182/90. „Felsőoktatás átalakulása” – A felsőoktatás átalakulása. Kiindulópontok, tézisek, feltételek. 5.

³³ PTE EL VIII. 203. a. 403. d. 63–2182/90. „Felsőoktatás átalakulása” – A felsőoktatás átalakulása. Kiindulópontok, tézisek, feltételek. 12.

³⁴ „A felsőoktatás átalakulása. Kiindulópontok, tézisek, feltételek.” című vitaanyagot a Pécsi Orvostudományi Egyetem további két bizottsága (POTE Oktatási-Nevelési Bizottsága, Tanári Testület) is megkapta véleményezésre, azonban az általuk elkészített beszámolók sem térnek ki a doktorandusz képzésre. (PTE EL VIII. 203. a. 403. d. 63–2182/90. „Felsőoktatás átalakulása”)

³⁵ PTE EL VIII. 203. a. 403. d. 63–2182/90. „Felsőoktatás átalakulása” – Összefoglaló vélemény...

³⁶ A reform bizottság munkálatai. Pécsi Orvostudományi Egyetem. Pécs 1990. 2. o.

azokat a területeket³⁷, melyekben változásokat kívántak elérni a törvényi szabályozók módosítása során. A bizottság kutatási szekciójának egyik fő irányelve a tudományos minősítés decentralizálása, ezáltal európai színvonalúvá tétele volt. Javaslatot tettek arra, hogy az egyetemi doktori cím, színvonalának emelésével a megszűnő kandidátusi fokozat helyébe tudna lépni, illetve az Európában elfogadott PhD fokozatot is el kellene érnie, mely által hozzájárulna ahhoz, hogy az orvosi karon is bevezetésre kerüljön a PhD képzés. A fokozat megszerzésének alapját képező disszertáció elkészítését azonban nem tartotta életszerűnek („elkészítése sok felesleges energiát vesz igénybe”³⁸) a bizottság nem csak az orvosi, hanem a természettudományi fakultáson is, ezért szorgalmazták, hogy az adott karoknál a hazai és nemzetközi folyóiratokban megjelent közlemények téziseinek összegzését kérjék a jelölttől, hiszen egy-egy tudományági folyóirat esetében sokszor erősebb rostán kell átmennie egy publikációnak, mint magának az értekezésnek az értékelés során.³⁹

VI. Az 1993-as felsőoktatási törvénytől a Bologna-rendszerű felsőoktatásig

A több éven át tartó folyamat eredményeként alkották meg a felsőoktatásról szóló 1993. LXXX. törvényt, mely szabályozta a doktori képzést és a fokozat („*Doctor of Philosophy*”, rövidítve: PhD, a művészeti képzésben „*Doctor of Liberal Arts*”, rövidítve: DLA) odaítélését is. Dr. Mádl Ferenc az 1993. szeptember 13-án tartott országos tanévnyitó beszédében Pécsen a felsőoktatási törvény fontosságát hangsúlyozva, kiemelte az egyetemi autonómia, azon belül is a tudományos minősítés hagyományát⁴⁰, hiszen, ahogy a felsőoktatási törvényben is megfogalmazták, csak abban az esetben létesíthető és működtethető egy felsőoktatási intézmény egyetemenként, ha több tudományterületen és több tudományágban is alkalmas doktori és mesterképzésre, valamint a PhD és a DLA fokozat odaítélésre.⁴¹ A törvény a képzés időtartamát 6 félévben állapította meg, mely idő alatt 180 kredit megszerzését tették kötelezővé.⁴² A törvény 23. fejezete kifejezetten a tudományos fokozat elnyerésére fókuszálva tesz előírásokat a

³⁷ A Pécsi Orvostudományi Egyetem Reform Bizottságának szekciói: 1. autonómia, 2. oktatási, 3. kutatási, 4. gyógyítási, 5. gazdasági. (A reform bizottság munkálatai. Pécsi Orvostudományi Egyetem, Pécs 1990. 1. o.)

³⁸ A reform bizottság munkálatai. Pécsi Orvostudományi Egyetem. Pécs 1990. 58. o.

³⁹ A reform bizottság munkálatai. Pécsi Orvostudományi Egyetem. Pécs 1990. 58. o.

⁴⁰ Nagy: i.m. 49–50. o.

⁴¹ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 3. §

⁴² A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 87/B. §

doktori képzésre és a fokozat megszerzésének feltételeire⁴³, melyeket részletelesen azonban az egyetemek által kidolgozott doktori szabályzatban jelöltek ki.⁴⁴

A *Janus Pannonius Tudományegyetem* új Szervezeti és Működési Szabályzatának létrehozására az 1993. október 27-én tartott összoktatói értekezlet egy év időtartamot jelölt ki.⁴⁵ A Szervezeti és Működési Szabályzat 1. számú mellékletét, mely az egyetem Doktori Szabályzatát tartalmazta, a Szenátus 1994. június 15-i ülésén fogadták el.⁴⁶ A szabályzat a felsőoktatási törvényt, a 47/1994. (IV.1.) Korm. rendeletet⁴⁷ és a művelődési és közoktatási miniszter 5/1994. (IV.1.) MKM rendeletét⁴⁸ figyelembe véve határozta meg „a doktori képzés és a doktori (PhD) fokozat megszerzésére vonatkozó szabályokat a Janus Pannonius Tudományegyetemen”⁴⁹. Az egyetem négy tudományágban – állam- és jogtudomány, közgazdaságtudomány, élő természettudomány és történettudomány⁵⁰ – kapott engedélyt az Országos Akkreditációs Bizottságtól doktori képzés elindítására. A fokozatot további feltételek mellett egyetemi szervezett képzésben vagy egyéni felkészülés útján lehetett megszerezni. A szervezett képzés időtartamát 36 hónapban jelölték meg, mely során teljesíteni kellett azokat a részletes tanulmányi kötelezettségeket, amiket az egyes tudományágak programjai határoztak meg. Jelen tanulmány keretei nem teszik lehetővé ezen követelmények részletes bemutatását minden program esetében, azonban a szabályzat értelmében egységesen tartalmaznia kellett a tananyagnak az adott tudományág elméleti, gyakorlati, módszertani, tudománytörténeti és nemzetközi ismeretanyagát.⁵¹

⁴³ „A doktori fokozat megszerzésének feltételei:

- a) az egyetemi doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése, továbbá a doktori vizsgák (szigorlatok) eredményes letétele;
- b) az önálló tudományos munkásság – cikkekkel, tanulmányokkal vagy más módon történő – bemutatása;
- c) két idegen nyelvnek a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének igazolása;
- d) a fokozat követelményeihez mért tudományos feladat önálló megoldása; értekezés, alkotás bemutatása; az eredmények megvédése nyilvános vitában.” (A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 92. §)

⁴⁴ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 94. §

⁴⁵ Nagy: i.m. 61. o.

⁴⁶ PTE EL VIII. 201. b. 225. d. A Janus Pannonius Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat 1. sz. melléklete – A Janus Pannonius Tudományegyetem Doktori Szabályzata. 27. o.

⁴⁷ A rendelet teljes terjedelmében elérhető: Művelődési Közlöny 1994/13. sz. 921–924. o.

⁴⁸ A rendelet teljes terjedelmében elérhető: Művelődési Közlöny 1994/13. sz. 925–926. o.

⁴⁹ PTE EL VIII. 201. b. 225. d. A Janus Pannonius Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat 1. sz. melléklete – A Janus Pannonius Tudományegyetem Doktori Szabályzata. 1. o.

⁵⁰ PTE EL VIII. 201. b. 225. d. A Janus Pannonius Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat 1. sz. melléklete – A Janus Pannonius Tudományegyetem Doktori Szabályzata. 28. o.

⁵¹ PTE EL VIII. 201. b. 225. d. A Janus Pannonius Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat 1. sz. melléklete – A Janus Pannonius Tudományegyetem Doktori Szabályzata. 6. o.

A hallgatónak lehetősége volt részleges felmentést kérnie a szervezett képzés alól abban az esetben, ha legalább 5 éves szakirányú tevékenységet tudott felmutatni, és a Doktori és Habilitációs Tanács szerint a megjelent publikációk tükrében már rendelkezett a doktorandusz a képzés során elsajátítható szakismertekkel. A Doktori és Habilitációs Tanács engedélyezhette azt is, hogy a hallgató „10 éves szakirányú tevékenység, és legalább 3 tudományos közlemény felmutatása esetén”⁵² egyéni felkészülés útján teljesítse a doktori képzést. Ez esetben a doktorandusz témavezetője által összeállított felkészülési program jelölte meg a kötelező konzultációk számát és tartalmazta azokat a vizsgákat, melyekkel a hallgató a képzés során elsajátítandó tananyagról számot adott.⁵³

A Pécsi Orvostudományi Egyetemen folyó doktori (PhD) képzés és doktori (PhD) fokozat-odaítélés szervezeti és működési szabályzatát a POTE Egyetemi Tanácsa 1994. június 8-án fogadta el, és az adott év június 10-én lépett életbe. A szabályzat szerint ekkor 3 tudományágban – orvostudomány, biológia tudomány és kémia tudomány – 18 akkreditált PhD program⁵⁴ keretén belül készítették fel a hallgatókat a fokozat megszerzésére. A Janus Pannonius Tudományegyetemhez hasonlóan a Pécsi Orvostudományi Egyetemen is többféle módon teljesíthették a doktoranduszok a képzést. A szervezett és egyéni felkészülés mellett a Doktori Tanács odaítélhette a fokozatot „önálló tudományos munkára való alkalmasságot tanúsító meglévő diploma elismerésével”⁵⁵ is. A 6 szemeszternyi képzés során a hallgatóknak 150 kredit értékű kötelező kurzust jelölt ki egy arra illetékes *tutortestület*, mely kreditmennyiségen túl további 50 (vagy több) kreditnyi választható kurzust kellett teljesíteniük a doktoranduszoknak a képzés során. A képzés negyedik szemeszterének elfogadását befolyásolta a doktorandusz PhD-kutatómunka témájának sikeres megvédése egy háromtagú bizottság előtt. Az Előbíráló Bizottságnak a hallgató köteles volt bemutatni kutatási témáját, módszertanát, az addigi eredményeket és további céljait, doktori

Pl. A pécsi földrajztudományi doktori képzés programjainak átfogó bemutatását ld.: Tésits Róbert – Tóth József (szerk.): *Doktoriskolánk: a pécsi földtudományi doktori képzés 15 éve. 1994–2009.* Pécs 2010. 10–13. o.

⁵² PTE EL VIII. 201. b. 225. d. A Janus Pannonius Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat 1. sz. melléklete – A Janus Pannonius Tudományegyetem Doktori Szabályzata. 5. o.

⁵³ PTE EL VIII. 201. b. 225. d. A Janus Pannonius Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat 1. sz. melléklete – A Janus Pannonius Tudományegyetem Doktori Szabályzata. 7. o.

⁵⁴ Az akkreditált PhD programok listáját lásd: PTE EL VIII. 203. b. 742. d. A Pécsi Orvostudományi Egyetemen folyó doktori (PhD) képzés és doktori (PhD) fokozat-odaítélés szervezeti és működési szabályzata. 20–21. o.

⁵⁵ PTE EL VIII. 203. b. 742. d. A Pécsi Orvostudományi Egyetemen folyó doktori (PhD) képzés és doktori (PhD) fokozat-odaítélés szervezeti és működési szabályzata. 2. o.

szigorlatra csak a sikeres védés és 200 kredit megszerzése után volt bocsátható a hallgató.⁵⁶

A következő években folyamatosan emelkedett azon tudományágak száma, melyekben doktori képzés folyt a Janus Pannonius Tudományegyetem, a Pécsi Orvostudományi Egyetem, majd pedig az integrált Pécsi Tudományegyetem keretein belül. A Janus Pannonius Tudományegyetem 1998. január 1-től érvényben lévő doktori szabályzata már 9 tudományágat⁵⁷ és 11 doktori képzési programot jegyez.⁵⁸ A Pécsi Tudományegyetemen a 2002/2003-as tanévben 14 doktori és 1 mesteriskolában folyt PhD- és DLA-képzés.⁵⁹

A Bologna-rendszerű magyar felsőoktatás bevezetésére a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvénnyel került sor. Az Európai Unióhoz csatlakozó Magyarország felsőoktatása az Európai Unió felsőoktatásának részévé vált. A felsőoktatási képzési szerkezet átalakult, az alap- vagy a mesterképzés után lehetősége volt a hallgatónak szakirányú továbbképzések által további speciális tudás elsajátítására, illetve a mesterképzés elvégzése után a legtehetségesebb hallgatók a doktori képzésben folytathatták tanulmányaikat, melynek célja a doktori fokozat megszerzésére történő felkészítés volt.⁶⁰ Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy ekkor a doktori képzés a felsőoktatási alaptevékenységek közé tartozott. A doktori képzés egységesen 3 éves képzési időből állt, mely alatt a hallgatónak 180 kreditet kellett teljesítenie. A doktorandusz képzését teljesíthette szervezett képzés vagy egyéni felkészülés formájában, mely során elsajátította a fokozat megszerzéséhez és egyéni kutatási tevékenység folytatásához szükséges tudást.⁶¹ A 2010-es évet követő átalakulások a felsőoktatás rendszerét is érintették, amikor is új felsőoktatási törvényt fogadott el a kormányzat, ezúttal nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény néven. Az új törvény lényegét tekintve 2015-ig nem módosította a doktori képzés és fokozatszerzés addig kialakult rendszerét. A legnagyobb változást az oktatás szabályozására

⁵⁶ PTE EL VIII. 203. b. 742. d. A Pécsi Orvostudományi Egyetemen folyó doktori (PhD) képzés és doktori (PhD) fokozat-odaítélés szervezeti és működési szabályzata

⁵⁷ A doktori szabályzatban felsorolt 9 tudományág: Állam- és Jogtudomány, Közgazdaságtudomány, Élő természettudomány, Élettelen természettudomány, Történettudomány, Nyelvtudomány, Festészet – szobrászat (DLA), Irodalomtudomány, Pszichológia.

⁵⁸ PTE EL VIII. 201. d. 314. d. A Janus Pannonius Tudományegyetem szabályzatgyűjteménye I. kötet. A JPTE Doktori Szabályzata – Az SZMSZ 1. számú melléklete. 14. o.

⁵⁹ Dezső Krisztina (szerk.): *A Pécsi Tudományegyetem évkönyve, 2002–2003*. Pécs 2003. 53–54. o. Az egyes doktori iskolák és képzések részletes leírását ld. Lázár Gyula – Szilágyi László – Czibók Balázs (szerk.): *A Pécsi Tudományegyetem doktori képzései*, Tájékoztató kiadvány. Pécs 2003.

⁶⁰ Barakonyi: i.m. 243–244. o.

⁶¹ A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény.

vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCIV. törvény hozta meg, amely alapjaiban módosított a doktori képzés addigi rendszerén.

VII. Záró gondolat

A jelen kötetet életre hívó ismételt nagy változás a doktori képzésben a 2016/2017-es tanévtől lépett érvénybe. Ez alapján az új képzési rendbe bekerült hallgatók 2+2 év alatti képzésük során egy *képzési és kutatási*, majd egy *kutatási és disszertációs* szakaszban vesznek részt, melyeket egy komplex vizsga választ el egymástól.

A fenti sorok csak töredékeit tartalmazzák azoknak a tématerületeknek, amelyek a doktori képzés történetiségének bemutatása során felmerülhetnek (pl. a felvételi vizsga; a képzés finanszírozása; ösztöndíjak; a hallgatók társadalmi összetétele, korosztály szerinti megoszlása; a nők tudományos képzése, előmenetele; a képzésben résztvevő oktatók; a hazai és nemzetközi intézményi kapcsolatok stb.), azonban remélhetőleg így is egy olyan átfogó képet nyújt a tanulmány az olvasónak, mely méltó megalapozása a kötet többi tanulmányának.

Felhasznált irodalom

- A reform bizottság munkálatai. Pécsi Orvostudományi Egyetemi. Pécs 1990.
- Barakonyi Károly (szerk.): *A Bologna „Hungaricum” – Diagnózis és terápia*. Budapest 2009.
- Bátyi Emese: Az új típusú tudományos minősítési rendszer kialakításának előzményei. In: Törő Csaba – Cservák Csaba – Rixer Ádám – Fábíán Ferenc – Miskolczi Bodnár Péter – Deres Petronella – Trencsényiné Domokos Andrea (szerk.): *IX. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, 2013. Jog és Állam* 19. szám. Budapest 2014.
- Bíró Judit: *Magántanárok a pesti tudományegyetemen, 1848–1952*. Budapest 1990.
- Dezső Krisztina (szerk.): *A Pécsi Tudományegyetem évkönyve, 2002–2003*. Pécs 2003.
- Ferencz Sándor: A középkori egyetem. Egyetem – universitas – studium generale. In: Tóth Tamás (szerk.): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatástörténeti tanulmányok*. Budapest 2001.
- Fináncz Judit: *Tudományos utánpótlásképzés Európában és Magyarországon: A doktori képzésben résztvevők helyzete. Doktori (PhD) értekezés*, Debrecen 2008.
- Grósz Emil: Az egyetemek magántanári intézménye. In: Mártonffy Károly (szerk.): *Magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. I. Megnyitás, általános szakosztály*. Budapest 1937.
- Hóman Bálint: A felsőoktatás reformja. In: Mártonffy Károly (szerk.): *Magyar felsőoktatás. Az 1936. évi december hó 10-től december hó 16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszus munkálatai. I. Megnyitás, általános szakosztály*. Budapest 1937.
- Klement Tamás (szerk.): *A felsőoktatásra vonatkozó jogszabályok*. Budapest 1972.
- Ladányi Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években*. Budapest 2002.
- Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Budapest 1986.
- Lázár Gyula – Szilágyi László – Czibók Balázs (szerk.): *A Pécsi Tudományegyetem doktori képzései*. Tájékoztató kiadvány, Pécs 2003.
- Molnár Imre: *Az aspiránsképzésre és a tudományos minősítésre vonatkozó hatályos jogszabályok*. Budapest 1960.

- Mosoniné Fried Judit: A hazai tudományos minősítési rendszer átalakítása: tudánypolitikai viták az 1970-es évek végétől a felsőoktatási törvény 1993. évi elfogadásáig. *MTA KSZI műhelytanulmányok*, 2009/1.
- Nagy Ferencné (szerk.): *A Janus Pannonius Tudományegyetem évkönyve 1992–1995*. Pécs 1996.
- Nagy Péter Tibor: A tudományos továbbképzés Kádár-korszakbeli társadalomtörténetéhez. *Kultúra és közösség* 2011/2.
- Ratio educationis: Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Mészáros István (ford.), Budapest 1981.
- Tésits Róbert – Tóth József (szerk.): *Doktoriskolánk: a pécsi földtudományi doktori képzés 15 éve. 1994–2009*. Pécs 2010.
- Tóth Tamás: A napóleoni egyetemtől a humboldti egyetemig. In: Tóth Tamás (szerk.): *Az európai egyetem funkcióváltozásai. Felsőoktatástörténeti tanulmányok*. Budapest 2001.
- Vincze Tamás: *Karrierutak és iskolateremtés a XX. század első felének magyar neveléstudományában, (Mitrovics Gyula pályájának és szakmai műhelyének kvalifikációtörténeti nézőpontú bemutatása)*, Doktori (PhD) értekezés. Debrecen 2011.

Felhasznált jogszabályok

- A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- A doktori eljárásról szóló 47/1994. (IV.1.) Korm. rendelet.
- A kitüntetéses doktorrá avatásról szóló 5/1994. (IV.1.) MKM rendelet
- A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minster 1901. évi 31.649. számú rendeletével közzétett szabályzat a műszaki doktori cím megszerzéséről a m. kir. József-műegyetemen. Magyarországi Rendeletek Tára 1901. 327–338. o.

Felhasznált levéltári források

- Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár
 - VIII. 201. PTE (majd JPTE) Rektori Hivatal iratai
 - VIII. 203. Pécsi Orvostudományi Egyetem iratai

A magyarországi doktori képzés hosszú másfél évtizedéről (1993–2009)*

Kucsera Tamás Gergely
főtitkár, Magyar Művészeti Akadémia

Szabó Andrea
tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia
Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet

I. Bevezető

Magyarországon 2018-ban 25 éves a doktori képzés, ugyanis az 1993/1994-es tanévben indult az első nappali tagozatos évfolyam a felsőfokú képzés legfelsőbb szintjén.¹ Azok a szakemberek, akik az első időszakban nyerték el a doktori fokozatot, ma már a hazai tudományos élet meghatározó szereplői, olyan 40-es és 50-es éveikben járó emberek, akik vállukon viszik a hazai tudományos intézményhálózatot, a magyarországi felsőoktatási képzést, ezen felül sokan közülük nemzetközi karrier utat jártak, járnak be. Az alábbi tanulmányban összefoglaljuk azokat a témában készült írásokat, elemzéseket és empirikus vizsgálatokat, amelyek a doktori képzés első másfél évtizedéről készültek. Ahogy jelen tanulmányból kitűnik, a téma sokáig nem került tudományos alaposságú feldolgozásra, lényegében a 2000-es évek legelejétől kezdődik a tudomány érzékenysége a doktoranduszok és a PhD-képzés iránt.

Jelen tanulmány szerzői – egyébként a tanulmányban idézett, citált többi szerző is – maguk is részesei voltak a folyamatnak többféle minőségben is. Egyrészt mindketten végeztek egy-egy doktori iskolában, mindketten doktoráltak, ugyanakkor a doktorandusz mozgalom képviselői, talán nem túlzás azt állíta-

* Jelen tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának megbízásából készült. A tanulmány szerzői ezen időszakhoz kötődő kutatásaik és publikációik alapján kapták a felkérést. Az időszak vége annyiban korszakhatár, hogy a jelenleg is kormányzó pártok 2010-től új kormányzati struktúra mellett új alkotmányos rendszert és a felsőoktatást szabályozó jogalkotási folyamatot indítottak el, vittek véghez, ez kapcsolódóan – és értelemszerűen – a doktori képzést is érintette. A változások előképeként – számos kérdésben – értelmezhető Kucsera Tamás ebben a tanulmányban is idézett, egy évtizeddel ezelőtti tanulmánya.

¹ Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea: *15 éves a Doktoranduszok Országos Szövetsége. Doktoranduszok Országos Szövetsége*, Budapest 2010.

ni, hogy vezetői voltak egy időszakban. Ráadásul tudományos érdeklődésük homlokterében is a hallgatói mozgalom, ezen belül a doktorandusz mozgalom áll. Vagyis belülről és kívülről is érzékelték azt a folyamatot, fejlődést, amely a kezdetektől, 1993/1994-es tanévtől kezdve a 2000-es évek első évtizedének végéig jellemezte a hazai doktori képzést.

Érdemes szólni a tanulmány műfajáról. Az alábbi szöveg a témában készült tanulmányok és elemzések szisztematikus feldolgozása három témakörben: jogszabályi környezet, finanszírozási háttér és a PhD-hallgatói lét. Olyan tanulmányokat foglalunk össze, amelyek csak kis példányszámban jelentek meg korábban, és véleményünk szerint, nem kaptak megfelelő tudományos visszhangot az elmúlt időszakban. Az irodalom szisztematikus feldolgozásakor több helyen is ragaszkodtunk az eredeti szövegrészek pontos közléséhez, mert így a korabeli kontextus is jobban érthető. Megjegyezzük továbbá – és ez is indokolja az írárok (helyenkénti) szöveghű visszaadását –, hogy a források egy része az online felületek gyakori változása miatt ma már nem elérhető, vagy csak nagyon hosszas keresés után lelhető fel.

II. A hazai doktori képzés – jogi szabályozásából eredő – jellemzőiről²

Magyarországon először 1993-ban került sor a hazai felsőoktatás külön törvényben történő szabályozására³; a jogalkotó döntésével az egyetemek megkapták a kandidátusi fokozatot (CSc) felváltó tudományos fokozat, a PhD odaítélésének jogát,⁴ így a magyar tudományos élet – a korábbi CSc és – az erre „épülő” – DSc (a Magyar Tudományos Akadémia által odaítélt tudományok doktora fokozat)

² Jelen tanulmány elő része jelentős mértékben támaszkodik az alábbi írásokra: Kocsis Miklós: A doktori képzés „kiskapui” – Jogi szabályozás és jogalkalmazói gyakorlat Magyarországon. *Felsőoktatási Műhely* 2008/3. 101–110. o. és Kocsis Miklós: Doktori képzés a jogi szabályozás tükrében. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 57–76. o. valamint Kucsera Tamás Gergely: Atipikus előtanulmány a hazai doktori képzés kérdéskörét vizsgáló dolgozathoz. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 723. o.

³ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: régi Ftv.)

⁴ Régi Ftv. „91. § (1) Az egyetem doktori képzésre és doktori (PhD) fokozat odaítélésére azon a tudományterületen, illetőleg tudományágban jogosult, amelyben arra való alkalmasságát az Országos Akkreditációs Bizottság állásfoglalásában elismerte.

(2) A doktori képzés szervezésére és a fokozat odaítélésére az egyetem doktori tanácsot hoz létre; nagylétszámú egyetemeken a doktori tanács karonként és szakonként is létrehozható.

(3) A doktori tanács valamennyi tagjának doktori (PhD) fokozattal kell rendelkeznie; a tanács tagja lehet az is, aki az egyetemnek nem dolgozója.

(4) A doktori eljárásban nem vehet részt az a személy, aki a pályázóval függelmi, hozzátartozói viszonyban van, vagy akitől az ügy tárgyalagos elbírálása egyéb okból nem várható el.

háromosztatú fokozatához képest – (1984-től tudományos fokozat az egyetemi doktor – dr. univ. – is, a kandidátusi (CSc) és az MTA által odaítélt DSC mellett) egy tudományos fokozatot ismer el: a PhD-t.⁵

A felsőoktatás önálló törvényben történő szabályozása mind intézményrendszer, mind igazgatási-jogi szempontból korszakos esemény volt, mindennek ellenére a rendszerszintű kritikák egy – a magyar főiskolai és egyetemi képzés eltömegesedését jelentő – évtized után az újrafogalmazás igényét is hordozó állapotot eredményeztek. A 2002-ben hatalomba lépő kormányerők már az első kormányzati esztendőben szakmapolitikai egyeztetéseket kezdeményeztek, a viták hevesége miatt az új Felsőoktatásról szóló törvényt csak az évtized közepén, 2005-ben fogadta el az Országgyűlés, de ez sem zajlott döccenők nélkül, mivel 2005. november 29-én az Országgyűlés ismét elfogadta a 2005. évi CXXXIX. törvényt (azaz az új felsőoktatási törvényt, amely akkor még nem lépett hatály-

92. § (1) A doktori (PhD) fokozat egyetemi szervezett képzésben való részvétel keretében, illetve egyéni felkészülés alapján szerezhető meg.

(2) A doktori (PhD) fokozat megszerzésének feltételei:

a) az egyetemi doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése, továbbá a doktori vizsgák (szigorlatok) eredményes letétele;

b) az önálló tudományos munkásság – cikkekkel, tanulmányokkal vagy más módon történő – bemutatása;

c) két idegen nyelvnek a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének igazolása;

d) a fokozat követelményeihez mért tudományos feladat önálló megoldása; értekezés, alkotás bemutatása; az eredmények megvédése nyilvános vitában.

(3) Az egyetem doktori tanácsa felmentést adhat bármely pályázónak a szervezett képzésben vagy a képzés egy részében való részvétel alól.

93. § (1) Doktori szigorlatot szigorlati (vizsga) bizottság előtt kell tenni. A szigorlati bizottságot a doktori tanács hozza létre. A szigorlati (vizsga) bizottság legalább egyharmada az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban vagy munkaviszonyban nem álló külső szakember.

(2) A doktori munkát bírálóbizottság előtt nyilvános vitában kell megvédeni. A doktori munka bírálóbizottságának elnöke az egyetem szakmailag illetékes tanára; a bizottság tagjait a doktori tanács – az (1) bekezdésben foglaltak értelemszerű alkalmazásával – jelöli ki.

(3) A doktori (PhD) fokozat megszerzésére irányuló eljárásban hozott határozatok kizárólag jogszabálysértés, illetőleg az egyetemi doktori szabályzat megsértése miatt fellebbezhetők meg.

94. § (1) A doktori (PhD) fokozat odaítéléséről vagy elutasításáról központi nyilvántartást kell vezetni. Ennek megszervezése az Országos Akkreditációs Bizottság feladata. A nyilvántartás mindenki számára nyilvános.

(2) A doktori (PhD) képzés és a fokozat odaítélésének részletes szabályait az egyetem doktori szabályzata állapítja meg.”

⁵ A DLA művészeti fokozat a PhD-val egyenértékű, a rá vonatkozó szabályozás teljességgel azonos a PhD fokozatra vonatkozóval. A korábban tudományos fokozatként számon tartott nagydoktori fokozat – a DSc – a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 27. §-a „az MTA doktora” címként került meghatározásra, amely annak a kiemelkedő tudományos teljesítményt elért személynek ítélhető oda, aki tudományos fokozattal rendelkezik, és a cím megszerzésének feltételeit teljesíti. Hangsúlyozandó, hogy az *MTA doktora* cím presztízse – és a hozzá tartozó juttatás – a korábbiakhoz képest semmit nem változott.

ba, így a még nem hatályosult jogszabályt módosították az Alkotmánybíróság határozatát figyelem bevévő módon).

Az új ágazati törvény keretei között 2007–2009 folyamán lezajlott a magyarországi doktorandusz képzés addigi legátfogóbb felülvizsgálata és átalakítása; az első lépés a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről szóló 33/2007. (III. 7.) Kormányrendelet (a továbbiakban: Rendelet) megalkotása volt, amelyet a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (a továbbiakban: MAB) által elvégzett ún. „törvényi megfeleltetési eljárás” követett. Mindennek a szükségességét a létező rendszer működési zavarai és az új felsőoktatási törvény rendelkezéseivel hazánkban is bevezetett, az ún. bolognai képzési rendszer teremtette újrafogalmazott elvárások adták, amely szerint a képzés harmadik szintje a doktoranduszképzés lett.

A már jelzett időszakban működő, mintegy 160 doktori iskola felülvizsgálata – a MAB által meghatározott és nyilvánosságra hozott követelményrendszer mentén – 2008 tavaszáig lezajlott), e kritériumrendszer képezte a következő majd’ egy évtizedben létrehívandó doktori iskolák akkreditációs követelményrendszerét.⁶

Az előzményekre is utaló módon megállapítható, hogy a doktori (PhD/DLA) fokozat megszerzésére vonatkozó jogi szabályozás 1993-ból rendkívül tág kereteket – és így mozgásteret – biztosított az intézmények számára,⁷ majd – az eltelt egy évtized tapasztalataira alapozva – a 2005-ben elfogadott – a fentiekben már említett – új felsőoktatási törvény hatályba lépésével a szabályozás a keret-szabály jellegtől a részletszabályozás felé mozdult el.⁸ Az új törvény vonatkozó rendelkezései – továbbá az annak végrehajtására megalkotott rendelet előírásai – a korábbinál jóval részletesebb, de ellentmondásoktól sem mentes módon szabályozta a doktori fokozat megszerzésének mikéntjét és intézményi kereteit. A jelzett Kormányrendelet hatályba lépését követően a MAB állásfoglalást adott ki a doktori iskolák létesítésének és működésének követelményei ügyében⁹ (a továbbiakban: Állásfoglalás).

⁶ Létrehozzák a <http://www.doktori.hu> honlapot, amely a MAB vizsgálatai alapján működő doktori iskolák, tanárok, doktorált hallgatók nyilvános adatbázisává válik. Az adatbázis tartalmáról, a köz-zététel módjáról egyébként számos felsőoktatási intézmény és a MAB között vita alakult ki. Szabó Andrea – Kucsera Tamás Gergely: Oktatáspolitikai – a „realitásokhoz igazítva”. In: G. Fodor Gábor – Stumpf István (szerk.): *(V)álságkormányzás. A 2. Gyűrsány-kormány harmadik éve. Századvég Kiadó, Budapest 2009. 241. o.*

⁷ Ld. erről a 2007 márciusáig hatályos, a doktori képzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet (a továbbiakban: régi doktori rendelet)

⁸ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 101. o.

⁹ Az Állásfoglalást ld. <http://www.mab.hu/doc/doktoriKov70501.doc> (2009. 11. 01.)

Az új felsőoktatási törvény hatályba lépését követően számos ponton megváltozott a doktori képzés jogszabályi környezete, kiemelendő, hogy az új jogszabály a felsőoktatás alaptevékenységei közé sorolta a doktori képzést,¹⁰ és az egymásra épülő, felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzési ciklusok legmagasabbikaként határozza meg;¹¹ továbbá a törvény az egész életen át tartó tanulás szellemében megteremtette az összhangot a közoktatás, a szakoktatás és felnőttoktatás rendszerével, valamint az európai uniós elvárásokkal.¹² A kutatói utánpótlás nevelés, valamint a felsőoktatási és kutatási térség kapcsolatát az oktatás területén a doktori iskolák és a doktori képzés teremtette meg.¹³

Közel másfél évtized távlatából nem tűnhetnek feltétlenül erősnek ezek a megállapítások, de az adott időszakban azok voltak, hiszen a doktoranduszképzés és a PhD/DLA fokozat kiadásának első – „hosszú” – évtizedét végigkísérte a korábbi – a tudományos minősítő bizottsági eljárás, az MTA intézményéhez kötötten, a korábban a felsőoktatási intézmények által odaítélt egyetemi doktori címre (dr. univ.) alapozott kandidátusi fokozat, illetve az ennek kiadásával kapcsolatos eljárás. Így megállapítható, hogy tudományszervezési és tudomány-szociológiai szempontból kiemelkedően jelentős mindezek alapján az a következtetés, miszerint a doktori képzés és fokozatszerzés 2005-ös szabályozása nem azt írta le, hogy komplett életműre kell fokozatot adni – mivel a doktori képzés funkciója a tudományos utánpótlás képzése –, hanem a doktorandusznak új, eredeti tudományos eredmények létrehozásával azt kell bizonyítania, hogy alkalmas a tudományos pályára. Persze mindezzel a korábban jelzett vita nem ült el véglegesen. A következő években gyakran elhangzottak olyan tartalmú megállapítások, amelyek a PhD fokozatokat – amelyek jogilag egyenértékűek a kandidátusi fokozattal – degradálták, kimondva, példának okáért, hogy a „PhD manapság a régi szisztéma egyetemi doktori és kandidátusi szintjei közötti tudományos érettséget, felkészültséget mutat”. Mindezek nem megalapozatlan kijelentések az életpályák felől nézve, hiszen a korábbi rendszerben a kandidátusi fokozat megszerzése statisztikai átlag szerint közelítőleg másfél évtizeddel későbbi életszakaszban következett be, mind a vizsgált időszakban az átlag szerint a harmincas éveinek közepén PhD, vagy DLA fokozatot szerző doktorjelöltek esetében.

¹⁰ Vö. Ftv. 4. § (2) bek.

¹¹ Ftv. 11. § (1) bek. A felsőoktatás – bolognai rendszerű – képzési ciklusai az alapképzés, a mesterképzés és a doktori képzés.

¹² Ld. erről bővebben: A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: Az egyetemek korszerűsítési programjának megvalósítása: oktatás, kutatás és innováció. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0208:FIN:HU:PDF> (2018. 05. 23.)

¹³ Ld. erről részletesen az Ftv. Indokolását.

A doktorandusz tevékenységének keretét, képzésének, valamint önálló, saját kutatásainak lehetőségét a doktori iskola biztosította.¹⁴ Doktori iskola alapítására és doktori képzésre az a felsőoktatási intézmény szerezhette jogosultságot, amelyben mesterképzés folyt az adott tudományterületen vagy művészeti ágban.¹⁵ A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény az egyetem alapításához feltételül szabtta azt, hogy legalább egy tudományterületen, két tudományágban vagy egy művészeti ágban doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére legyen jogosultsága.¹⁶ A tudományterületek – a nevezett törvény 147. § 44. pontja szerint – „a bölcsészettudományok, a hittudomány, az agrártudományok, a műszaki tudományok, az orvostudományok, a társadalomtudományok, a természettudományok és a művészetek, amelyek tudományágakra tagozódnak.”¹⁷ A tudományágak felsorolását a felsőoktatás gyakorlatában – a képzési ágakkal összevetve – a korábban jelzett MAB Állásfoglalás 1. sz. melléklete tartalmazta. Az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint a művészeti ágak felsorolásáról szóló 169/2000. (IX. 29.) Korm. rendeletet a 33/2007. (III. 7.) Korm. rendeletet hatályon kívül helyezte.¹⁸

A szabályozás a korábbival szinte szó szerint egyező volt, azaz a doktori iskola működésének alapvető célja a doktori képzés szervezeti keretének biztosítása, valamint a tudományos fokozat megszerzésére történő felkészítése volt.¹⁹ A doktori iskola létesítéséről és a doktori képzés indításáról a felsőoktatási intézmény szenátusa dönthetett²⁰ akkor, ha azt a MAB szakértői véleményében támogatta, továbbá az indítás tényét a felsőoktatási intézmény a regisztrációs központnak bejelentette.²¹ Az eljárás során a doktori iskola létesítésekor meg kellett jelölni azt a tudományágot vagy művészeti ágat, amelyben a doktori képzést a kezdeményező intézmény folytatni kívánja.²²

Doktori képzés merítési bázisát a mesterképzésben szerzett fokozattal és szakképzettséggel rendelkező fiatalok jelentették.²³ A vizsgált időszakban a doktori képzés egységes, harminchat hónapos képzési időből állt, amelyet fel lehetett osztani beszámoltatási szakaszokra.²⁴ A gyakorlatban számos felsőok-

¹⁴ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 103. o.

¹⁵ Ftv. 67. § (1) bek.

¹⁶ Ftv. 11. § (3) bek.

¹⁷ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 103. o.

¹⁸ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 102. o.

¹⁹ Ftv. 147. § 2. pont.

²⁰ Ftv. 27. § (8) bek. o) pont

²¹ Ftv. 27. § (9) bek.

²² Rendelet 2. § (3) bek.

²³ Ftv. 43. § (3) bek. E rendelkezést az Ftv. 68. § (2) bekezdése szükségtelenül ismétli meg.

²⁴ Ftv. 68. § (1) bek.

tatási intézmény e lehetőséget úgy értelmezte, hogy a *doktorandusz* képzési idejét a graduális képzésben alkalmazott szemeszterekhez igazítja.²⁵ Ahogy erre Kocsis Miklós elemzésében rámutat, az adminisztrációs könnyebbségek ellenére a jelzett értelmezés több szempontból is téves volt, hiszen jogszabály szövege egyértelműen gyakorlati iránymutatást adott abban a tekintetben, hogy a doktorandusz képzési idejét 36 hónapon keresztül folytatni kell (szemben a graduális hallgatók képzési idejéről szóló egyéb rendelkezésekkel, ahol a jogszabály – eltérő számú – szemeszterenként határozza meg, nem hónapokban; ezt erősíti, hogy a doktorandusz hallgató ösztöndíja – ellentétben a graduális hallgatók juttatásaival – a nyári hónapokban sem szünetel, de így a folyamatos kutatási tevékenység is elvárható; mindez a doktorandusz, mint *hallgató* sajátos jogviszonyát mutatja). A 2006-tól beálló jogszabályi környezet a korábbiakkal szemben nem tiltotta, hogy az ösztöndíjas doktorandusz munkát vállaljon.

A doktoranduszok munkavállalásával kapcsolatban azonban nem csak az intézmény falain kívül végzett munka jelentett komoly gyakorlati jogalkalmazói problémát, hanem az intézmény oktatási tevékenységében való részvétel is. A doktori képzés keretein belül végzett oktatási tevékenységért ugyanis munkabér és kredit (vagy megbízási díj) illeti meg a doktoranduszokat.²⁶ A vizsgált időszakban több intézmény „0 forintos” megbízást kötött a doktorandusz hallgatóival, a nem kreditszerző – de elvárt – oktatási tevékenységért, ami erkölcsi és jogi szempontból egyaránt aggályos volt, de mindez hátráltathatta is a doktori fokozat megszerzéséhez vezető előmenetelt, hiszen, ha a doktorandusz által végzett oktatási tevékenység nem kapcsolódott a kutatási témájához, a kutatását nem előrevitte, hanem hátráltat(hat)ta az előremenetelét (véleményünk szerint – legalább részben e szabályozás következtében – az abszolválta, de nem doktorált hallgatók aránya nem tudott érdemben csökkenni).

Ebben az időszakban a doktori képzést követően a doktori fokozatot külön fokozatszerzési eljárás keretében lehetett megszerezni;²⁷ a fokozat megszerzése tartalmilag a doktori képzésre alapozó, de attól jogilag és eljárásilag egyaránt független cselekménysorozat volt, ezért a törvény rendelkezett a *doktorjelölti jogviszonyról* és az ehhez kapcsolódó követelményekről.²⁸ A doktori fokozatszerzési eljárásban részt vevő személy a doktorjelölt. A doktorjelölti jogviszony a doktori fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezéssel és annak elfogadásával jött létre. A szabályozás különös jellegzetessége volt, hogy ha a doktorandusz a

²⁵ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 105. o.

²⁶ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 106. o.

²⁷ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 107. o.

²⁸ Ld. erről bővebben az Ftv. indokolását.

képzési időn belül megkezdte a fokozatszerzési eljárást, akkor a *hallgatói jogviszonya* mellett egyidejűleg doktorjelöltté is vált.²⁹

A fokozatszerzési eljárás főszabály szerint maximum kettő év időtartamú volt,³⁰ ám két évnél tovább is tarthatott. A fokozatszerzési eljárás kezdete a kérelem benyújtása volt.³¹ A kérelem elfogadásától számított két éven belül be kellett nyújtani a doktori értekezést, illetve le kellett tenni a doktori szigorlatot. Az intézmény szabályzatai rövidebb határidőket is megszabhattak, azonban a jelentkezés elfogadását követően az egyes egységeken (tipikusan legkisebb egység a doktori iskola) belül minden doktorjelöltre azonos szabályozás érvényesült, a doktori programok további részlet-szabályozást kaphattak.³²

Összefoglalóan elmondható, hogy a magyarországi doktori képzés jogi szabályozottsága 1993 és 2009 között folyamatosan javult, bár a doktorjelölti jogviszonnyal, valamint a fokozatszerzési eljárással kapcsolatos szabályozottság számos gyakorlati problémát mutatott.

II. A doktori képzés és a képzésben részt vevők finanszírozásáról^{33, 34}

A doktori képzés első, több mint másfél évtizedének pénzügyi-gazdasági mutatóit áttekintve megállapítható: a magyarországi doktori képzéshez rendelt állami költségvetési pénzeszközök reálértékben jelentősen csökkentek. A 2008-tól beállott változást az 50/2008. Kormányrendelet határozta meg, amely a humán tudományok területén 650.000,- forint/fő/év, míg a reáltudományok területén 975.000,- forint/fő/év képzési normatívát állapított meg.

Mindemellett a központi költségvetés terhére az egyetemek tudományos normatívában is részesültek (tudományterülettől függően 500.000,-, illetve 900.000,- forint/fő/év), de ezeken kívül az intézményeknek a fenntartási támogatásokból is fordítaniuk kellett a doktori képzésre.

A doktori képzés kialakulásának és fejlődésének első másfél évtizedében az állami támogatás reálértékének csökkenése mellett az egyetemeken belüli magas központi elvonások is erősítik a doktori képzés romló anyagi helyzetét; továbbá

²⁹ Ftv. 68. § (3) bek.

³⁰ Rendelet 9. § (3) bek.

³¹ Kocsis: A doktori képzés „kiskapui” ... 109. o.

³² Ld. a Doktoranduszok Országos Szövetsége Elnökségének 4/2007. (XI. 14.) Állásfoglalását a fokozatszerzési eljárással kapcsolatos kérdésekről. http://www.phd.hu/phd/down/fokozatszerzes_allasfoglalas.pdf. (2009. 11. 30.)

³³ A fejezet forrása: Fináncz Judit – Kucsera Tamás Gergely – Bojársky András: *A doktori képzés finanszírozása Magyarországon*. Kézirat, 2009.

³⁴ A felsőoktatási intézmények képzési, tudományos célú és fenntartói normatíva alapján történő finanszírozásáról szóló 50/2008. (III. 14.) Korm. rendelet

a magánszektor – illetve az onnan érkező pénzügyi források – doktori képzésbe történő bevonása is vontatottan haladt.

Az állami doktori ösztöndíj összegét eleinte az előző évi minimálbér kétszeresében, majd 2002-től a mindenkori professzori illetmény 22 százalékában (nem adózó jövedelemként) határozták meg az állami ösztöndíjas PhD hallgatók számára.³⁵

2006-tól az új felsőoktatási törvény szerint az éves doktori ösztöndíjat az adott költségvetési évet két évvel megelőző bruttó havi átlagjövedelem hét és félszeres szorzataként határozta meg.³⁶

2008-tól kizárólag a mindenkori költségvetési törvény szabályozta a doktori ösztöndíj összegét; 2008 januárjától a PhD ösztöndíj 93.555,- forintra emelkedett. A 2009-re szóló költségvetés a doktori képzés éves támogatási normatíváját 1.116.000,- forintban állapította meg, ami havi lebontásban a 2008-as összeg szinten tartását jelentette.

Tanév	Doktorandusz ösztöndíj mértéke (Ft)	Emelés mértéke (Ft)	Infláció éves mértéke (%)
1997/1998	29.000	–	18,3
1998/1999	34.000	5.000	14,3
1999/2000	39.000	5.000	10,0
2000/2001	45.000	6.000	9,8
2001. januártól	51.000	6.000	9,2
2002. januártól	55.000	4.000	5,3
2002. szeptembertől	61.000	6.000	4,7
2003. januártól	79.200	18.200	6,8
2005. januártól	84.350	5.150	3,6
2006. szeptembertől	91.050	6.700	3,9
2008. januártól	93.555	2.505	8,0

1. táblázat³⁷

Ha az ösztöndíjak összegének alakulását összevetjük a fogyasztói árindex, a minimálbér és a nettó átlagkereset változásával, akkor megállapítható, hogy a doktoranduszok állami ösztöndíja 2001-ig nagyságrendileg a minimálbér és a nettó átlagkereset között mintegy félfúton helyezkedett el. A 2002-ben és 2003-ban végrehajtott emeléseknek köszönhetően azonban megközelítette a nettó

³⁵ A doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet 5. § (1) bek.

³⁶ A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény 129. § (3) bek. d) pont

³⁷ A Doktoranduszok Országos Szövetségének javaslata a doktoranduszok állami juttatásainak tárgykörében. 2. o. 1. táblázat. http://old.dosz.hu/DOSz_javaslat_juttatas.pdf. (2009. 11. 30.)

átlagkereset összegét és reálértékben növekedés volt tapasztalható. Azonban 2006-ot követően – jelentős infláció mellett – nem történt érdembeli ösztöndíj-növelés, így a doktori ösztöndíj összege egyre inkább eltávolodott a nettó átlagkeresettől, ezért nem ösztönözte a fiatal diplomásokat a doktori képzésbe való belépésre, illetve a rendszerben lévők megélhetését sem biztosította a 2000-es évek első évtizedének végén.

A doktori képzés finanszírozásának szempontjából – a korszakot vizsgálva – nem jelentéktelen, hogy az állam – a Deák Ferenc Ösztöndíjról szóló 101/2007. (V.8.) Korm. rendeletnek megfelelően – ösztöndíj-támogatásban részesítette³⁸ az államilag elismert felsőoktatási intézmények doktori iskolájában, doktorjelölt jogviszonyban lévő és felsőoktatási intézményben, vagy felsőoktatási intézménybe kihelyezett MTA-kutatócsoportban teljes idejű közalkalmazotti jogviszonyban vagy munkaviszonyban álló, bármely tudományterületen kiemelkedő tudományos teljesítményt nyújtó, harminchat év alatti doktorjelölteket, azon célból, hogy a kapott ösztöndíj ösztönző hatásával a tudományos fokozat megszerzését, valamint a hazai felsőoktatási intézmények oktatói-kutatói utánpótlását elősegítse³⁹

Mindezek alapján, a fentieket összegezve megállapítható, hogy a hazai doktori képzés központi költségvetési finanszírozottsága (hallgatói ösztöndíj és intézményfinanszírozás) – a felsőoktatás állami finanszírozási trendjébe beágyazottan – 2002-öt követően folyamatosan romló pénzügyi helyzetet mutatott, mind az intézményi hatékonyságot ellehetetlenítő, mind a tudományos életút választását leszűkítő módon.

³⁸ Amíg a 2007/2008. tanévre 46,8 millió forintnyi kiosztandó ösztöndíjalapot ítélték oda a pályázóknak, addig a 2009/2010. tanévre a Deák Ferenc Ösztöndíjra 33,048 millió forintnyi kerettámogatás állt rendelkezésre. A 2007/2008-as tanévben 51 ösztöndíj lehetőséget biztosított az alap.

³⁹ Szabó Andrea – Kucsera Tamás Gergely: Oktatáspolitikai – a költségvetés szorításában. In: G. Fodor Gábor – Stumpf István (szerk.): *Végjáték. A 2. Gyurcsány-kormány második éve*. Századvég Kiadó, Budapest 2008. 249. o. 2006. szeptember 1-jétől útnak indult a Kiegészítő Posztdoktori Ösztöndíj-pályázat – amelynek célja, hogy a PhD, illetve DLA fokozat megszerzését követően, a legtehetségesebb és legrátermettebb kutatók és művészek pályájukat a hazai felsőoktatási intézmények műhelyeiben alapozzák meg, elősegítve ezáltal a vezető oktatói-kutatói utánpótlás biztosítását. A 2006/2007-es évben erre az ösztöndíjra 45,3 millió forintot különített el az Oktatási és Kulturális Minisztérium. Ld. Szabó–Kucsera: *Végjáték ...* 248. o. Itt jegyezzük meg, hogy különböző korosztályoknak és különböző státusú kutatóknak állami ösztöndíjak korábban is rendelkezésre álltak, lásd pl. Békésy György Posztdoktori Ösztöndíj, Széchenyi István Ösztöndíj, Szent-Györgyi Albert Ösztöndíj. Ld. Oktatáspolitikai: In: Gázso Tibor – Giró-Szász András – Stumpf István (szerk.): *Ígéretek sodrásában. A Medgyessy-kormány első éve*. Századvég Kiadó, Budapest 2003. 347. o.

IV. A doktori képzésre vonatkozó empirikus kutatásról⁴⁰

Az alábbi adatsorból kitűnik, hogy a doktori képzés felfutása extrém gyorsasággal, két tanév alatt (1993/1994 és 1995/1996) megtörtént. Míg az első évben 1527 PhD-hallgató volt Magyarországon, két tanév múlva ennek majd a kettő és félszerese. Innentől kezdve a létszámkeret finomhangolásáról beszélhetünk a vizsgált mintegy másfél évtizedben. A legtöbb nappali tagozatos hallgató a 2004/2005-ös tanévben járt doktori képzésre (5318), míg a legkevesebben – értelemszerűen – az első tanévben.

A táblázat világosan jelzi, hogy az eredményes doktori tanulmányok és eljárások számában szintén volt egy felfutó, extenzív időszak az 1990-es évek végéig, ugyanakkor a későbbiekben mindez megrekedt egy átlagosan 15 százalékos szinten. Mit is jelent ez? Azt, hogy a beiratkozott, és képzést elvégzett hallgatók igen csekély része szerezte meg ténylegesen a doktori fokozatot, ami mindenképpen rendszerszintű problémákra utalt.⁴¹ Részben ezek az adatok, részben egy természetes kutatói érdeklődés egyre inkább a hallgatói orientációk és attitűdök irányába terelte a tudományos megközelítéseket, tematizálva ezzel a kapcsolódó vizsgálatokat, így a 2000-es évek közepére egyértelmű igény fogalmazódott meg egy átfogó doktorandusz-vizsgálat megszervezése irányába.

⁴⁰ A tanulmány a továbbiakban az alábbi munkában szereplő adatokra támaszkodik: Fináncz – Kucsera – Szabó: i. m. 66. o.

⁴¹ Igaz ez annak ellenére, hogy a vizsgált periódus végére a hallgatók és az elfogadott doktori védések számának aránya meghaladta a 19 százalékot.

	Összesen ⁴²	Nappali képzésben ⁴³	Nappali képzés változása év/év	Elfogadott doktori védések száma ⁴⁴	A hallgatók száma és a védések aránya (%) ⁴⁵
1993/1994	1 527	1 527	–	–	–
1994/1995	2 477	2 477	950	93	3,75
1995/1996	3 456	3 456	979	605	17,51
1996/1997	3 730	3 730	274	665	17,83
1997/1998	4 005	4 005	275	1188	29,66
1998/1999	4 264	4 264	259	639	14,99
1999/2000	4 302	4 302	38	732	13,81
2000/2001	6 752	4 548	246	988	14,63
2001/2002	7 030	4 813	265	1225	17,43
2002/2003	7 430	4 766	-47	1042	14,02
2003/2004	7 835	5 009	243	1078	13,76
2004/2005	7 941	5 318	309	1086	13,68
2005/2006	7 965	5 114	-204	1264	15,87
2006/2007	7 784	5 056	-58	1095	14,07
2007/2008	7 153	4 923	-133	1059	14,05
2008/2009	6 911	4 787	-136	1141	16,51
2009/2010	6 817	4 810	23	1321	19,38

2. táblázat⁴⁶

Magyarországon egészen a 2000-es évek elejéig egyetlen országos vizsgálatot végeztek a Magyar Akkreditációs Bizottság, az Oktatási Minisztérium és az Országos Doktori Tanács megbízásából az 1990-es évek végén.⁴⁷ Az eredményeket 1999-ben mutatták be. A kutatást Fábr György végezte „Hallgatók a doktori képzésről” címmel,⁴⁸ célja pedig az volt, hogy bemutassa a dokto-

⁴² 2.6.11. Felsőfokú oktatás (1990–) KSH
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007b.html?down=111. (2018. 05. 23.)

⁴³ Uo.

⁴⁴ Szabó–Kucsera: Oktatáspolitiká – a „realitásokhoz igazítva” ... 52. o.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Doktori (PhD-, DLA-) képzésben részesülők száma, valamint az elfogadott doktori védések száma 1993/1994–2009/2010 (fő)

⁴⁷ Fináncz Judit: A doktori képzésben résztvevők helyzete. In: Fináncz Judit – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 7–15. o.

⁴⁸ Fábr György: *Mit tudunk a doktoráltakról? – Helyzetfelmérő és módszertani tanulmány a Felsőoktatási és Tudományos Tanács számára a PhD-fokozattal rendelkezők életpálya-esélyeinek kutatásához*. Budapest 2001.

randusztól szerzett közvetlen vélemények és tapasztalatok alapján a doktori iskolák működését. Szintén, az e téren úttörő Fábri György nevéhez fűződik egy 2002-es kutatás, amelynek megrendelője a Felsőoktatási és Tudományos Tanács volt. Ebben már a doktori fokozatot szerzettek munkaerőpiaci pozícióit és lehetőségeit vizsgálták.⁴⁹

Fináncz Judit, aki a doktori disszertációját épp a doktoranduszok helyzetéről írta⁵⁰, 2006 nyarán a Debreceni Egyetem doktoranduszai körében készített kutatást a PhD-hallgatók helyzetéről és jövőképéről⁵¹. Mindezek a kutatások egyértelműen jelezték, hogy szükség van egy országos, lehetőség szerint reprezentatív doktorandusz vizsgálatra Magyarországon is.

A Doktoranduszok Országos Szövetsége 2009 február-márciusában folytatta le online kutatását.⁵² Az online kutatás az új évezred első évtizedének végén Magyarországon még gyermekcipőben járt, a vizsgálatot tulajdonképpen egyfajta empirikus kísérletként is felfoghatjuk.

A kérdőív kitöltése anonim módon történt, de minden kutatásba bevont személy felkérést kapott, hogy továbbítsa a kérdőívet a célcsoportba tartozó személyeknek (doktoranduszoknak, doktorjelölteknek). A válaszadók elérési mutatói alapján a mintavételi *design* semmiképpen nem nevezhető ún. hólabda adatfelvételnek, hiszen a minta hálózati egymásra épülésének a szerepe elenyésző volt. A kutatás kezdeményezőjének ugyanis egy heterogén lista állt a rendelkezésre, amelynek minden tagja felkérést kapott a kérdőív kitöltésére, és annak továbbküldésére. A következőkben belépő személyek esetében a kérdőív hálózati jellegű továbbküldése azonban már nem volt kontrolált, világosan nyomon követhető.

A kutatáshoz a DOSZ által felkért szakemberek (a kutatást koordinálók és annak eredményeit tanulmányba foglaló kutatók) tehát több mint 1400 elemet tartalmazó címlistát állítottak össze (korábbi tagok, jelenlegi tagok, szakmai

⁴⁹ Fábri György: *Kutatási jelentés a PhD-fokozatot szerzettek munkaerő-piaci esélyeit feltáró kutatási programról. Munkaanyag az FTT plénuma számára.* 2002; Fábri: *Mit tudunk a doktoráltakról? ...*

⁵⁰ Fináncz Judit doktori disszertációjának címe: *„Tudományos utánpótlásképzés Európában és Magyarországon: A doktori képzésben résztvevők helyzete”.* A védés időpontja: 2009. A disszertáció a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola keretében készült.

⁵¹ Fináncz Judit: *Doktori képzés a doktoranduszok szemével: egy debreceni empirikus vizsgálat tapasztalatai.* In: Kereszty Orsolya (szerk.): *Interdiszciplinaritás a pedagógiában. Képzés és Gyakorlat konferenciák I.* Kaposvári Egyetem Pedagógiai Főiskolai Kar, Kaposvár 2008. 91–103. o.

⁵² Az alábbi szövegrészlet e tanulmány szerzőinek, *A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről – egy empirikus vizsgálat eredményei* című 2009-ben megjelent írásán alapul. Ld. Szabó Andrea – Kucséra Tamás Gergely: *A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről – egy empirikus vizsgálat eredményei.* In: Fináncz Judit – Kucséra Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 17–54. o.

rendezvényeken megjelent nem DOSZ-tag doktoranduszok elektronikus posztacímei). A kiküldött e-mailekben, ahogy arra fentebb utaltunk, a DOSZ arra kérte a doktori képzésben résztvevőket, hogy töltsék ki az internetes felületen található kérdőívet a felsőoktatási intézményekről, a doktori képzéséről, valamint a PhD-hallgatók személyes életkörülményeiről és terveiről, illetve adják tovább doktorandusz, doktorjelölt ismerőseiknek a kérdőív kitöltésének hírét, lehetőségét.

A vizsgálat nem tudott reprezentatív válni, a kapott adatok tájékoztató jellegűek voltak, ugyanakkor a mintába kerültek létszáma és megoszlása nem tért el jelentős mértékben a valóságos arányoktól, így azt jó információs alapnak lehetett tekinteni; továbbá – miután még nem készült országosan reprezentatív kutatás – ezen vizsgálat eredményei egy későbbi, immár reprezentatív kutatás kiindulópontjai is lehetnek volna az elmúlt közel egy évtized során.

A kutatás során nyert adatokat, a doktoranduszok jövedelemszerkezetét elemezve megállapítható volt, hogy a bevételek – az állami ösztöndíjasoknál – alapvetően a tanulmányi ösztöndíjból, a válaszadók egészét tekintve pedig leginkább saját munkából, illetve egyéb támogatásból álltak.⁵³ Kevésbé játszott szerepet a szülői támogatás, illetve a diákhitel. A kiadási oldal meglehetősen egysíkú volt: a bevételek túlnyomó többsége ugyanis lakhatásra, illetve általános életfenntartásra ment el (e kettő az összkiadás több mint 50 százalékát jelentette). Sajnálatosan kevés pénzt költöttek a doktoranduszok az értelmiségi létehez kötődő tevékenységekre vagy árukra, mint könyv, szakfolyóirat beszerzésére, kulturális fogyasztás. E kettőre átlagosan és havonta az összbevétel alig 5, illetve 6 százaléka költődött. Vagyis azt a pénzt, amiből gazdálkodnak, lényegében felélték a fiatalok.⁵⁴

A kérdőívet kitöltő doktoranduszok döntően olyan családban nevelkedtek, ahol a családi szocializáció eleve kedvező körülményeket nyújtott a tudományos pályára.⁵⁵ Közel kétötödüknek mind a két szülője diplomás, további egyötödüknek pedig legalább az egyik szülője rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A 2008–2009-es vizsgálatba került – választ adó – doktori iskolába járók között alig-alig lehetett kifejezetten alacsony iskolázottságú, azaz legfeljebb 8 osztályt végzett szülő gyermekét találni, de szakiskolai végzettségű szülő is jóval kevesebb volt, mint az országos átlag. Ezek az adatok az iskolai mobilitás alacsony szintjére utaltak, azaz arra, hogy alacsony iskolázottságú szülő gyermekének

⁵³ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 48. o.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 42. o.

lenni komoly, szinte behozhatatlan hátrányt jelentett a rendszerváltozás utáni oktatási rendszerben.⁵⁶

A társadalmi mobilitás megrekedésére utalt az az adatsor is, amely azt vizsgálta, hogy a doktorandusz hol élt a megkérdezéskor és hol élt döntően 18 éves koráig. Akik 18 évesen a fővárosban éltek, több mint 80 százalékban a felvétel időszakában is ott élt, és a megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban nevelkedők is döntően ott vagy Budapesten éltek.⁵⁷ Másképpen a fővárosban lakó doktoranduszok közel kétharmadát mindig is a fővárosban élők, illetve a megyeszékhelyekről Budapestre költöző doktoranduszok tették ki, míg a megyei jogú városokban, megyeszékhelyeken élő PhD, DLA-hallgatók valamivel több mint 60 százaléka élt ezeken a településeken korábban is. Községben élt 18 éves koráig a Budapesten tanuló doktoranduszok 9 százaléka, míg 28 százaléka kisebb városokban nevelkedett. A megyei jogú városoknál ugyanez az arány 16, illetve 23 százalék volt.

A kérdőívet kitöltő PhD-, DLA-hallgatók 45 százaléka nőtlen, hajadon, valamivel több mint fele viszont tartós élettársi közösségben, házasságban vagy élettársi viszonyban élt.⁵⁸ Ezek az adatok merőben eltértek az egyetemistákra és főiskolásokra jellemző adatoktól, és jelezték, hogy a doktori iskolába való bekerülés egyúttal az életpálya új szakaszát, a felnőtté válás befejeződését is jelentette (s minden valószínűség szerint jelenti most is).

A saját életének jövőbeni alakulását tudakoló kérdésekre a PhD- és DLA-hallgatók mintegy háromnegyede adott bizakodó választ.⁵⁹ Úgy vélték, hogy 6–8 éves távlatban életkörülményeik jelentősen javulni fognak a jelenlegihez képest, és ami még ennél is érdekesebb relatív többségük úgy gondolta, hogy saját jövőjét elsősorban ő maga tudja kézben tartani, irányítani. 14 százalékuk volt azon az állásponton, hogy a jövőt valamilyen külső, saját magától független tényező irányítja.

A PhD- és DLA-hallgatók kb. 80 százaléka járt abba a doktori iskolába, amelyet preferált, vagy preferálni szeretett volna.⁶⁰ A doktori képzésbe való jelentkezéskor a legnagyobb motivációs erőt a szakma szeretete, a szakmai érdeklődés jelentette a hallgatók számára (egy 1-től 5-ig terjedő skálán 4,59 átlagpont, ami

⁵⁶ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 43. o.

⁵⁷ Azért ezt a két település típust vizsgáltuk, mert a doktori iskolák alapvetően a nagy tudományegyetemeken találhatók, amelyek viszont elsősorban a megyei jogú városokban és Budapesten helyezkednek el mind a mai napig. Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 43–44. o.

⁵⁸ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 44. o.

⁵⁹ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 41. o.

⁶⁰ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 25. o.

lefordítva azt jelenti, hogy 90 százalékuk számára ez a motivációs szempont fontos, vagy nagyon fontos volt). A második legfontosabb szempont a szakmai-tudományos karrier lehetősége, valamint ehhez szorosan kötődve kutatási lehetőségek biztosítása, folytatása, vagy a jövőbeni kutatási lehetőségek voltak. Az adatokból kitűnt, hogy a PhD-fokozat megszerzésétől sokan vártak anyagi előnyöket, és az elhelyezkedésnél is fontosnak, vagy adott esetben nélkülözhetetlennek tartották a doktori fokozat megszerzését.⁶¹

A szóba jöhető doktori iskolák közötti választásakor a legfontosabb szempontot a kutatási téma jelentette a hallgatók számára; ugyanakkor az sem volt elhanyagolható tényező, hogy hol végezte az egyetemet a doktorandusz: előszeretettel választotta ugyanis azt a doktori iskolát, ahol korábban diplomáját szerezte.

A doktori képzés általános színvonalával a kérdőívet kitöltők mintegy fele volt elégedett, másképpen megfogalmazva, közel 50 százalékuk talált valamilyen hiányosságot a képzésben.⁶² 2009-ben a legnagyobb problémát az intézményen belüli információ áramoltatással és a tájékoztatással kapcsolatban foglalmazták meg, míg leginkább a doktori iskolák informatikai szolgáltatási színvonalával voltak elégedettek a doktoranduszok (65%).⁶³ Az általános színvonalhoz képest valamivel jobb, de nem kiemelkedő volt a disszertáció elkészítéséhez nyújtott segítség, iránymutatás megítélése, ugyanis 56 százalékuk inkább elégedett volt e téren. Az elégedettségre vonatkozó nyitott kérdések esetén a többség a következő problémákat jelölte:⁶⁴

- Leginkább kifogásolták a képzés hosszát, az oktatott tantárgyakat és az oktatók hozzáállását.
- Jelezték azt is, hogy nincs elég kutatási lehetőség, az *oktatás, kontra kutatás* probléma érezhetően feszültséget teremt. Gyakran merült fel a doktoranduszok kihasználása, azaz, hogy az egyes intézmények „ingyen tanerőként” használják a PhD-, DLA-hallgatókat.⁶⁵
- Többen megemlítették, hogy nem kaptak elég segítséget a disszertáció elkészítéséhez sem.

⁶¹ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 27. o.

⁶² Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 29. o.

⁶³ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 29. o.

⁶⁴ Kucsera–Szabó: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről ... 31. o.

⁶⁵ Ide kapcsolódik, hogy a kérdőívet kitöltő doktoranduszok hetente átlagosan 3,3 órát töltenek PhD kurzusokon hallgatóként, 3,2 órát oktatnak, 3,4 órát készülnek ezen órákra, 13,5 órát dolgoznak laborban vagy kutatócsoportban, saját bevallásuk szerint mintegy 6 órát könyvtáraznak, és 4,4 órát végeznek a tanszék vagy a doktori program számára adminisztratív, továbbá szervezői munkát. Ezzel szemben a kutatási témájukkal hetente átlagosan 19,2 órát foglalkoznak.

- A fentebb említett kérdéshez kapcsolódóan többen vetették fel az adminisztráció nehézségeit, a túlzott bürokráciát.
- Végül többször esett szó az anyagiakról is, a gyengének ítélt anyagi megbecsülésről.

Kitűnt a hallgatók által felvetett problémahalmazból, hogy több helyen nem teljesen kielégítő a témavezetők és a doktoranduszok együttműködése, a témavezetők nem adtak megfelelő támpontot, segítséget a disszertáció elkészítéséhez.

Az idézett 2009. évi kutatás eredményei alapján a doktori képzés szervezeti és tartalmi vonatkozásai – nagy általánosságban – kedvező állapotot mutattak. Vélelmezhetően köszönhető volt ez a hazai PhD/DLA képzés több mint másfél évtizedes múltjának, de mindezek mellett elmondható az is, hogy a témavezetés, a kutatási feltételek – különös tekintettel a célirányos kutatás lehetőségére – jelentős tartalmi (és szabályozottsági) problémákat, hiányosságokat mutattak a doktoranduszok véleménye szerint.

A doktorandusz képviselőt számtalan szakmai álláspontot tett megáévá a kutatás alapján, ezek egy része beépült 2011–2012-ben a hazai doktorandusz-képzés rendszerébe. Kucsera Tamás Gergely pedig ezek alapján fogalmazta meg fejlesztési javaslatait:⁶⁶

A doktori képzési rendszerbe általánosan kötelező tárgykakként javasolt beépíteni:

- A magyar és a nemzetközi tudomány- és kultúrtörténetet (az adott tudományág moduljával),
- Az általános és a tudományági metodológiát,
- Az alapvető szervezéselméletet (projekt- és ösztönzésmenedzsmentet),
- Oktatásmódszertani és oktatásszervezési alapismereteket.

(Akár az úgynevezett „tudományos közéleti”, azaz a nem oktatási vagy publikációs tevékenységért, hanem konferenciákhoz kötődő előadói vagy szervezői munkáért adott krediteket kiváltó módon.)

A fentiek figyelembevételével a doktori képzés a javaslat szerint két további szemeszternyi idővel (azaz egy évvel) bővülne (erre azóta – 2016-ban – sor került a képzés struktúrájának érdemi átalakítása mellett).

⁶⁶ Mindezekről bővebben: Kucsera: i.m. 723. o.

V. Záró gondolatok

Megállapítható, hogy a bolognai képzési rendszer, mint modell kialakítása során – a 2000-es évek első évtizedének közepén – az oktatási kormányzat nem végezte el az egyes képzési szintek meghatározását; ez a tényező jelentette a forrását a doktori képzés egyes problémáinak is, hiszen ennek hiányában nem volt elvégezhető a doktori képzés munkaerőpiaci „szintezése” sem.

A doktori képzés funkciójának (bolognai harmadik szint, vagy kutatói utánpótlás képzése) tisztázatlansága kivetült a szabályozásra, azaz annak a hiányosságaira.

A vizsgált időszakban még nem volt erős álláspont, hogy a doktori képzés után a kapcsolódó eljárásban nem komplett életműre kell fokozatot adni, hanem a doktori képzés funkciója a tudományos utánpótlás képzése, amely képzés során a doktorandusznak új, eredeti tudományos eredmények létrehozásával kell azt bizonyítania, hogy alkalmas a tudományos pályára.

Mindezen kérdések egy jelentős részére született valamilyen megoldás, illetve a jogszabályi és finanszírozási körülmények is kedvezőbbek. Mindemellett viszont az állami klíma nem a doktori képzés felé „tolja” a felnövekvő generációkat, hiszen még ma sem mondható el, hogy a jelentősebb és közvetlen anyagi megbecsülés lehetőségeit hordozza a doktori fokozat megszerzése, majd utána az egyetemi-akadémiai életpálya.

Felhasznált irodalom

- Fábri György: *Kutatási jelentés a PhD-fokozatot szerzettek munkaerő-piaci esélyeit feltáró kutatási programról. Munkaanyag az FTT plénuma számára.* 2002.
- Fábri György: *Mit tudunk a doktoráltakról? – Helyzetfelmérő és módszertani tanulmány a Felsőoktatási és Tudományos Tanács számára a PhD-fokozattal rendelkezők életpálya-esélyeinek kutatásához.* Budapest 2001.
- Fináncz Judit – Kucsera Tamás Gergely – Bojársky András: *A doktori képzés finanszírozása Magyarországon.* Kézirat, 2009.
- Fináncz Judit: A doktori képzésben résztvevők helyzete. In: Fináncz Judit – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- Fináncz Judit: Doktori képzés a doktoranduszok szemével: egy debreceni empirikus vizsgálat tapasztalatai. In: Kereszty Orsolya (szerk.): *Interdiszciplinaritás a pedagógiában. Képzés és Gyakorlat konferenciák I.* Kaposvári Egyetem Pedagógiai Főiskolai Kar, Kaposvár 2008.
- Kocsis Miklós: A doktori képzés „kiskapui” – Jogi szabályozás és jogalkalmazói gyakorlat Magyarországon. *Felsőoktatási Műhely* 2008/3.
- Kocsis Miklós: Doktori képzés a jogi szabályozás tükrében. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea: *15 éves a Doktoranduszok Országos Szövetsége.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2010.
- Kucsera Tamás Gergely: Atipikus előtanulmány a hazai doktori képzés köré körét vizsgáló dolgozathoz. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- Oktatáspolitikai: In: Gázsó Tibor – Giró-Szász András – Stumpf István (szerk.): *Ígéretek sodrásában. A Medgyessy-kormány első éve.* Századvég Kiadó, Budapest 2003.
- Szabó Andrea – Kucsera Tamás Gergely: A magyar doktorandusz hallgatók helyzetéről – egy empirikus vizsgálat eredményei. In: Fináncz Judit – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.

- Szabó Andrea – Kucsera Tamás Gergely: Oktatáspolitikai – a „realitásokhoz igazítva”. In: G. Fodor Gábor – Stumpf István (szerk.): *(V)álságkormányzás. A 2. Gyurcsány-kormány harmadik éve*. Századvég Kiadó, Budapest 2009.
- Szabó Andrea – Kucsera Tamás Gergely: Oktatáspolitikai – a költségvetés szorításában. In: G. Fodor Gábor – Stumpf István (szerk.): *Végjáték. A 2. Gyurcsány-kormány második éve*. Századvég Kiadó, Budapest 2008.

Felhasznált jogszabályok

- A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény
- A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- A doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet
- A doktori képzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet
- A felsőoktatási intézmények képzési, tudományos célú és fenntartói normatívái alapján történő finanszírozásáról szóló 50/2008. (III. 14.) Korm. rendelet

A doktori képzés jogszabály történeti elemzése*

Bárány V. Fanny
doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

I. Bevezetés

A (magyar) felsőoktatás harmadik képzési ciklusát¹ jelentő doktori képzésre és az annak helyt adó doktori iskolákra gyakran hivatkoznak úgy, mint a „tudományos utánpótlás nevelésének kulcshelyei”, a „tudományos elitképzés színtere”, a „felsőoktatás minőségének záloga”, „kutató- és tudós-utánpótlás”, „belépő az akadémiai elit közé”². E nagy súlyú jelzők ellenére kevés a hazai doktori képzést átfogó, értékelő tudományos szakirodalom.³

A doktori képzésre vonatkozó jogszabályi környezet a rendszerváltoztatás óta eltelt lassan három évtized alatt többször módosításra került. Ennek következtében időről-időre felszínre kerülnek olyan elméleti és gyakorlati jellegű

* Jelen tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának megbízásából készült.

¹ Magyarországon a bolognai folyamat eredményeként 2004-től megkezdődött a fokozatos áttérés az egyetemi vagy főiskolai végzettséget adó felsőoktatási rendszerről az egymásra épülő, három cikluson alapuló felsőoktatási rendszerre. A felsőoktatás egymásra épülő, felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzési ciklusai: az alapképzés, a mesterképzés, a doktori képzés. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 3. § (1) bekezdése

² Róna-Tas András: *A magyar doktori iskolák helyzete és jövőképe*. Budapest Magyar Akkreditációs Bizottság, 2003. <http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/egyebek/DIKonyv2003.doc> (2017. 12. 14.); Pesthy Gábor: Dunát lehet rekeszteni a tudományos doktorokkal. *Origo* 2011. május 2. <http://www.origo.hu/tudomany/20110421-tulkepzes-van-az-oecd-oroszagokban-a-tudomanyos-doktorokbol-phd-.html> (2017. 12. 14.)

³ Kivételt jelent: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A magyarországi doktori képzés állapota-interdiszciplináris megközelítésben. *Jura* 2010/1. 77–87. o; Kocsis Miklós: A doktori képzés szabályai és gyakorlata Magyarországon. In: Ádám Antal (szerk.): *PhD Tanulmányok* 7. PTE ÁJK Doktori Iskola, Pécs 2008. 213-239. o; Kocsis Miklós: A doktori képzés „kiskapui”: Jogi szabályozás és jogalkalmazói gyakorlat Magyarországon. *Felsőoktatási műhely* 2008/3 101-110. o; Bazsa György: Gondolatok a doktori (PhD) fokozatszerzés tapasztalatairól. *Magyar Tudomány* 2002/5. 648–652. o; Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea – [Fináncz Judit] (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009, 66 o. Ld. még: <https://doktori.hu/index.php?menuid=351&lang=HU&cid=258> (2019. 03. 22.)

problémák, amelyek indokolttá teszik mind a korábbi, mind pedig a jelenlegi jogi szabályozás áttekintését és elemzését.

Tanulmányom célja többes. Egyrészt a vonatkozó jogszabályi környezet vizsgálatával és elemzésével segíteni kívánom a doktori képzésben érdekelt doktoranduszokat, doktorjelölteket (és oktatókat), remélve, hogy könnyebben eligazodnak majd a rájuk alkalmazandó szabályozás útvesztőiben. Másrészt kritikai észrevételeimmel szeretnék rávilágítani azokra a szabályozási anomáliákra és hiányosságokra, amelyek a már említett jogalkalmazási zavarokat és problémákat jórészt előidézik. Remélem, hogy jelen tanulmány hozzájárul a magyar doktori képzésről folyó szakmai eszmecsere felpezsdítéséhez, amely hosszútávon a képzés minőségének javulásához vezethet.

II. A doktori képzésre vonatkozó szabályozás 1993 és 2016 között

A hazai felsőoktatás első önálló és átfogó törvényi szabályozását a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: '93-as Ftv.) jelentette, amely közel tizenhárom éven át (1993. szeptember 1-től – 2006. március 1-ig) szabályozta a felsőoktatási intézmények rendszerét és működését, ideértve a doktori képzés és fokozatszerzés⁴ menetét.

Tekintettel arra, hogy a '93-as Ftv. bevezette a PhD-t, mint új tudományos kategóriát, és ettől kezdődően a magyar tudományos élet – a korábbi kandidátusi (CSc) és tudományok doktora (DSc) fokozatok helyett⁵ – egy tudományos fokozatot ismer el, a PhD-t (DLA-t)⁶, tanulmányom e pillanattól kezdve vizsgálja a hazai szabályozást.

1. A doktori képzés Magyarországon a '93-as Ftv. alapján

A PhD fokozat megszerzésére vonatkozó jogi szabályozás kezdetben rendkívül tág kereteket biztosított az intézmények számára. A törvényi szabályozás a következő lényegi pontokról rendelkezett:

⁴ '93-as Ftv. 23. fejezet

⁵ A korábban megszerzett, az MTA által adományozott a tudomány(ok) kandidátusa és a tudomány(ok) doktora fokozatokat a magyar jog továbbra is elismeri tudományos fokozatokként.

⁶ A DLA művészeti fokozat a PhD-val egyenértékű, a rá vonatkozó szabályozás teljességgel azonos a PhD fokozatra vonatkozóval, ezért ahol a továbbiakban PhD fokozat szerepel, azon egyúttal a DLA fokozatot is érteni kell.

a) Az egyetem adott tudományterületen, illetve tudományágban folytatott doktori képzésre, valamint fokozat odaítélésére való alkalmasságát az Országos Akkreditációs Bizottság hatáskörébe utalta.

„Az egyetem doktori képzésre és doktori (PhD) fokozat odaítélésére azon a tudományterületen, illetőleg tudományágban jogosult, amelyben arra való alkalmasságát az Országos Akkreditációs Bizottság állásfoglalásában elismerte.”⁷

b) A doktori képzés szervezésére és a fokozat odaítélésre az egyetemnek doktori tanácsot kellett létrehoznia, a tanács valamennyi tagjának doktori (PhD) fokozattal kellett rendelkeznie, azonban nem volt feltétel, hogy a tagok az egyetem dolgozói legyenek.

„A doktori képzés szervezésére és a fokozat odaítélésére az egyetem doktori tanácsot hoz létre; [...]. A doktori tanács valamennyi tagjának doktori (PhD) fokozattal kell rendelkeznie; a tanács tagja lehet az is, aki az egyetemnek nem dolgozója.”⁸

c) A doktori fokozat megszerzése szervezett képzés vagy egyéni felkészülés alapján történhetett. Az egyetem doktori tanácsa felmentést adhatott bármely pályázónak a szervezett képzésben vagy a képzés egy részében való részvétel alól. A doktori fokozat megszerzésének feltételeit taxatív módon meghatározta a jogszabály.

„(1) A doktori (PhD) fokozat egyetemi szervezett képzésben való részvétel keretében, illetve egyéni felkészülés alapján szerezhető meg.

(2) A doktori (PhD) fokozat megszerzésének feltételei:

a) az egyetemi doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése, továbbá a doktori vizsgák (szigorlatok) eredményes letétele;

b) az önálló tudományos munkásság – cikkekkkel, tanulmányokkal vagy más módon történő – bemutatása;

c) két idegen nyelvnek a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének igazolása;

⁷ '93-as Ftv. 91. § (1) bekezdése

⁸ '93-as Ftv. 91. § (2)–(3) bekezdése

d) a fokozat követelményeihez mért tudományos feladat önálló megoldása; értekezés, alkotás bemutatása; az eredmények megvédése nyilvános vitában. (3) Az egyetem doktori tanácsa felmentést adhat bármely pályázónak a szervezett képzésben vagy a képzés egy részében való részvétel alól.”⁹

d) A doktori szigorlat letételét a ’93-as Ftv. a szigorlati (vizsga) bizottság hatáskörébe utalta, amelynek tagjai legalább egyharmadának az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban vagy munkaviszonyban nem álló külső szakembernek kellett lennie. A doktori munkát szintén bíráló bizottság előtt, nyilvános vitában kellett megvédeni, amelynek elnöke az egyetem szakmailag illetékes tanára.

„(1) Doktori szigorlatot szigorlati (vizsga) bizottság előtt kell tenni. A szigorlati bizottságot a doktori tanács hozza létre. A szigorlati (vizsga) bizottság legalább egyharmada az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban vagy munkaviszonyban nem álló külső szakember.

(2) A doktori munkát bírálóbizottság előtt nyilvános vitában kell megvédeni. A doktori munka bírálóbizottságának elnöke az egyetem szakmailag illetékes tanára; a bizottság tagjait a doktori tanács – az (1) bekezdésben foglaltak értelemszerű alkalmazásával – jelöli ki.

(3) A doktori (PhD) fokozat megszerzésére irányuló eljárásban hozott határozatok kizárólag jogszabálysértés, illetőleg az egyetemi doktori szabályzat megsértése miatt fellebbezhetők meg.”¹⁰

e) Bár a képzés és fokozatszerzés részletes szabályainak meghatározását a törvény az egyetem hatáskörébe utalta, „[a] doktori (PhD) képzés és a fokozat odaítélésének részletes szabályait az egyetem doktori szabályzata állapítja meg.”¹¹, a doktori eljárásról szóló 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet (a továbbiakban: ’94-es Korm. rendelet), majd a doktori képzés, a doktori fokozat odaítélésének eljárási szabályairól, valamint a képzésben résztvevők egyes jogairól és kötelességeiről, az általuk fizetendő díjakról és térítésekről szóló 14/1997. (I. 30.) Korm. rendelet (a továbbiakban: ’97-es Korm. rendelet), végül a doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet (a továbbiakban: ’01-es Korm. rendelet) is tartalmazott bizonyos részletszabályokat mind a doktori képzés, mind pedig a fokozatszerzés vonatkozásában már a ’93-as Ftv. hatálya alatt is.

⁹ ’93-as Ftv. 92. § (1)-(3) bekezdése

¹⁰ ’93-as Ftv. 93. § (1)-(3) bekezdése

¹¹ ’93-as Ftv. 94. § (2) bekezdése

1.1. A doktori képzés és fokozatszerzés részletszabályai

A '94-es Korm. rendelet rendelkezett a tanulmányi kötelezettségek teljesítésének (egyúttal a doktori ösztöndíj folyósításának) időtartamáról, amelyet három évben (36 hónap) határozott meg.¹² A tanulmányi idő megszakítását az egyetem legfeljebb 3 alkalommal, összesen három évre engedélyezhette¹³, amelyről Doktori Szabályzatában kellett rendelkeznie.

Az egyéni felkészülők esetében lehetőség volt a vizsgák, a doktori szigorlat és doktori értekezés benyújtásának határidőhöz kötésére, az erről való döntés joga szintén az egyetemé volt. Az egyéni felkészülést folytatók állami ösztöndíjban nem részesülhettek.¹⁴

A fokozatszerzési eljárás megindítására a Doktori Szabályzatban foglaltak voltak irányadók, azonban az értekezést a fokozatszerzési eljárás megindítására irányuló kérelemmel egyidőben, vagy a kérelem elfogadását követő két éven belül kellett benyújtani.¹⁵ Amennyiben a hallgató nem mutatta be – cikkeket, tanulmányokkal vagy más módon – önálló tudományos munkásságát vagy nem igazolta két idegen nyelvnek a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretét, illetve nem került sor az értekezés, alkotás bemutatására és az eredmények megvédésére nyilvános vitában, úgy a kérelem elfogadásától számított három év elteltével a doktori fokozat megszerzésére irányuló eljárást meg kellett szüntetni. Sikertelen eljárás után új eljárás leghamarabb két év elteltével, ugyanazon programban legfeljebb egy alkalommal volt kezdeményezhető.¹⁶

A '97-es Korm. rendelet a doktori képzésre és fokozatszerzésre nézve nem tartalmazott jelentős módosításokat, míg a '01-es Korm. rendeletben a korábbi szabályozáshoz képest sokkal részletesebb rendelkezések jelentek meg. Kiemelendő ezek közül a doktori képzéshez kapcsolódó értelmező rendelkezések megfogalmazása, a doktori képzés szervezeti kereteinek a korábbiaknál pontosabb meghatározása, valamint a doktoranduszok országos érdekképviselőtének rögzítése jogszabályban.

¹² '94-es Korm. rendelet 3. § (2) bekezdése

¹³ '94-es Korm. rendelet 3. § (4) bekezdése

¹⁴ '94-es Korm. rendelet 4. § (1)-(2) bekezdése

¹⁵ '01-es Korm. rendelet 34. § (1) bekezdése

¹⁶ '94-es Korm. rendelet 5. §

1.1.1. A doktori képzéshez kapcsolódó értelmező rendelkezések

A '01-es Korm. rendelet olyan alapvető fogalmakat értelmez, mint például a doktorandusz, állami doktori ösztöndíj, doktorjelölt, doktori képzés, doktori fokozatszerzési eljárás, doktori szigorlat, doktori értekezés, doktori fokozat.

A '01-es Korm. rendelet alkalmazásában

1. doktorandusz: „a doktori (PhD) (a továbbiakban: doktori), illetve mester- (DLA) (a továbbiakban: mester) képzésben részt vevő hallgató, akit a felsőoktatásra vonatkozó jogszabályokban meghatározott jogok illetnek meg és kötelezettségek terhelnek;”¹⁷

2. állami doktori ösztöndíj: „a szervezett doktori képzésben, nappali tagozaton részt vevő magyar állampolgárságú doktorandusz hallgatók, illetve jogszabály vagy nemzetközi megállapodás alapján a magyar állampolgárságú hallgatókkal azonos elbírálás alá eső külföldi hallgatók részére nyújtható pénzbeli támogatás;”¹⁸

3. doktorjelölt (mesterjelölt): „a doktori tanulmányait befejezett személy, aki a doktori (mester) fokozat megszerzésére irányuló eljárás alatt áll. A doktorjelölt nem doktorandusz, nem áll hallgatói jogviszonyban;”¹⁹

4. doktori képzés: „egyetem által végzett, doktoranduszhallgatói jogviszonyt eredményező, három év (36 hónap) tanulmányi időtartamú posztgraduális szintű képzés, amely a doktori fokozat elnyerésére készít fel. A doktori képzés rendszeres tanulmányi, kutatási és beszámolási tevékenység, amely magában foglalja az egyetem doktori szabályzatában előírt kötelezettségek teljesítését, így a doktori szigorlat kivételével a doktori vizsgák eredményes letételét is;”²⁰

5. doktori fokozatszerzési eljárás: „a doktori fokozat megszerzésére irányuló, tartalmilag a doktori képzésre alapozó, de attól jogilag és eljárás tekintetében független cselekménysorozat;”²¹

6. doktori szigorlat: „a doktori fokozat megszerzésére irányuló eljárás része, a doktori eljárásban részt vevő személy tudományágában szerzett ismereteinek összefoglaló, áttekinthető jellegű számonkérési formája. Minősítéséről (például: „rite”, „cum laude”, „summa cum laude”, pontozás) a hagyományok figyelembevételével a doktori szabályzat rendelkezik;”²²

¹⁷ '01-es Korm. rendelet 2. § 1. pont

¹⁸ '01-es Korm. rendelet 2. § 3. pont

¹⁹ '01-es Korm. rendelet 2. § 4. pont

²⁰ '01-es Korm. rendelet 2. § 6. pont

²¹ '01-es Korm. rendelet 2. § 10. pont

²² '01-es Korm. rendelet 2. § 11. pont

7. doktori értekezés: „a doktorjelölt által készített írásmű, alkotás vagy munka, amellyel a doktorjelölt – a doktori fokozatszerzési eljárás során – bizonyítja, hogy a fokozat követelményeihez mért tudományos feladat önálló megoldására képes;”²³

8. doktori fokozat: „a doktori tanács által odaítélhető fokozat, mely megszerzésének feltételeit – az Ftv. keretein belül – az egyetem a doktori szabályzatában állapítja meg. A doktori fokozat egyetemi szervezett képzésben való részvétel, illetve egyéni felkészülés alapján – doktori fokozatszerzési eljárás keretében - szerezhető meg.”²⁴

1.1.2. A doktori képzés szervezeti kereteinek meghatározása

A képzés szervezeti kereteinek meghatározásánál a '01-es Korm. rendeletben új elemként jelenik meg – többek között – a doktori iskola oktatóira, témavezetőire vonatkozó szabályozás. Eszerint „a doktori iskola oktatói azok a tudományos fokozattal rendelkező oktatók és kutatók, akiket – a doktori iskola vezetőjének javaslatára – a doktori iskola tanácsa alkalmasnak tart a doktori iskola keretében oktatási, kutatási és témavezetői feladatok ellátására. A doktori téma vezetője az a tudományos fokozattal rendelkező oktató, illetve kutató, akinek témahirdetését a doktori tanács jóváhagyta, és aki – ennek alapján – felelősen irányítja és segíti a témán dolgozó doktoranduszok tanulmányait, kutatási munkáját, illetve a doktorjelöltek fokozatszerzésre való felkészülését.”²⁵

Bár a '01-es Korm. rendelet expressis verbis nem mondta ki, hogy az oktatók és kutatók alatt a '93-as Ftv. hatálya alá tartozó²⁶ „oktatók és kutatók” értendők, mivel azonban a '93-as Ftv. hatálya kiterjedt egyrészt a Magyar Köztársaság területén működő felsőoktatási intézményekre (amelyekben doktori képzés is folyik), másrészt azok oktatóira, tudományos kutatóira és hallgatóira, valamint az oktatásban, a tudományos kutatásban, továbbá a felsőoktatási intézmények feladatainak megvalósításában közvetlenül részt vevő foglalkoztatottakra²⁷, ezért – a doktori tanácsi tagsággal ellentétben – logikailag elképzelhetetlen,

²³ '01-es Korm. rendelet 2. § 12. pont

²⁴ '01-es Korm. rendelet 2. § 13. pont

²⁵ '01-es Korm. rendelet 18. § (1)-(2) bekezdése

²⁶ '93-as Ftv. 14. § (1) bekezdés: „Felsőoktatási intézményben oktató, illetve tudományos kutató az lehet, aki

a) egyetemi oklevéllel rendelkezik;

b) büntetlen előéletű és cselekvőképés;

c) az intézményi oktatói, tudományos kutatói, illetve művészeti alkotói követelményeknek – beosztásához mérten – megfelel.”

²⁷ '93-as Ftv. 1. §

hogy a doktori iskola oktatójának kizárólag a doktori iskola tanácsa által megítélt „alkalmasság” lett volna az egyetlen kritériuma. Elengedhetetlen a felsőoktatási intézménnyel fennálló közalkalmazotti jogviszony vagy munkaviszony.²⁸

A '01-es Korm. rendelet kimondta, hogy állami doktori ösztöndíjat az egyetemeken szervezett doktori képzésében részt vevő, nappali tagozatos, magyar állampolgárságú doktoranduszai kaphatnak²⁹, illetve, hogy teljes munkaidőben végzett munkaviszonyból származó jövedelemmel rendelkező doktorandusz állami ösztöndíjban nem részesülhet.³⁰ Ezek a szabályok azonban nem azt tiltották, hogy a doktorandusz a doktori tanulmányai mellett munkát vállaljon, hanem azt, hogy akinek teljes munkaidőben végzett munkából jövedelme keletkezik, az egyidejűleg állami ösztöndíjat is kapjon.³¹

1.1.3. A doktoranduszok országos érdekképvisellete

A doktori képzésben résztvevők érdekvédelmét a különböző felsőoktatási, politikai és társadalmi fórumokon a Doktoranduszok Országos Szövetsége 1994 óta látja el Magyarországon,³² jogszabályban azonban csak a '93-as Ftv. 2000. júliusi módosítását követően került rögzítésre. Eszerint „[a] felsőoktatási intézmények doktori képzésben részt vevő (a továbbiakban: doktorandusz) hallgatóinak képviselőjét a Doktoranduszok Országos Szövetsége látja el. A testület a doktoranduszok sajátos – kutatói és oktatói feladatokból fakadó – helyzetét érintő kérdésekben véleményt nyilváníthat, illetve javaslatot tehet a felsőoktatást irányító közigazgatási és egyéb szervek részére.”³³ A törvényi rendelkezést a '01-es Korm. rendelet kiegészítette azzal, hogy „[a] DOSZ a felsőoktatási intézmények doktori képzésben részt vevő hallgatóiból álló, önkéntes alapon szerveződő testület, [...] önmaga határozza meg szervezeti és működési szabályzatát. [...]”³⁴

²⁸ Tekintettel arra, hogy az elemzett rendelkezés sem a '07-es Korm. rendelettel, sem pedig az Nftv. hatálybalépését követően elfogadott, a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelettel érdemben nem módosult, fenti megállapítások a későbbiekben is fennállnak, azt a tanulmányban a vonatkozó rendeleteknél nem ismételtem meg.

²⁹ '01-es Korm. rendelet 4. § (1) bekezdés a) pontja

³⁰ '01-es Korm. rendelet 4. § (3) bekezdés

³¹ Vö. Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk): *A doktori képzés Magyarországon – doktoranduszok szemével*. Budapest 2009. 66–69. o.

³² Doktoranduszok Országos Szövetsége, Bemutakozás. <http://www.dosz.hu/szervezet/bemutakozas>, (2017. 12. 18.)

³³ '93-as Ftv. 67/A. § (5) bekezdése

³⁴ '01-es Korm. rendelet 42. § (2) bekezdése

2. A doktori képzés Magyarországon a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény (a továbbiakban: '05-ös Ftv.) alapján

A 2005-ben elfogadott új felsőoktatási törvény és az annak végrehajtására megalkotott, a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről szóló 33/2007. (III. 7.) Korm. rendelet (a továbbiakban: '07-es Korm. rendelet) előírásai már jóval részletesebben rendezték a doktori fokozat megszerzésének mikéntjét és intézményi kereteit. Változás, hogy a '05-ös Ftv. már a felsőoktatás alaptevékenységei közé sorolta a doktori képzést³⁵, és – illeszkedve a Bologna-rendszer struktúrájához – a legmagasabb, egymásra épülő, felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzési ciklusként határozta meg azt.³⁶ Fontosnak tartom kiemelni, hogy egyetemi rangot csak az a felsőoktatási intézmény kaphatott, amelyik „legalább két képzési területen jogosult mesterképzésre, valamint legalább egy tudományterületen, két tudományágban vagy egy művészeti ágban doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére [...]”³⁷.

A doktori iskola létesítéséről és a doktori képzés indításáról a felsőoktatási intézmény szenátusa dönt(het)ett,³⁸ ha azt a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (a továbbiakban: MAB) szakértői véleményében támogatta, illetve a felsőoktatási intézmény az indítás tényét a regisztrációs központnak bejelentette.³⁹ A doktori képzés indításának további feltétele volt adott tudományterületen vagy művészeti ágban, hogy az érintett felsőoktatási intézmény ugyanazon tudományterületen, illetve művészeti ágban mesterképzést folytasson, továbbá működési engedélye is kiterjedjen fentiekre.⁴⁰

A doktori képzés szervezése és a doktori fokozat odaítélése (a továbbiakban: doktori eljárás) a felsőoktatási intézmény doktori tanácsának joga volt. Míg a '93-as Ftv. alapján a doktori tanácsnak tagja lehetett az is, aki nem az érintett intézmény alkalmazottja, addig a '05-ös Ftv. már két olyan tag meglétét tette kötelezővé, aki nem állt foglalkoztatási jogviszonyban az intézménnyel.⁴¹

A '05-ös Ftv. a doktori képzést a képzési program részeként határozta meg, amely hat féléves (harminchat hónapos),⁴² a doktorandusz igényeihez igazodó

³⁵ '05-ös Ftv. 4. § (2) bekezdése

³⁶ '05-ös Ftv. 11. § (1) bekezdése

³⁷ '05-ös Ftv. 18. § (3) bekezdése

³⁸ '05-ös Ftv. 27. § (8) bekezdés o) pont

³⁹ '05-ös Ftv. 32. § (10) bekezdése

⁴⁰ '05-ös Ftv. 67. § (1)-(2) bekezdése

⁴¹ '05-ös Ftv. 67. § (4)-(5) bekezdése

⁴² '05-ös Ftv. 32. § (9) bekezdése és 68. § (1) bekezdése

egyéni vagy csoportos felkészítés keretében folyó⁴³ képzési időből állt, amely felosztható volt beszámoltatási szakaszokra.

Doktori képzésben az vehetett részt, aki mesterképzésben szerzett fokozattal és szakképzettséggel rendelkezett. A doktori képzésre történő felvétel további feltételeit a felsőoktatási intézmény határozhatta meg, azzal a megkötéssel, hogy azonos felvételi követelményeket volt köteles alkalmazni, függetlenül attól, hogy a jelentkező mely felsőoktatási intézményben szerezte az oklevelét.⁴⁴

A '05-ös Ftv. a doktori képzéshez kapcsolódóan egy új szervezetet is nevesít, az Országos Doktori Tanácsot, amely a felsőoktatási intézmények doktori tanácsai elnökeiből álló testület, feladata pedig a doktori képzéssel és fokozatadással kapcsolatos kérdésekben történő állásfoglalás.⁴⁵

2.1. A doktorandusz munkavégzésével kapcsolatos problémák

A '07-es Korm. rendelet hatályba lépésével 2007 márciusától hatályát veszítette a '01-es Korm. rendelet, amely kimondta, hogy teljes munkaidőben végzett munkaviszonyból származó jövedelemmel rendelkező doktorandusz állami ösztöndíjban nem részesülhet⁴⁶, továbbá az a '05-ös Ftv. sem tartalmazott olyan szabályozást, amely kizárta volna, hogy az állami ösztöndíjban részesülő doktorandusz más jogviszonyból (munkaviszonyból) jövedelemmel rendelkezzen. Így az intézménytől teljesen független kérdéssé vált, hogy a doktorandusz tanulmányai mellett vállal-e munkát, és ha igen, hol, és milyen munkaidőben teszi ezt. Az intézmények jelentős része azonban sajnálatos módon teljességgel figyelmen kívül hagyta a jogszabályi környezet változását és továbbra is tiltani próbálta a doktoranduszaik munkavállalását. *Hangsúlyozandó: az állami doktori ösztöndíjat az állam adja, így ő határozhatja meg azokat a feltételeket, amelyek mellett igénybe lehet venni azt.* Amennyiben az állam nem köti az ösztöndíj folyósítását munkaviszony „nemlétéhez”, vagy annak mértékéhez (ellentétben a korábbi jogszabályokkal), úgy a fentiek miatt az intézmény saját hatáskörben nem dönthetett volna az ösztöndíj folyósításának ilyen okból történő megszüntetéséről.⁴⁷ Tekintettel azonban arra, hogy a felsőoktatási intézményeknek lehetőségük volt a felvételi részletszabályait meghatározni, az intézmény a felvételi során meg-

⁴³ '05-ös Ftv. 68. § (2) bekezdése

⁴⁴ '05-ös Ftv. 43. § (3)-(4) és 68. § (2) bekezdése

⁴⁵ '05-ös Ftv. 114. § (5) bekezdése

⁴⁶ Vö. 27. lábjegyzet

⁴⁷ Kocsis Miklós: Doktori képzés a jogi szabályozás tükrében. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével.* Budapest 2009. 66. o.

szabhatta volna, hogy fennálló teljes munkaidőben végzett foglalkoztatás esetén az ilyen doktoranduszt államilag támogatott helyre nem veszi fel.

A '05-ös Ftv. alapján a hallgatói jogviszonyból eredő kötelezettségekkel függött össze az a munkavégzés, amikor a doktorandusz részt vett a felsőoktatási intézménynek az oktatással, kutatással összefüggő tevékenységében.⁴⁸ Így a doktoranduszok munkavállalásával kapcsolatban nem csak az intézmény falain kívül végzett munka jelentett gyakorlati jogalkalmazói problémát, hanem az intézmény oktatási tevékenységében való részvétel is, mivel a magyarországi felsőoktatási intézmények többsége nem tett eleget a jogszabályi rendelkezéseknek, és jogszerűtlenül foglalkoztatta a doktorandusz hallgatókat. A '05-ös Ftv. 48. § (4) bekezdése egyértelműen deklarálta, hogy amennyiben a doktorandusz hallgató részt vesz a felsőoktatási intézmény oktatással, kutatással összefüggő tevékenységében, úgy a munkavégzés kizárólag úgynevezett *doktoranduszszerződés* alapján folyhat. Az ily módon végzett munka ideje – egy tanulmányi félév átlagában – nem haladhatta meg a heti teljes munkaidő ötven százalékát. A doktoranduszszerződés alapján hallgatói munkadíj került kifizetésre, amelynek havi összege a teljes munkaidő ötven százalékának megfelelő idejű foglalkoztatás esetén, nem lehetett kevesebb, mint a legkisebb kötelező munkabér (minimálbér), eltérő idejű foglalkoztatás esetén ennek időarányos része.⁴⁹ Mind a '05-ös Ftv. szövege, mind annak indokolása alapján egyértelmű, hogy amennyiben a doktorandusz a felsőoktatási intézménynek oktatással, kutatással összefüggő tevékenységében vett részt, díjazás illette (volna) meg.

2.2. A doktori fokozat odaítélésének részletszabályai

A doktori képzést követően a doktori fokozatot külön fokozatszerzési eljárás keretében lehetett megszerezni, amelynek feltételeit a '05-ös Ftv. felhatalmazása alapján a Kormány rendeletben alkotta meg.

Főszabály szerint a *hallgatói jogviszony* a doktori képzés képzési idejének utolsó napján megszűnt, és ekkortól kezdődhetett a fokozatszerzési eljárás, azonban lehetőség volt arra, hogy a doktorandusz a képzési időn belül megkezdje a fokozatszerzési eljárást, így hallgatói jogviszonya mellett egyidejűleg *doktorjelölt* is volt. A doktori fokozatszerzési eljárásban részt vevő személy a doktorjelölt. Doktorjelölt lehetett az is, aki nem vett részt doktori képzésben és a fokozatszerzésre egyénileg készült fel. A doktorjelölti jogviszony a doktori fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezéssel, pontosabban annak elfogadásával

⁴⁸ '05-ös Ftv. 48. § (4) bekezdése

⁴⁹ Kocsis: Doktori képzés a jogi ... 67. o.

jött létre. A felsőoktatási intézmény nem utasíthatta el a fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezését annak, aki az adott felsőoktatási intézményben fejezte be sikeresen a doktori képzést.⁵⁰ A '05-ös Ftv. a doktori fokozat megszerzésének feltételeit az alábbiak szerint határozta meg:

„A doktori fokozat megszerzésének feltételei:

- a) a doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése, továbbá a doktori szigorlat eredményes letétele;*
- b) két idegen nyelv – a tudományterület műveléséhez szükséges – ismeretének a doktori szabályzatban meghatározottak szerinti igazolása;*
- c) az önálló tudományos munkásság bemutatása cikkeket, tanulmányokkal vagy más módon; művészeti (DLA) fokozat megszerzésének feltételeként önálló művészeti alkotótévékenység eredményeinek a művészeti ág sajátosságainak megfelelő bemutatása;*
- d) a fokozat követelményeihez mért tudományos, illetve művészeti feladat önálló megoldása; értekezés, alkotás bemutatása; az eredmények megvédése nyilvános vitában.”⁵¹*

Fentiek alapján látható, hogy a fokozat megszerzésének feltételeire vonatkozó követelmények a '05-ös Ftv. apróbb kiegészítő és pontosító jellegű módosításaival sem változtak jelentősen, és ugyanez mondható el a doktori szigorlat követelményeiről is.⁵²

3. A doktori képzés Magyarországon a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) hatályba lépését követően

Az Nftv. a '05-ös Ftv.-hez hasonlóan a doktori képzést a felsőoktatási intézmények alaptevékenysége körében, a legmagasabb felsőfokú végzettségi szintet biztosító képzési ciklusként nevesíti.⁵³ Az egyetemként való elismerés feltétele továbbra is, hogy a felsőoktatási intézmény *legalább két képzési területen jogosult legyen mesterképzésre, valamint legalább két tudományterületen doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére*. E szabály 2015. szeptember 1-től változott meg, ekkor *„legalább nyolc alapképzési és hat mesterképzési szakon jogosult képzésre, valamint doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére”*

⁵⁰ '05-ös Ftv. 68. § (3)-(4) bekezdése

⁵¹ '05-ös Ftv. 67. § (5) bekezdése

⁵² Vö. '93-as Ftv. 93. § és '05-ös Ftv. 69. §

⁵³ Nftv. (közlönyállapot) 2. § (3) bekezdése és 3. § (1) bekezdés c) pontja

szövegrész került a törvénybe.⁵⁴ Változatlanul a szenátus hatáskörébe tartozik a döntés doktori iskola létesítéséről, megszüntetéséről és a doktori képzés indításáról, továbbá az intézmény doktori szabályzatának elfogadása.⁵⁵ Szintén jelentős módosítás nélkül került az Nftv-be a doktori képzésre történő felvételre, a képzés menetére és a fokozat odaítélésére vonatkozó szabályozás. A fokozat megszerzésének feltételei között szereplő idegen nyelv ismeretére vonatkozó kritérium kiegészült a siket doktorjelöltek esetén a nem magyar jelnyelv elfogadásának lehetőségével is, amely látszólag kedvezmény a siket doktorjelöltek számára.⁵⁶ Meg kell jegyezni, hogy az Nftv. egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet szerint *„a nyelvvizsga vagy annak egy része, illetve szintje alóli mentesítés a doktori képzés tekintetében nem illeti meg a doktori képzésre jelentkező hallgatót, a doktorandusz hallgatót illetve a doktorjelöltet”*,⁵⁷ így az ő esetükben a nyelvi követelmény kizárólag a nem magyar jelnyelv ismeretének igazolásával „váltható ki”. Magyarországon azonban jelenleg nincs lehetőség nem magyar jelnyelvi képzésben való részvételre és jelnyelvi vizsga letételére, így a jogszabályban rögzítettek csak látszólag jelentenek könnyebbséget a siket hallgatók számára.

Új elemként jelenik meg a doktori képzésben részt vevő hallgatóknak – az országos érdekképviselőket ellátó Doktoranduszok Országos Szövetsége mellett – az intézményi képviselőket ellátó doktorandusz önkormányzat, amelynek a törvény erejénél fogva tagja minden doktorandusz. Ők választják maguk közül az intézményi doktori önkormányzat tisztségviselőit. A doktori önkormányzatra egyebekben pedig a hallgatói önkormányzatra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.⁵⁸

⁵⁴ Nftv. (közlönyállapot) 9. § (3) bekezdés a) pont, majd 2015. XI.1-től 9. § (3) bekezdés a) pont. Kivételt képez a hitéleti képzést folytató felsőoktatási intézmény, aki az egyetem elnevezést akkor is használhatja, ha egy képzési területen jogosult mesterképzés folytatására, valamint legalább egy tudományterületen vagy művészeti területen doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére; továbbá a művészeti felsőoktatási intézmény, aki az egyetem vagy főiskola elnevezést akkor is használhatja, ha egy képzési területen jogosult alap- vagy mesterképzésre, illetve egy tudományterületen doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére. Ld. Nftv. 91. § (4) bekezdése és 101. § (4) bekezdése

⁵⁵ Nftv. (közlönyállapot) 12. § (3) bekezdés e) pont eb) alpont és 12. § (3) bekezdés h) pont hd) alpont

⁵⁶ Ld. Nftv. (közlönyállapot) 16. §, 39-40. §, 53-54. §

⁵⁷ A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet 62. § (11) bekezdése

⁵⁸ Nftv. (közlönyállapot) 63. §

III. A doktori képzés rendszere 2016 szeptemberétől

Az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCIV. törvény alapjaiban változtatta meg a doktori képzés rendszerét, amelyet először a 2016. szeptember elsejével doktori tanulmányokat megkezdett hallgatókra⁵⁹ kellett alkalmazni.

A képzési idő – a törvény eltérő rendelkezése hiányában – a korábbi hat félévről nyolc félévre nőtt,⁶⁰ ehhez igazodóan pedig a doktori képzésben részt vevő hallgató támogatási ideje is nyolc félévre módosult.⁶¹ Továbbra is van lehetőség a magyar állami ösztöndíjas képzés mellett önköltséges képzést is igénybe venni.

Az egyéni vagy csoportos felkészítés keretében folyó képzési, kutatási és beszámolási tevékenység két fő szakaszból, *képzési és kutatási*, valamint *kutatási és disszertációs* szakaszból áll. A doktorandusz hallgatóknak „[a] doktori képzés során, a negyedik félév végén, a képzés képzési és kutatási szakaszának lezárásaként és a kutatási és disszertációs szakasz megkezdésének feltételeként komplex vizsgát kell teljesíteni, amely méri, értékeli a tanulmányi, kutatási előmenetelt.”⁶²

A komplex vizsga részletszabályait a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet⁶³ (a továbbiakban: '12-es Korm. rendelet) határozza meg, amely alapján *a komplex vizsgát nyilvánosan, legalább három tagból álló bizottság előtt kell letenni. A bizottsági tagok legalább egyharmada nem állhat foglalkoztatásra irányuló jogviszonyban a doktori iskolát működtető intézménnyel (kivételt képeznek a kizárólag hitéleti képzést folytató doktori iskolák), és valamennyi tagjának tudományos fokozattal kell rendelkeznie. A bizottságnak nem lehet tagja a vizsgázó doktorandusz témavezetője. A bizottság elnöke egyetemi tanár, habilitált egyetemi docens, habilitált főiskolai tanár, Professor Emeritus vagy a Magyar Tudományos Akadémia doktora címmel rendelkező oktatója, kutatója lehet. A komplex vizsga két részből*

⁵⁹ A doktori képzésben részt vevő hallgató a doktorandusz. Ld. Nftv. 108. § 1. pont (2016. szeptember 1-jétől). A doktorjelölt elnevezés megszűnik.

⁶⁰ Nftv. 16. § (2016. szeptember 1-től)

⁶¹ Nftv. 47. § (2) bekezdése (2016. szeptember 1-től)

⁶² Nftv. 53. § (1) bekezdése (2016. szeptember 1-től). A komplex vizsga szervezésének elveit a Doktoranduszok Országos Szövetségével egyeztetve az Országos Doktori Tanács határozza meg, azonban a részletszabályok kidolgozása intézményi belső hatáskörben marad, amelynek követelményeit a – doktori iskola működési szabályzatában meghatározott módon – a doktori program meghirdetésekor közzé kell tenni. A komplex vizsga bevezetésével a hagyományos doktori szigorlat megszűnt.

⁶³ A komplex vizsgára vonatkozó részletszabályokat a 266/2016. (VIII. 31.) Korm. rendelet iktatta be, hatályos 2016. IX. 1-től.

*áll: az elméleti részből, amely során a doktorandusz a vonatkozó tudomány-ág, művészeti ág szakirodalmában való tájékozottságáról, aktuális elméleti és módszertani ismereteiről ad számot, valamint egy a tudományos vagy művészeti előrehaladásról való beszámolásból. A doktorandusz a sikertelen komplex vizsgát egy alkalommal, ugyanazon vizsgaidőszakban ismételheti meg. A komplex vizsga értékelése kétfokozatú, megfelelt vagy nem megfelelt minősítés lehet.*⁶⁴

A sikeres komplex vizsgát követően a hallgató már a fokozatszerzési eljárásban, a kutatási és disszertációs szakasz teljesítésével vesz részt, amelynek célja a doktori fokozat megszerzése.⁶⁵ A doktori képzésbe továbbra is lehetősége van bekapcsolódni annak, aki egyénileg készült fel a fokozatszerzésre, ennek feltétele, hogy a felvétel és a doktori képzés követelményeit egyébként teljesítse. Ebben az esetben a hallgatói jogviszony a komplex vizsgára történő jelentkezéssel és annak elfogadásával jön létre.⁶⁶ *A felsőoktatási intézmény annak a doktorandusznak, aki a doktori képzésben az előírt krediteket megszerezte, végbizonyítványt (abszolutórium) állít ki. A doktorandusznak a komplex vizsgát követő három éven belül a doktori szabályzatban meghatározottak szerinti doktori értekezést kell benyújtania. Ez a határidő különös méltánylást érdemlő (például szülés, baleset, betegség, más váratlan ok) esetekben legfeljebb egy évvel a doktori szabályzatban meghatározottak szerint meghosszabbítható. A fokozatszerzési eljárásban a hallgatói jogviszony szünetelése legfeljebb két félév lehet.*⁶⁷

A hallgatói (doktoranduszi) jogviszony megszűnésének esetei igazodnak az új képzési rendszerhez. Megszűnik a hallgatói jogviszony

- a) ha a doktorandusz a komplex vizsgát nem teljesíti, a kötelezettség elmulasztásának, illetve sikertelenségének napján,*
- b) a doktori képzésben az abszolutórium megszerzésével,*
- c) a doktori képzés azon nyolcadik féléve végén, amelyre a hallgató bejelentkezett.*⁶⁸

⁶⁴ '12-es Korm. rendelet 12/A. § (2)-(5) bekezdése

⁶⁵ Nftv. 53. § (2) bekezdése (2016. szeptember 1-től)

⁶⁶ Nftv. 53. § (3) bekezdése (2016. szeptember 1-től)

⁶⁷ Nftv. 53. § (4)-(4a) bekezdése (2016. szeptember 1-től)

⁶⁸ Nftv. 59. § (1) bekezdés j-l) pont (2016. szeptember 1-től)

A doktori fokozat megszerzésének feltételeiben nem történt érdemi változás, a megszerzés feltétele továbbra is

- a) a doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése;
- b) két idegen nyelv a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének a doktori szabályzatban meghatározottak szerinti igazolása⁶⁹, amely siketek esetében a nem magyar jelnyelv ismeretének az igazolásával is történhet;
- c) az önálló tudományos munkásság, sporttudományi tevékenység bemutatása cikkekkkel, tanulmányokkal vagy más módon, művészeti (DLA-) fokozat megszerzésének feltételeként önálló művészeti alkotótevékenység eredményeinek bemutatása;
- d) a fokozat követelményeihez mért tudományos, illetve művészeti feladat önálló megoldása; értekezés, alkotás bemutatása; az eredmények megvédése nyilvános vitában.⁷⁰

A doktori fokozatszerzési eljáráshoz kapcsolódóan új rendelkezésként jelenik meg a '12-es Korm. rendeletben, hogy az értekezés benyújtásának feltétele az abszolutórium megszerzése, továbbá hogy a doktori értekezés benyújtójának nincs folyamatban ugyanezen tudományágban doktori fokozatszerzési eljárása, illetve két éven belül nem volt sikertelenül zárult doktori védése.⁷¹ A doktori fokozat megszerzésének további részletszabályai, mint az értekezés benyújtására és a doktori védésre vonatkozó szabályok, a korábbiakkal gyakorlatilag egyezően rendezik a fokozatszerzés lezárását.

1. A doktori képzésben, valamint fokozatszerzési eljárásban részt vevőkre vonatkozó szabályozás

A jogszabályok viszonylag gyakori változása okán, egyre többször merül fel problémaként a gyakorlatban, hogy a képzésben már részt vevő hallgatóra mely jogszabályok alkalmazandók, amit az átmeneti rendelkezésekben sem mindig sikerült pontosan rögzíteni.

⁶⁹ A doktori iskola működési szabályzata tartalmazza a doktori fokozatszerzés nyelvi követelményeit, a nyelvi követelmények teljesítéséhez elfogadott nyelvek listáját, valamint a nyelvismeret igazolásának módját. Az első idegen nyelv kizárólag a doktori tanács által meghatározott idegen nyelvek egyike lehet. A nyelvismeret igazolásához legalább B2 szintű komplex államilag elismert nyelvvizsga, illetve azzal egyenértékű okirat szükséges. Ld. '12-es Korm. rendelet 13. § (3) bekezdése

⁷⁰ Nftv. 53. § (5) bekezdése

⁷¹ '12-es Korm. rendelet 14. § (2)-(3) bekezdése (2016. szeptember 1-től)

Főszabályként elmondható, hogy amennyiben jogszabály másként nem rendelkezik, a hallgatóra a tanulmányai megkezdésekor hatályos rendelkezéseket kell irányadónak tekinteni. Az Nftv. rendelkezik arról, hogy azok a doktorandusz hallgatók, akik a doktori képzést '05-ös Ftv. rendelkezései alapján kezdték meg, *azt az előírt követelmények szerint fejezhetik be. A doktori képzés és fokozatszerzés eljárási kérdéseire azonban e törvény rendelkezéseit kell alkalmazni és a doktori képzésben résztvevőknek az e törvényben meghatározott fokozatokat kell odaítélni.* Kérdésként merül fel, hogy mi tartozik az „előírt követelmények” és a „képzés és fokozatszerzés eljárási kérdései” körébe, hiszen utóbbiakra, függetlenül attól, hogy a doktorandusz melyik felsőoktatási törvény hatálya alatt kezdte a képzését, az Nftv. rendelkezéseit kell alkalmazni.

Az ODT 2017. szeptember 15-i ülésén is tárgyalta fenti kérdést a doktori képzésüket 2016. szeptember 1. előtt megkezdett doktoranduszok fokozatszerzési eljárására alkalmazandó szabályok körében.⁷² A probléma elsősorban azokkal a hallgatókkal kapcsolatban merül fel, akik megszakították a jogviszonyukat az egyetemmel és az új szabályozás hatályba lépésekor nem voltak sem doktorandusz, sem doktorjelölt jogviszonyban. A kérdés, hogy jogában áll-e az egyetemnek a régi rendszerben, doktorjelölti jogviszony létesítésével fokozatszerzési eljárást indítani, vagy csak az új rendszer szerint van lehetőség a fokozatszerzési eljárás megindítására, akár a képzés előlről kezdésével, akár egyéniként, komplex vizsgával indítva el a fokozatszerzést.

Nem értek egyet azonban az ODT és az EMMI jegyzőkönyvben rögzített állásfoglalásával, ami szerint *„2016. szeptember 1-ét követően doktorjelölti jogviszonyt csak az létesíthet, aki a régi típusú rendszerben abszolutóriumot szerzett vagy még élő, régi típusú doktori hallgatói jogviszonya van [1]. Ennek jelenleg időbeli korlátja nincs. [1] Aki a régi típusú rendszerben abszolutóriumot szerzett, többször is létesíthet doktorjelölt jogviszonyt, azaz ha valamilyen okból nem sikeres a fokozatszerzés – pl. kifut az értekezés beadására előírt két-éves határidőből –, jogosult újra bejelentkezni a régi szabályok szerint (EMMI kiegészítése az ODT elnök utólag feltett kérdésére válaszolva).”*⁷³

⁷² A 2017. szeptember 15-i Országos Doktori Tanács ülés jegyzőkönyve <https://doktori.hu/index.php?menuid=351&lang=HU&cid=312>, (2017. 12. 19.)

⁷³ Uo.

Véleményem szerint fenti értelmezés ellentétes az Nftv. 114. § (1) bekezdésével, valamint a '12-es Korm. rendelet 26. § (6) bekezdésének a) pontjával, ami szerint:

*„114. § (1) Ha a doktorandusz a **doktori képzést** az 2005. évi felsőoktatásról szóló törvény rendelkezései alapján kezdte meg, azt az előírt követelmények szerint fejezheti be. A **doktori képzés és fokozatszerzés eljárási kérdéseire** e törvény rendelkezéseit kell alkalmazni. A doktori képzésben résztvevőknek az e törvényben meghatározott fokozatokat kell odaítélni. Az 1993. és a 2005. évi felsőoktatásról szóló törvény alapján odaítélt doktori fokozatok egyenértékűek az e törvény alapján kiadott doktori fokozatokkal.”* [Kiemelés a Szerzőtől.]

*„26. § (6) Az a doktorandusz, doktorjelölt, aki a doktorandusz, doktorjelölti jogviszonyát a 2016/2017-es tanévet megelőzően létesítette
a) az Nftv. és e rendelet 2016. augusztus 31-én hatályos rendelkezései szerint szerezhet doktori fokozatot.”* [Kiemelés a Szerzőtől.]

Fentiek alapján az Nftv.-nek azon rendelkezése, ami szerint, aki a doktori képzést a '05-ös Ftv. rendelkezései alapján kezdte meg, az azt az előírt követelmények szerint fejezheti be, véleményem szerint a doktori képzésre és nem a teljes doktori eljárásra vonatkozik. A fokozatszerzési eljárás nem a doktori képzés része. (Ld. '05-ös Ftv. 76. § (4) bekezdés: „A doktori képzés szervezése és a doktori fokozat odaítélése (a továbbiakban: doktori eljárás)…”). Az Nftv. idézett rendelkezésének második mondata is külön beszél a doktori képzés és a fokozatszerzés eljárási kérdéseiről. Ezt egészíti ki a '12-es Korm. rendelet 26. §-a azzal, hogy az a doktorandusz és doktorjelölt, aki a jogviszonyát a 2016/17. tanévet megelőzően létesítette, az a 2016. augusztus 31-ei időállapotnak megfelelő korábbi szabályok szerint szerezheti meg a doktori fokozatot. *Értelmezésem szerint tehát, az a doktorandusz, aki abszolutóriumot szerzett, de a doktorjelölti jogviszony létesítését nem kezdeményezte a 2016/17. tanévet megelőzően, az az új szabályok szerint létesíthet jogviszonyt.*

IV. Összegzés

Tanulmányomban igyekeztem átfogóan, de mégis átláthatóan sorra venni a doktori képzést és fokozatszerzést érintő legfontosabb jogszabályokat, valamint azok változásait.

Jól kivehető, hogy a jogalkalmazó amellet, hogy hosszú ideig megőrizte a doktori képzés és fokozatszerzés „régí” rendszerét, az időről-időre bekövetkező módosításokkal egyre nagyobb területeket vont a szabályozás tárgykörébe, szűkítve ezzel a felsőoktatási intézmények és doktori iskolák e téren (is) szükséges autonómiáját.

Véleményem szerint a 2016 szeptemberétől bevezetésre kerülő „új” doktori képzés, bár jelentősen átalakította a korábbi képzési struktúrát, az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCIV. törvény indoklásában megfogalmazott célok elérése, – miszerint *intézkedések szükségesek a tudományos utánpótlás számosságának és a képzés minőségének megerősítése érdekében, továbbá különböző tudományágak magas szintű művelésére felkészítés, melynek köszönhetően folyamatosan új és újszerű tudományos eredmények születhetnek, melyek az állam valamennyi szereplője számára hasznot hajtanak* – kevésbé látszik elvárhatónak a bemutatott változtatások következtében. Úgy is mondhatnánk, hogy a jogszabályi környezet elméletben megváltozott, azonban a doktori képzés a gyakorlatban változatlan tartalommal és minőséggel folyik az intézményekben.

Amennyiben a jogalkotó szándék valóban a doktori képzés tartalmi átalakítása volt, úgy egy sokkal inkább átgondolt, érdemi és lényegi változásokat tartalmazó jogszabály módosításra lett volna szükség, amely egyértelműen rendezi mind a régi képzésben, mind pedig az új képzésben részt vevőkre vonatkozó szabályozást, elkerülve ezzel a területen jelenleg tapasztalható jogalkalmazási zavarokat.

Felhasznált irodalom

- Bazsa György: Gondolatok a doktori (PhD) fokozatszerzés tapasztalatairól. *Magyar Tudomány* 2002/5.
- Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – doktoranduszok szemével*. Budapest 2009.
- Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely: A magyarországi doktori képzés állapota-interdiszciplináris megközelítésben. *Jura* 2010/1.
- Kocsis Miklós: A doktori képzés „kiskapui”: Jogi szabályozás és jogalkalmazói gyakorlat Magyarországon. *Felsőoktatási műhely* 2008/3.
- Kocsis Miklós: A doktori képzés szabályai és gyakorlata Magyarországon. In: Ádám Antal (szerk.): *PhD Tanulmányok 7*. PTE ÁJK Doktori Iskola, Pécs 2008.
- Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea – [Fináncz Judit] (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – szervezetek, szereplők, hallgatók*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- Pesthy Gábor: *Dunát lehet rekeszteni a tudományos doktorokkal*. Origo 2011. május 2. <http://www.origo.hu/tudomany/20110421-tulkepzes-van-az-oecd-orszagokban-a-tudomanyos-doktorokbol-phd-.html>, (2017. 12. 14.)
- Róna-Tas András: *A magyar doktori iskolák helyzete és jövőképe*. Budapest Magyar Akkreditációs Bizottság 2003. <http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/egyebek/DIKonyv2003.doc>, (2017. 12. 14.)

Felhasznált jogszabályok

- A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről szóló 33/2007. (III. 7.) Korm. rendelet
- A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet
- A doktori eljárásról szóló 47/1994. (IV. 1.) Korm. rendelet
- A doktori képzésről és a doktori fokozatszerzésről szóló 51/2001. (IV. 3.) Korm. rendelet
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet

A hazai doktorandusz életpályát befolyásoló tényezők alakulása*

Hohmann Balázs

*tanársegéd, doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi
Kar Közigazgatási Jogi Tanszék, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola*

I. Bevezetés

A hazai doktori képzésben részt vevő hallgatók helyzete, szakmai-tudományos előre haladásukhoz szükséges feltételek köre és rendelkezésre állása, a tudományos pályán a doktoranduszi életszakaszra ható különböző társadalmi, gazdasági és – szűkebb értelemben vizsgálva – felsőoktatási követelmények és körülmények jelentősen megváltoztak az elmúlt időszakban.

A külső változások természetesen idéztek elő változásokat a doktori képzésben részt vevő hallgatók életkörülményeiben, szakmai előre haladásában, jövőképében. E nagymértékű változások nem vezethetők vissza csupán a doktori képzésre vonatkozó jogi szabályozás és ez által a képzési struktúra megváltoztatására, sokkal inkább egy sokkal szélesebb körben értelmezhető, több, különállóan is érvényesülő tényező hatásaiból komplex módon előálló következményként, amelyet jelen tanulmány értelmezni próbál az egyes résztényezőkre koncentrálni.

Jelen munka a doktoranduszok jelenlegi helyzetét vizsgálva kívánja feltárni azokat a tényezőket, amelyek hatást fejthetnek ki a doktori képzésben részt vevő hallgatók életpályájára, későbbi tudományos és szakmai előre haladásukra. A tanulmány jellemzően szekunder jellegű kutatási anyag feldolgozásával a témára vonatkozó tudományos álláspontok összegzését is megkísérli, amelynek alapvető célja, – a terjedelmi keretek között értelmezetten – hogy a rendelkezésre álló és megvizsgált szakirodalmi anyagok alapján mely tényezőket tekinthetjük jelentősnek, illetve kritikusnak és melyek azok, amelyek csak távlati vonatkozásaikban fejtik ki hatásukat a doktoranduszok életpályájára.

A tanulmány megírásának célja, hogy összefoglalja az egyes releváns befolyásoló tényezőket, illetve ezek hatásait és ebből kiindulva következtetéseket

* Jelen tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának megbízásából készült.

tudjon megfogalmazni a hazai doktori képzést és a doktoranduszokat körülvevő, szakmai-társadalmi környezetről és annak feltételeiről.

II. Társadalmi hatások

A doktori képzés nem vonhatja ki magát az európai – és nyilván az erre ható, világviszonylatban érzékeltethető és mérhető – társadalmi változások és az ebből eredő követelmények hatásai alól.

Egy évtizeddel ezelőtt a hazai felsőoktatást és a doktori képzést vizsgáló szerzők egy része¹ amellett foglalt állást, hogy a magyar és európai társadalom elöregedési folyamatai odáig vezethetnek, hogy az abban az időszakban egyre növekvő magyar felsőoktatási szektor problémái végül diplomás munkanélküliséghez vezetnek, és államháztartási problémákat okoznak. A vizsgált problémák egy része valóban bekövetkezett², a felsőoktatási hallgatók létszáma valóban jelentősen emelkedett 2011-ig³, amely azonban így is éppen megfelel a fejlett országok felsőfokú végzettséggel rendelkező, illetve a képzésben résztvevő személyek arányának⁴. A felsőfokú képzésben résztvevő vagy ilyen képzettséggel rendelkező személyek számának megugrása – magától értetődően – áttételesen érintette a doktori iskolák létszámát, összetételét is. Annak ellenére, hogy a hazai doktori iskolák hallgató létszáma⁵ nem haladja meg jelentősen az évezred kezdetéhez képesti létszámot⁶, s ez jelentősen csak a közelmúltban elfogadott keretszám-emelés változtathat, amely 700 további hellyel bővíteni a doktori képzés felvehető létszámát országosan⁷. Ennek megfelelően nem jelenthetjük

¹ Ld. pl. Polónyi István: A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején. *Kutatás Közben* 255. Felsőoktatási Kutató Intézet, Budapest 2006; Polónyi István Timár János: Oktatáspolitikai és demográfia. *Kutatás Közben* 274. Felsőoktatási Kutató Intézet, Budapest 2006.

² Cseres-Gergely Zsombor: County to county migration and labour market conditions in Hungary between 1994 and 2002. *Budapest Working Papers on the Labour Market* 2005/6. 16 o; Kertesi Gábor – Köllő János: Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke. *Közgazdasági Szemle* 2006/3. 201–225. o.

³ Központi Statisztikai Hivatal: *Oktatási adatok, 2017/2018. Statisztikai Tükör*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 2018. 3–4. o.

⁴ OECD: Benchmarking higher education system performance: Conceptual framework and data, Enhancing Higher Education System Performance. OECD, Paris 2017. 15. o.

⁵ A már abszolutóriumot szerzetteket és doktorjelölteket ez esetben nem érintve.

⁶ Oktatási Hivatal: Felsőoktatási statisztikai adatok 1.14. Felsőfokú végzettséget, valamint doktori fokozatot szerzettek száma képzési szintenként, munkarend szerint illetve 3.1.9. Egyetemi doktori (PhD)- és mesterképzésben (DLA) résztvevő hallgatók száma intézmények, karok és tudományágak szerint.

https://www.oktatas.hu/felsooktatasi/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statistikak (2018. 09. 29.)

⁷ A felsőoktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi XC. törvény, amely az Nftv. 114/A. § (4) bekezdését módosítja.

ki általánosságban, hogy a felsőoktatási hallgatók létszámának pozitív irányú változása egyértelműen tömegképzés irányába mozdulna⁸ és ez különösen nem igaz a doktori iskolák jelenlegi létszámát tekintve. Sőt, a felsőoktatási expanzió ebben az időszakban sokkal inkább húzóelvet jelentett a doktori képzésben, mind kínálati, mind pedig keresleti oldalon megnövekedett mennyiségű létszámmal lehetett találkozni.

Időközben a társadalmi elképzelések és elvárások is módosultak a doktori képzés kapcsán – miközben a doktori képzésben résztvevő személyeknek továbbra is magas szintű presztízst tulajdonít a társadalom⁹. Egyre nagyobb a társadalmi elvárás a gyakorlatorientált, későbbiekben akár piaci körülmények között hasznosítható kutatási tevékenységre¹⁰ a doktori képzés keretében.

A magyarországi körülmények között speciálisan érvényesülő, doktoranduszi életszakaszra érvényes oktató, kutató és hallgatói szerepkörök együttállásából¹¹ az elmúlt időszakban a hallgatói és kutatói elemek erősödtek meg¹². Erőteljesebben érvényesül – egyezően az európai országokban tapasztalhatókkal – a doktori képzés gyakorlatában a Humboldt-i modellel szemben a professzionális modell¹³, amelyben a doktoranduszoknak erőteljesebb a kapcsolata egyetemen kívüli szereplőkkel, így gazdasági szereplőkkel és társadalmi aktorokkal – amely azonban még mindig elmarad a nemzetközi értelemben vett gyakorlattól¹⁴. Az eltolódás további kifejlődése várható az elkövetkező időszakban, amely

⁸ Kozma Tamás: Expanzió: Tények és előrejelzések, 1983-2020. *Educatio* 2010/1. 7–18. o.

⁹ Kovács Gábor: Határon – a doktoranduszok és a doktori képzés Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon-a doktoranduszok szemével*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 26. o; Bazsa György: *Metszetek felsőoktatásunk közelmúltjából*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2014. 49–55. o.

¹⁰ Jürgen Enders: Border crossings: Research training, knowledge dissemination and the transformation of academic work. *Higher Education* 2005/49. 121. o.

¹¹ Kovács Gábor: i.m. 24–26. o.

¹² Inzelt Annamária – Csonka László: A PhD-fokozatot szerzettek karrierje a társadalom-és humán tudományokban. *Educatio* 2018/27(1) 31–33. o.

¹³ Michael Dobbins – Marek Kwiek: Europeanisation and globalisation in higher education in Central and Eastern Europe: 25 years of changes revisited (1990–2015). *European Educational Research Journal* 2017/5. 519–528. o; Bazsa György: i.m. 49–50. o; Hrubos Ildikó: A 21. század egyeteme. *Educatio* 2006/4. 668. o; James J. Duderstadt: *A University for the 21st Century: Twenty Years Later, Millennium Project, 2017*. The University of Michigan, Michigan 2017. 46–65. o;

¹⁴ Craig Alan Mertler – Danah Henriksen: Creative and innovative solutions to accommodate the growth of a professional practice doctoral program. *Impacting Education: Journal on Transforming Professional Practice* 2018/1. 30. o; Barbara Reys – Robert Reys: Strengthening doctoral programs in mathematics education: A continuous process. *Notices of the American Mathematical Society* 2017/4. 386–389. o; Marilynn B Brewer: Separating professional and scientific graduate training for psychology: The time has come. In: Leonard Bickman – Henry Ellis (szerk.): *Preparing psychologists for the 21st century*. Routledge, New York 2017. 65–68. o; Jennifer G. Haworth:

egyszerre jelentheti a doktori képzésben részt vevő hallgatók erőteljes függésének mérséklődését a doktori képzésüket vezető felsőoktatási intézményüktől, másrészt a gazdasági és társadalmi szereplők erőteljesebb kooperációját a felsőoktatási intézményekkel a doktori témák kiírása, azok vezetése és ebből kifolyólag más tudományos és szakmai területeken egyaránt. Azonban, jelenleg sokkal inkább spontán, elszigetelten létrejövő és működő együttműködésekről, mintsem a szervezettség irányába ható változásokról beszélhetünk e téren.

Az európai és nemzetközi vonatkozások sem elhanyagolhatóak a hazai doktori képzésre ható tényezők értékelése során: a rendszerváltás után beindult, de erőteljesen akadozó nemzetköziesedési¹⁵ folyamat már a 2010-es évekre odáig jutott¹⁶, hogy jól kimutathatóvá vált a külföldről érkező doktoranduszok száma, amely a 2017/2018. tanévre 1.384 hallgatóra nőtt¹⁷. Több kapcsolódási pont is létrejött e téren az egyes képzőhelyek között így az Európai Egyetemek Egyesülete (EUA) doktori képzésért felelős tanácsa (CDE), amely segítette a nemzetköziesedés folyamatát kiteljesedni. A külföldi doktoranduszok fogadása természetesen érintette a doktori iskolák képzési programját, szervezetét és személyzetének felkészültségét. A nemzetköziesedés globális jelensége¹⁸ a dok-

Doctoral Programs in American Higher Education. In: J. C. Smart (szerk.): *Higher Education: Handbook of Theory and Research XI*. Agathon Press, New York 1996. 372–422. o.

¹⁵ Karine Tremblay: Student mobility between and towards OECD countries: a comparative analysis. In: *International mobility of the highly skilled*. OECD, Paris 2001. 45–50. o. Az egyes hazai felsőoktatási intézmények eltérő nomenklatúra szerint vezették be stratégiai dokumentumaikba és irányvonalukban a globális jelenséget, így pl. a Pécsi Tudományegyetemen összefoglalóan „nemzetköziesítés” címszó alatt foglalják össze az ehhez kapcsolódó intézkedéseket.

Ld. PTE Nemzetköziesítési Program. https://pte.hu/cimkek/pte_nemzetkoziesitesi_program (2018. 10. 02)

¹⁶ Berács József: Diák mobilitás és Magyarország vonzereje. In: Berács József – Hrubos Ildikó – Temesi József (szerk.): „*Magyar Felsőoktatás 2010*” Konferencia dokumentumok. Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Budapest 2011. 44–54 o.

¹⁷ *Oktatási Hivatal*: Felsőoktatási statisztikai adatok – 3.1.9. Egyetemi doktori (PhD)- és mesterképzésben (DLA) résztvevő hallgatók száma intézmények, karok és tudományágak szerint. https://www.oktatas.hu/felsooktatasi/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statistikak/!DARI_FelsookStat/oh.php?id=letoltes&tema=fir&f=fir_stat2017/stat2017_3_1_9.xlsx (2018. 10. 02.)

¹⁸ James J. Duderstadt: *Higher education in 21st century: Global imperatives, regional challenges, national responsibilities*. Economicam France. 2018. 197. o; Veres Anita: *A nemzetközi felsőoktatási hallgatói mobilitás vizsgálata egyes versenyképességi és kereskedelmi tényezők alapján. Fókuszban a BRICS országok*= *Examination of the international student mobility in higher education based on certain competitiveness and commercial factors. Focus on the BRICS countries*. Pannon Egyetem, Veszprém 2017. 83-90. o; Papp Sándor: Honnan jönnek? Mit tanulnak?: külföldi hallgatók a Szegedi Tudományegyetemen. In: *Eötvös VII.: Az Eötvös József Collegium és az Eötvös Loránd Kollégium VII. közös konferenciáján elhangzott előadások. Acta Szegediensia Collegii de Rolando Eötvös nominati (7)*. SZTE Eötvös Loránd Kollégium, Szeged

tori iskolák jelenlegi helyzetének egyik meghatározó tényezőjévé válhat, tekintettel arra, hogy az államilag támogatott doktori képzésben részt vevő hallgatók képzésének finanszírozása meglehetősen kötött és szigorú szabályok elé állítja az egyes doktori iskolákat¹⁹.

III. Állami, jogalkotói hatások

A felsőoktatási autonómia²⁰ keretében szervezett doktori képzést számos tekintetben érintik az államszervezet hatásai. Ezek egyrészt az állam, mint a kötelezően alkalmazandó szabályozást létrehozó és végrehajtó szervezet²¹ részéről kifejezett – rendszerint jogszabályban is testet öltő – követelmények rendszere, más részről az állam intézményfenntartó, finanszírozási szerepéből erednek és kötelező jellegüknel fogva jelentős behatást jelentenek a doktori képzés és a doktori életpálya szempontjából.

1. A doktori képzésre irányadó jogszabályi környezet változásai

A hazai doktori képzés rendszerének átalakítására irányuló, hosszas előkészítés és – a rendszerint jogalkotási folyamatban mellőzött –, társadalmi és érdekképviselési egyeztetések²² után az Országgyűlés 2015. december 1-i ülésnapján fogadta el az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról

169-183. o.; Fináncz Judit: *Tudományos utánpótlásképzés Európában és Magyarországon: A doktori képzésben résztvevők helyzete*. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen 2008.

¹⁹ Ld. a doktori képzés új rendszeréről szóló részben bővebben.

²⁰ Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2010. 66. o.

²¹ Ld. Madarász Tibor: *A magyar felsőoktatás jogi szabályozásának jellemzői*. TS-4 Programiroda, Budapest 1990; Peter Maassen – Bjorn Stensaker: The knowledge triangle, European Higher Education Policy logics and policy implications. *Higher Education* 2011/6. 760. o. G. Karácsony Gergely: *Állami szerepek a felsőoktatásban*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2016. 23–34. o.

²² Különösen jelentős szerephez juttatva a Doktoranduszok Országos Szövetségét, amely a teljes folyamatot kezdeményezte és részletes javaslataival befolyásolta azt. A Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzata és annak képviselői (pl. Csepörán Zsolt) kiemelkedően aktív szerepet vállaltak az új szabályozás kialakítása során az érdekképviselési feladatok ellátásának és ez által a doktoranduszok számára előnyösebb szabályozás kialakítása során.

Ld. *Doktoranduszok Országos Szövetsége: A Doktoranduszok Országos Szövetsége javaslatai a felsőoktatási jogszabályalkotás további tárgyköreit illetően*. [http://www.dosz.hu/dokumentumfile/2015-2_ADoktoranduszokOrszagosSzovetsegejavaslataiafelsoktatasi-jogszabalyalkotastovabbittargykoreitilletoen_15_04_20\(1\).pdf](http://www.dosz.hu/dokumentumfile/2015-2_ADoktoranduszokOrszagosSzovetsegejavaslataiafelsoktatasi-jogszabalyalkotastovabbittargykoreitilletoen_15_04_20(1).pdf) (2018. 10. 02.) illetve a *Doktoranduszok Országos Szövetsége: A Doktoranduszok Országos Szövetsége javaslatai a Nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény tervezett módosításához*.

[http://www.dosz.hu/dokumentumfile/2015-1_ADoktoranduszokOrszagosSzovetsegejavaslataiaNemzetifelsoktatassrolszolo2011-eviCCIV_torvenytervezettmodositasarolegysegesszerkeztben_15_04_20\(1\).pdf](http://www.dosz.hu/dokumentumfile/2015-1_ADoktoranduszokOrszagosSzovetsegejavaslataiaNemzetifelsoktatassrolszolo2011-eviCCIV_torvenytervezettmodositasarolegysegesszerkeztben_15_04_20(1).pdf) (2018. 10. 02.)

szóló 2015. évi CCVI. törvényt, amely módosította a doktori képzés alapvető szabályait meghatározó, a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvényt.

A jogszabály módosítást indítványozó javaslat²³ a doktori képzési rendszer átalakításának célját a fokozatszerzés hatékonyságának növelésében, valamint a tudományos utánpótlás biztosításának kiemelt területeként jelölte meg.

A módosításokkal a jogszabályalkotó reagálni kívánt az akadémiai szférán kívüli munkaerő-piaci elvárásokra is²⁴. A doktori képzés új rendszerét felvázoló követelmények a korábbi képzéshez képest egy évvel hosszabb, osztott szerkezetű képzési struktúrát hoztak létre. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (továbbiakban: Nftv.), a módosítás után az alábbiak szerint határozta meg a doktori képzés jellegét:

*„53. § (1) A doktori képzés a tudományterület sajátosságaihoz és a hallgató igényeihez igazodó **egyéni vagy csoportos felkészítés keretében folyó képzési, kutatási és beszámolási tevékenység**, amely képzési és kutatási, valamint kutatási és disszertációs szakaszból áll. A doktori képzés során, a negyedik félév végén, a képzés képzési és kutatási szakaszának lezárásaként és a kutatási és disszertációs szakasz megkezdésének feltételeként komplex vizsgát kell teljesíteni, amely méri, értékeli a tanulmányi, kutatási előmenetelt.”*
[Kiemelés a Szerzőtől.]

A jogi szabályozásban a korábban módosulást szenvedett, fent már említett társadalmi szerepkör megtestesülését láthatjuk, amely sokkal inkább közelít a doktori képzésben résztvevő személyekhez kutatóként és másodsorban oktatóként, mintsem hallgatóként, hangsúlyozva a kutatói életpálya kezdő szakaszaként érvényesülő doktori képzést a hallgatói jogok és kötelezettségek hálójaként érvényesülő képzési formával szemben. Ennek ellenére a doktori képzés mai formái nem számítanak szolgálati időnek nyugdíjbiztosítása szempontból, ahogy az a későbbiekben tárgyalásra kerül.

Nyilvánvaló azonban továbbá, hogy a fenti szabályrendszert az egyes doktori iskolák saját szabályozása tölti fel tartalommal, ennek megfelelően a doktori életpályát befolyásoló tényezők között ezek is fajsúlyos szerepet kapnak a doktori képzés szabályozásában.

²³ T/7405. számú törvényjavaslat az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról, 27. o.

²⁴ Amelyek a korábbiakban említettek szerint jelentősen megváltoztak és nagy számban igénylik a legmagasabb szintű képesítéssel rendelkező szakemberek szakutadását is.

2. A képzési szerkezet módosulásai

Az Nftv. fent idézett módosítása erőteljes változást eredményezett a doktori képzésben: a korábban 3 éves képzés egy további évvel bővült és a képzési szerkezet két részre vált szét, amelyeknek határát – a szűrő funkcióval is bíró – a komplex vizsga jelenti.

A képzés első felében, kötelezően négy féléven keresztül egy úgynevezett *képzési és kutatási szakasz* zajlik, amely átmenetet képez a doktoranduszok korábbi hagyományos értelemben vett hallgatói, illetve a doktoranduszi életpálya további, oktatói-kutatói szerepei között²⁵. E szakaszban a doktoranduszokat jellemzően magasabb a tanulmányi kötelezettségek terhelik, a korábbi hároméves képzés keretein belül értelmezett átlagtevékenységhez képest, amelyek fokozatosan váltanak át a kutatási jellegű tevékenységek túlsúlyára. A szakasz célját tekintve ösztönzi a doktoranduszokat a kutatói életpálya-szakasz megkezdésére és a korábbi képzési rendszerekben megszokott tanulmányi kööttségek részleges elengedésére.

A két szakasz határán a komplex vizsga található, amely valamilyen szinten hasonló a korábbi doktori szigorlathoz, azonban ez kiegészítésre kerül egy a kutatási előrehaladás vizsgálatára vonatkozó résszel, a konkrét vizsgakövetelmények mellett, amely szűrő funkciót tölthet be a képes keretében²⁶. A komplex vizsga pozitív hatása lehet, hogy a képzés közbeni vizsgajellegű megmérettetés segítségével magasabb szintű tudományos-szakmai tevékenységre ösztönözheti a doktori képzésben résztvevőket és részben hasonló ahhoz a beszámolási kötelezettségekhez, amelyet a kutatói tevékenységet folytató, doktori fokozattal már rendelkező személyek kötelesek különböző viszonylatokban teljesíteni. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy csak bizonyos típusú kutatási tevékenységek (kiemelten pl. természettudományi tudományterületeken) esetén alkalmas arra, hogy egy időközi ellenőrzés eredményeiből következtetést vonjon le a doktorandusz tudományos előrehaladására és a disszertáció időben való elkészítésének lehetőségeire vonatkozóan.

²⁵ Dobozi Pálma: Változó doktori képzés: az új rendszerbe lépnek be az egyéni fokozatszerzők is. *Semmelweis Hírek* 2017. január 11. <http://semmelweis.hu/hirek/2017/01/11/valtozo-doktori-kepzes-az-uj-rendszerbe-lepnek-be-az-egyeni-fokozatszerzok-is/> (2018. 10. 02.)

²⁶ *Országos Doktori Tanács*: A komplex vizsga általános elvei és szabályai. https://doktori.hu/cikk_file/komplex_160901.pdf (2018. 10. 02.) A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet, valamint a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet módosításáról szóló 266/2016. (VIII. 31.) Korm. rendelet 4. §

A képzés második fázisa, amelyet a fent idézett törvényrész *kutatási és disszertációs* részként említ, már sokkal inkább az elmélyült kutatómunka és a doktori képzés befejezéseként létrehozandó tudományos mű, a disszertáció elkészítéséhez szükséges keretek megteremtésére koncentrálna, amely nem jelent jelentős módosulást a korábbi viszonyokhoz képest. Nyilvánvaló, hogy ebben a szakaszban egyre inkább elvárás a doktori képzésben résztvevő személyekkel szemben a doktori iskola számára is értékes tudományos eredmények létrehozása is²⁷.

3. *Finanszírozási kérdések*

A képzési szerkezet átalakításával együttesen a doktori képzésben résztvevőkre vonatkozó finanszírozási szabályok is módosultak. Az államilag támogatott doktori képzés esetén a hallgatói normatíva összegének és így a hallgatók számára fizetett ösztöndíjnak a megemelése²⁸ az érdekképviselői szervezetek által már régóta hangsúlyozott igény volt²⁹. A megemelt összegű hallgatói ösztöndíj valóban alkalmassá vált arra, hogy hallgatókat vonzzon a doktori képzésbe, illetve a doktori képzésben résztvevő hallgatókat tehermentesítse a képzés melletti munkavállalás terhéért. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy az európai viszonylathoz elhanyagolható mértékben felzárkózó, de magyar körülmények között emelkedő színvonalúnak tekinthető magyar minimál- és átlagbérekkel ez az összeg csak egy meghatározott ideig képes vonzó, illetve visszatartó erőt képviselni.

²⁷ Sasvári Péter László: Társadalomtudományi doktori iskolák összetételének, publikációs teljesítményének empirikus elemzése és vizsgálata a nemzetközi láthatóság szempontjából. In: Torgyik Judit (szerk.): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*. International Research Institute, Komárno 2018. 162–177. o.

²⁸ Nftv. 114/D. § A hallgatói normatíva összegét ez esetben a doktori képzésben részt vevő személyek esetében érvényesülő „doktorandusz” normatíva szerint értelmezve. Utóbbi fogalom a jogszabályi környezetben egyszer nem került felhasználásra, azonban az Nftv. 114/D. § b) pontjában egyértelműen meghatározza annak kereteit. Hozzá kell tenni azt is, hogy a 2015. évi módosítások előtt a doktori képzésre irányadó normatíva összege hosszú ideig változatlan maradt és ezzel csökkentette a doktori képzés vonzerejét valamint megtartóerejét munkaerőpiaci szempontból (ugyanaz igaz a hallgatói normatíva összegének állandóságára is, amely továbbra is fennáll, azonban változások láthatóak: az Emberi Erőforrások Miniszterének és az Igazságügyi Miniszternek 44656/2018. sz. előterjesztése alapján a hallgatói normatíva jelentősen emelkedhet a jövőben és a doktorandusz képzésre irányadó keretszámok is változhatnak).

²⁹ DOSZ: A Doktoranduszok Országos Szövetsége javaslati a Nemzeti felsőoktatásról szóló ... 8. o.

IV. Gazdasági és szociális tényezők

A társadalmi és állami követelmények és egyéb tényezők változásai mellett a gazdasági szektor szereplőinek hatása is jelentősen megváltozott az elmúlt időszakban a doktori képzésben résztvevő személyek és ismereteik irányában.

A doktori képzésben résztvevő hallgatóknak a megújult piaci követelmények között már több új követelménynek kell megfelelniük: sokkal inkább elvárásává válik a szervezői és internacionális környezetben való alkalmazkodásra irányuló képességek megléte és – amennyiben akadémiai pályán kívül kívánnak elhelyezkedni – az, hogy mennyire „iparbarát” tudáskészlettel rendelkeznek³⁰ az egyes doktori fokozattal rendelkező személyek. Természetesen az is kulcsfontosságú ebben a vonatkozásban, hogy a fokozatot szerzettek miként tudják mindezt a gyakorlatban is hasznosítani a későbbiekben³¹. A gazdasági szereplőknél ennek megfelelően sokkal inkább a gyakorlatközpontú, interdiszciplináris tudás válik értékké³², amely jól alkalmazható ipari és szolgáltató környezetben³³. Egyes tudományterületek doktoranduszai a doktori képzés során fejleszthető készségek és ismeretek szempontjából előnyös helyzetbe kerülhetnek³⁴, de más tudományterületeken egyelőre az akadémiai elfogadottság is kérdéses, és piaci ismertség hiányában az egyes doktoranduszok és doktorjelöltek is hátrányba kerülhetnek (tipikusan pl. bölcsészettudományi területeken)³⁵.

³⁰ Katona-Kis Viktória: Új kihívások a felsőoktatásban. *TAYLOR* 2017/9. 150. o.; Bódig Mátyás–Zódi Zsolt: A jogtudomány helye, szerepe és haszna. *Állam- és jogtudomány* 2017/3. 142–146. o.

³¹ Inzelt Annamária – Csonka László: i.m. 33–35. o.

³² Pálkó Éva: A tudáspolitikai indikátorokon innen: A kutatói életpályák alakulását befolyásoló tényezők. In: Jakab András – Körtvélyesi Zsolt (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia helyzete és reformlehetőségei / The Situation and Reform Opportunities of the Hungarian Academy of Sciences* Osiris Kiadó, Budapest 2017. 133–146. o.; Katona Márton – Trautmann László: „A doktori iskolák között összehangoltabb, stratégiaibb szemléletű párbeszédre nyílik lehetőség” Interjú Gulácsi László egyetemi tanárral, tudományos rektorhelyetttel. *Köz-gazdaság* 2018/2. 145–147. o.; Nagy Ádám: Mit üzen az ifjúság hagyományokkal a magyar képzési rendszernek – What the Onion Modell of Youth Affairs Messages for the Hungarian Education System. *GRADUS* 2017/2. 5–10. o.

³³ Dombi Edina – Roszik Dóra: Elhelyezkedési esélyek vizsgálata a Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak körében. *Opus et Educatio* 2017/3. 316–331. o.

³⁴ Kiemelten pl. a gazdaságtudományi és műszaki tudományok területén, ld. Benczúr Péter – Kézdi Gábor – Kondor Péter – Mátyás László – Valentinyi Ákos: Javaslat a magyarországi közgazdasági doktori képzés korszerűsítésére. *Közgazdasági Szemle* 2013/6. 722–732. o.; Csaba László: Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában – Challenges in economic research and education. *Közgazdasági Szemle* 2013/1. 47–63. o. Ennek ellenére az orvostudományi és gyógyszerészet területén már megkérdőjelezhető a piaci elvárások hatása, ld. Csóka Mária: Paradigm shift in higher education. *Orvosi hetilap* 2009/35. 1663–1669. o.

³⁵ Ld gazdaságfilozófia területén: Galbács Péter: Tudományunk jelene és jövője a tét. *Közgazdasági Szemle* 2017/10. 1089–1096. o.; vagy eredetileg jó munkaerőpiaci esélyekkel rendelkező angol

A doktoranduszok kutatói életpályának megítélése során nem elhanyagolható az a tényező sem, hogy a doktoranduszokra milyen pénzügyi tényezők gyakorolnak hatást a doktori képzés során, illetve azt követően, az akadémiai, valamint azon kívüli elhelyezkedésben és később, akár nyugalmazásukat követő időszakban is.

A legfrissebb hazai felmérések³⁶ alapján a hazai felsőoktatás hallgatói állományának – beleértve a doktori képzésben résztvevő hallgatókat is – több mint harmada vállal egyetemi szférán kívüli alkalmi vagy állandó munkavégzést és ebben még a meglevő ösztöndíj sem jelent jelentősebb visszatartó erőt. Ennek természetesen az lehet a következménye hosszútávon, hogy a hazai doktori képzésben egyre inkább hangsúlyos kutatási tevékenység elől vonnak el időt az – egyébként nagyjából államilag támogatott képzésben résztvevő és így ösztöndíjban részesülő – hallgatók, amely közvetetten hozzájárulhat a doktori fokozatszerzés elhúzódtásához, sikertelenségéhez vagy az elért kutatási eredmények sekélyességéhez is. A doktori tanulmányok melletti munkavállalást azonban teljességében tiltani sem célszerű, hiszen ezzel a fent említett professzionális fokozatszerzési modellt is ki kellene zárni hazai képzési rendszerből.

További hosszútávú aspektusokat vizsgálva megállapítható, hogy a kutatói életpályára való felkészülés és az azon való haladás továbbra is akadályozott egyes tényezőket tekintve: egy távoli vonatkozást tekintve az államilag támogatott doktori képzésben töltött idő – 1998. január 1. után – nem tekinthető szolgálati időnek és ennek megfelelően az ilyen jellegű képzésben résztvevő személyek hátrányba kerülnek más, nem akadémiai karrier irányába forduló személyekkel szemben³⁷. Mindez azt jelentheti, hogy pusztán munkaerőpiaci és társadalombiztosítási szempontú megfontolások során is alulmaradhat más

nyelvvel kapcsolatos doktori képzések esetében: Soproni Zoltán: Angol nyelvtanárak a doktori képzésben. *Iskolakultúra* 2007/5. 123–137. o. Illetve pl. könyvtártudományi területen: Sebestyén György: Könyvtártudományi és informatikai PhD-képzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi-informatikai tanszékén. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 2018/11. 475–483. o.; Csapó Benő – Csikos Csaba – Korom Erzsébet – Molnár Gyöngyvér – Vidákovich Tibor: Neveléstudományi kutatás és kutatóképzés. *Magyar Tudomány* 2017/11. 1339–1351. o.

³⁶ Hámori Ádám – Horváth Ágoston: *A felsőoktatás szociális dimenziója Magyarországon. EUROSTUDENT VI Gyorsjelentés*. Oktatási Hivatal, Budapest 2018. 4–12. o.

³⁷ Ld. Kúria Mfv. III. 10.481/2015. számú döntése, amelyben egyértelműen megállapította, hogy az ügyben érdekelt korábbi doktorandusz 1996. szeptember 1-jétől 1997. december 31-ig terjedő doktoranduszi ideje hallgatói jogviszonya alapján szolgálati időnek minősül – mert a Kúria álláspontja szerint a doktori képzés célja a doktori (PhD) fokozat megszerzése, amely a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény 41. § (4) bekezdése alapján nem több képesítést ad, hanem a már meglevő egyetemi képzettség magasabb szintre emelését jelenti, azonban ezt meghaladóan az 1998. január 1-jét követő időszak már nem tekinthető szolgálati időnek.

karrierlehetőségekhez viszonyítva³⁸. Ezt a problémát tovább mélyítheti a felsőoktatás finanszírozási problémái miatt gyakran előforduló előléptetési korlát és létszámszűrés³⁹, de akár olyan látszólag mellékesnek tekinthető kérdéskörök is, mint a doktoranduszok nyári szabadságolása illetve annak szabályozatlansága.

V. Összegzés

A lefolytatott, a fentiek szerint részletezett elemzés alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a doktori képzésben résztvevő személyek kutatói életpályájára egy rendkívül komplex, soktényezős rendszer fejt ki hatásokat, amely mind önmagában mind pedig részelemeiben alkalmas tudományos értékelés lefolytatására. Nem véletlen ez alapján, hogy az egyes feltárt szakirodalmi művek gyakran említik, hogy a doktoranduszok szerep- és helykeresése rendszeresen felmerülő és magától értetődő eleme a doktori képzés rendszerének.

A hazai doktori képzés megújítása hozzájárulhat ahhoz, hogy a doktori képzés Humboldt-i modellje mellett hazánkban is egyre szélesebb körben megjelenhessen – az egyébként piaci igények szempontjából nagyon várt – professzionális doktori fokozatszerzés, amely a piaci szereplők és a felsőoktatási intézmények korábban is meglevő együttműködését magasabb szintre emelheti.

A doktori képzésben résztvevők társadalmi megítélésének változása, az állam szabályalkotó, intézményalapító- és megszüntető szerepének hullámváltozásai, a doktori képzéssel kapcsolatos gazdasági igények folyamatos változása a vizsgált témát az elkövetkezőkben is egy gyorsan változó vizsgálati területté teszik, amelynek elemzéséből a továbbiakban is fontos, a doktoranduszok kutatói életpályajellemzőire hatást gyakorló tényezők és maguk a hatások jellemzői mutathatóak ki.

³⁸ Vö. Fináncz Judit: i.m. és Inzelt Annamária – Csonka László: i.m. 31-33. o.; valamint Marsovszki Ádám: A társadalombiztosítási szabályok megjelenése a közjogban és a magánjogban. In: *Eötvözet V: Az Eötvös József Collegium és az Eötvös Loránd Kollégium VII. közös konferenciáján elhangzott előadások. Acta Szegediensia Collegii de Rolando Eötvös nominati (5)*. SZTE Eötvös Loránd Kollégium, Szeged 48–60. o.

³⁹ Amely miatt korlátozottá válhat a doktoranduszok akadémiai karrierjének megkezdése és folytatása, pl. megüresedő helyek hiányában vagy a bérezési megoldások következtetlensége okán. Ld. Kovács Gábor: i.m. 40-46.

Felhasznált irodalom

- Bazsa György: *Metszetek felsőoktatásunk közelmúltjából*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2014.
- Benczúr Péter – Kézdi Gábor – Kondor Péter – Mátyás László – Valentinyi Ákos: Javaslat a magyarországi közgazdasági doktori képzés korszerűsítésére. *Közgazdasági Szemle* 2013/6.
- Berács József: Diák mobilitás és Magyarország vonzereje. In: Berács József – Hrubos Ildikó – Temesi József (szerk.) „*Magyar Felsőoktatás 2010*” *Konferencia dokumentumok*. Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Budapest 2011.
- Bódig Mátyás – Zödi Zsolt: A jogtudomány helye, szerepe és haszna. *Állam- és jogtudomány* 2017/3.
- Marilynn B Brewer: Separating professional and scientific graduate training for psychology: The time has come. In: Leonard Bickman – Henry Ellis: *Preparing psychologists for the 21st century*. Routledge, New York 2017.
- Csapó Benő – Csikos Csaba – Korom Erzsébet – Molnár Gyöngyvér – Vidákovich Tibor: Neveléstudományi kutatás és kutatóképzés. *Magyar Tudomány* 2017/11.
- Csóka Mária: Paradigm shift in higher education. *Orvosi hetilap* 2009/35.
- Csaba László: Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában – Challenges in economic research and education. *Közgazdasági Szemle* 2013/1.
- Cseres-Gergely Zsombor: County to county migration and labour market conditions in Hungary between 1994 and 2002. *Budapest Working Papers on the Labour Market* 2005/6.
- Michael Dobbins – Marek Kwiek: Europeanisation and globalisation in higher education in Central and Eastern Europe: 25 years of changes revisited (1990–2015). *European Educational Research Journal* 2017/5.
- Dombi Edina – Roszik Dóra: Elhelyezkedési esélyek vizsgálata a Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak körében. *Opus et Educatio* 2017/3.
- *Doktoranduszok Országos Szövetsége*: A Doktoranduszok Országos Szövetsége javaslatai a felsőoktatási jogszabályalkotás további tárgyköreit illetően. [http://www.dosz.hu/dokumentumfile/2015-2_ADoktoranduszokOrszagosSzovetsegejavaslataiafelsooktatasisjogszabalyalkotastovabbbitargykoreitilletoen_15_04_20\(1\).pdf](http://www.dosz.hu/dokumentumfile/2015-2_ADoktoranduszokOrszagosSzovetsegejavaslataiafelsooktatasisjogszabalyalkotastovabbbitargykoreitilletoen_15_04_20(1).pdf) (2018. 10. 02.)
- *Doktoranduszok Országos Szövetsége*: A Doktoranduszok Országos Szövetsége javaslatai a Nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény tervezett módosításához. http://www.dosz.hu/dokumentumfile/2015-1_AD

oktoranduszokOrszágosSzovetsegejavaslataiaNemzetifelsooktatatsrols
zolo2011_eviCCIV_torvenytervezettmodositasarolegyssegszerkezetb
en_15_04_20(1).pdf (2018. 10. 02.)

- James J. Duderstadt: *A University for the 21st Century: Twenty Years Later, Millennium Project, 2017*. The University of Michigan, Michigan 2017.
- James J. Duderstadt: *Higher education in 21st century: Global imperatives, regional challenges, national responsibilities*. Economica, 2018.
- Jürgen Enders: Border crossings: Research training, knowledge dissemination and the transformation of academic work. *Higher Education* 2005/49.
- Fináncz Judit: *Tudományos utánpótlásképzés Európában és Magyarországon: A doktori képzésben résztvevők helyzete*. Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen 2008. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/84204/ertekezes.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (2019. 03. 22.)
- Galbács Péter: Tudományunk jelene és jövője a tét. *Közgazdasági Szemle* 2017/10.
- G. Karácsony Gergely: *Állami szerepek a felsőoktatásban*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs 2016.
- Hámori Ádám – Horváth Ágoston: *A felsőoktatás szociális dimenziója Magyarországon. EUROSTUDENT VI Gyorsjelentés*. Oktatási Hivatal, Budapest 2018.
- Jennifer G. Haworth: Doctoral Programs in American Higher Education. In: J. C. Smart (szerk.): *Higher Education: Handbook of Theory and Research XI*. Agathon Press, New York 1996.
- Hrubos Ildikó: A 21. század egyeteme. *Educatio* 2006/4.
- Inzelt Annamária – Csonka László: A PhD-fokozatot szerzettek karrierje a társadalom-és humán tudományokban. *Educatio* 2018/27(1).
- Katona Márton – Trautmann László: „A doktori iskolák között összehangoltabb, stratégiaibb szemléletű párbeszédre nyílik lehetőség” Interjú Gulácsi László egyetemi tanárral, tudományos rektorhelyetttel. *Köz-gazda-ság* 2018/2.
- Katona-Kis Viktória: Új kihívások a felsőoktatásban. *TAYLOR* 2017/9.
- Kertesi Gábor – Köllő János: Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke. *Közgazdasági Szemle* 2006/3.
- Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2010.
- Kováts Gábor: Határon – a doktoranduszok és a doktori képzés Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.):

- A doktori képzés Magyarországon-a doktoranduszok szemével.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- Kozma Tamás: Expanzió: Tények és előrejelzések, 1983-2020. *Educatio* 2010/1. 7-18. o.
 - Központi Statisztikai Hivatal: Oktatási adatok, 2017/2018. *Statisztikai Tükör.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 2018.
 - Peter Maassen – Bjorn Stensaker: The knowledge triangle, European Higher Education Policy logics and policy implications. *Higher Education* 2011/6.
 - Madarász Tibor: *A magyar felsőoktatás jogi szabályozásának jellemzői.* TS-4 Programiroda, Budapest 1990.
 - Marsovszki Ádám: A társadalombiztosítási szabályok megjelenése a közjogban és a magánjogban. In: *Eötvözet V: Az Eötvös József Collegium és az Eötvös Loránd Kollégium VII. közös konferenciáján elhangzott előadások. Acta Szegediensia Collegii de Rolando Eötvös nominati (5).* SZTE Eötvös Loránd Kollégium, Szeged.
 - Craig Alan Mertler – Danah Henriksen: Creative and innovative solutions to accommodate the growth of a professional practice doctoral program. *Impacting Education: Journal on Transforming Professional Practice* 2018/1.
 - Nagy Ádám: Mit üzen az ifjúság hagyománymodellje a magyar képzési rendszernek – What the Onion Modell of Youth Affairs Messages for the Hungarian Education System. *GRADUS* 2017/2.
 - *Országos Doktori Tanács: A komplex vizsga általános elvei és szabályai.* https://doktori.hu/cikk_file/komplex_160901.pdf (2018. 10. 02.)
 - OECD: *Benchmarking higher education system performance: Conceptual framework and data, Enhancing Higher Education System Performance.* OECD, Paris 2017.
 - *Oktatási Hivatal: Felsőoktatási statisztikai adatok – 1.14. Felsőfokú végzettséget, valamint doktori fokozatot szerzettek száma képzési szintenként, munkarend szerint illetve 3.1.9. Egyetemi doktori (PhD)- és mesterképzésben (DLA) résztvevő hallgatók száma intézmények, karok és tudományágak szerint.*
 - https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statistikak (2018. 09. 29.)
 - *Oktatási Hivatal: Felsőoktatási statisztikai adatok – 3.1.9. Egyetemi doktori (PhD)- és mesterképzésben (DLA) résztvevő hallgatók száma intézmények, karok és tudományágak szerint.*

- https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statistikak/!DARI_FelsooktStat/oh.php?id=letoltes&tema=fir&f=fir_stat2017/stat2017_3_1_9.xlsx (2018. 10. 02.)
- Pálinkó Éva: A tudománypolitikai indikátorokon innen: A kutatói életpályák alakulását befolyásoló tényezők. In: Jakab András – Körvélyesi Zsolt (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia helyzete és reformlehetőségei / The Situation and Reform Opportunities of the Hungarian Academy of Sciences*. Osiris Kiadó, Budapest 2017.
- Papp Sándor: Honnan jönnek? Mit tanulnak?: külföldi hallgatók a Szegedi Tudományegyetemen. In: *Eötvözet VII.: Az Eötvös József Collegium és az Eötvös Loránd Kollégium VII. közös konferenciáján elhangzott előadások. Acta Szegediensia Collegii de Rolando Eötvös nominati (7)*. SZTE Eötvös Loránd Kollégium, Szeged.
- Polónyi István: A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején. *Kutatás Közben* 255. Felsőoktatási Kutató Intézet, Budapest 2006.
- Polónyi István – Timár János: Oktatáspolitikai és demográfia. *Kutatás Közben* 274. Felsőoktatási Kutató Intézet, Budapest 2006.
- PTE Nemzetköziesítési Program. https://pte.hu/cimkek/pte_nemzetkoziesitesi_program (2018. 10. 02)
- Barbara Reys – Robert Reys: Strengthening doctoral programs in mathematics education: A continuous process. *Notices of the American Mathematical Society* 2017/4.
- Sasvári Péter László: Társadalomtudományi doktori iskolák összetételének, publikációs teljesítményének empirikus elemzése és vizsgálata a nemzetközi láthatóság szempontjából. In: Torgyik Judit (szerk.): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*. International Research Institute, Komárno 2018.
- Soproni Zoltán: Angol nyelvtanárok a doktori képzésben. *Iskolakultúra* 2007/5.
- Sebestyén György: Könyvtártudományi és informatikai PhD-képzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi-informatikai tanszékén. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 2018/11.
- Dobozi Pálma: Változó doktori képzés: az új rendszerbe lépnek be az egyéni fokozatszerzők is. *Semmelweis Hírek* 2017. január 11. <http://semmelweis.hu/hirek/2017/01/11/valtozo-doktori-kepzes-az-uj-rendszerbe-lepnek-be-az-egyeni-fokozatszerzok-is/> (2018. 10. 02.)

- Karine Tremblay: Student mobility between and towards OECD countries: a comparative analysis. In: *International mobility of the highly skilled*. OECD, Paris 2001.
- Veres Anita: *A nemzetközi felsőoktatási hallgatói mobilitás vizsgálata egyes versenyképességi és kereskedelmi tényezők alapján. Fókuszban a BRICS országok*= *Examination of the international student mobility in higher education based on certain competitiveness and commercial factors. Focus on the BRICS countries*. Pannon Egyetem, Veszprém 2017.

Felhasznált jogszabályok

- A társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- Az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvény
- A doktori iskoláról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet módosításáról szóló 266/2016. (VIII. 31.) Korm. rendelet

Egyéb források

- T/7405. számú törvényjavaslat az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról
- Emberi Erőforrások Miniszterének és az Igazságügyi Miniszternek 44656/2018. sz. előterjesztése a felsőoktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról
- Kúria Mfv. III. 10.481/2015. számú döntése

A hazai doktori képzés változásainak elemzése – közgazdasági és gazdaságpszichológiai aspektusok*

Bilicz Hanga Lilla

*doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan
Doktori Iskola*

Markó Éva

doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskola

I. Bevezetés

Napjainkban a globalizáció következtében egyre erősödő verseny nem csak a vállalatokra, az üzleti szférára, hanem magukra az államokra is jelentős hatással van. Az Európai Unió a Lisszaboni Stratégia megalkotásakor már felismerte ezt az Európa országaira is egyaránt nehezedő erős versenynyomást, így az elmúlt évtizedekben az uniós politikákat és irányvonalakat is annak szellemében igyekezett meghatározni, hogy Európa a világ legversenyképesebb kutatói központja lehessen. E stratégia megvalósításában a tudás alapú gazdaság koncepciójának kiemelt szerep jut, hiszen a tudás a jövőbeli társadalmi és gazdasági fejlődés egyik legfőbb alappillére.¹ Ezen okból kifolyólag kiemelten fontos az országok oktatási rendszere – mind közoktatás, mind felsőoktatás tekintetében –, hiszen az oktatási intézmények a tudásáramlás fő facilitátorai.²

Jelen tanulmányunkban a hazai felsőoktatási rendszer doktori képzési szintjének (PhD/DLA³) 2016-os változásait vesszük górcső alá, és a képzési rendszer fő érintettjeinek szemszögéből igyekszünk a 2016/17-es tanévtől érvényes

* Jelen tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának megbízásából készült.

¹ Göran Melin – Kerstin Janson: What skills and knowledge should a PhD have? Changing preconditions for PhD education and post doc work. In: Ulrich Teichler (szerk.): *The formative years of scholars*. London 2006. 105–118. o.

² Ben Jongbloed – Jürgen Enders – Carlon Salerno: Higher education and its communities: Interconnections, interdependencies and a research agenda. *Higher Education* 2008/3. 303–324. o.

³ A DLA (Doctor Liberalium Artium) a PhD-val (Philosophiæ Doctor) egyenértékű doktori fokozat művészeti képzési területen, s a hazai szabályozás tekintetében lényegében azonos a PhD fokozattal. Ennek következtében a tanulmány további részében a szerzők PhD hallgatókra és szabályozásra tett megállapításai a DLA fokozatra vonatkozóan is érvényesnek tekintendők.

rend elemeit szemlélni. Tanulmányunkban azonosítjuk a változásokhoz köthető legfőbb reprezentativitási heurisztikákat és további döntépszichológiai jelenségeket, valamint értékeliük a változások szerepét az egyes érintett csoportok körében.

II. A hazai felsőoktatás napjainkban

A XXI. század több olyan jelentős oktatáspolitikai változást hozott, amelyek hosszútávon az országok társadalmi berendezkedésére, versenyképességére és nemzetközi helyzetére is hatással lehetnek. A felsőoktatás mind erőforrásai, mind fontossága tekintetében jelentős növekedésen ment keresztül az elmúlt évtizedek folyamán. Az új kihívásokat manapság a technológiai fejlődés mellett a demográfiai változások, a globalizáció, az erősen változó versenykörnyezet, a piac dominanciájának térnyerése mind-mind meghatározza⁴, így a mai értelemben vett felsőoktatási rendszer minden lépcsőjére fontos alkalmazkodási nyomás nehezedik.

1. A rendszerre nehezedő alkalmazkodási nyomás

Ez az új, folyamatos alkalmazkodási trend nem csak a nemzetközi, hanem a hazai oktatási rendszer tekintetében is tapasztalható. A hazai felsőoktatási szférában a bolognai rendszer kidolgozása és 2005-ös bevezetése, a mobilitási programok kiszélesítése, csakúgy, mint az egyik legfrissebb reform, a doktori rendszer 2016-os átalakítása mind-mind formálja országunk társadalmi és gazdasági létét, a nemzetközi tudományos és közéletben betöltött szerepét. Több, a magyar állam részéről kiadott állásfoglalás alapján is elmondható, hogy jelentős nyomás helyeződik a magyar felsőoktatásra: a hazai felsőoktatási rendszernek lépést kell tartania a fejlett világ trendjeivel, s megfelelő alapot kell biztosítani egy hosszútávon fenntartható, tudás alapú gazdaság és társadalom megteremtéséhez.⁵ A 2014-es állami állásfoglalás ezt a következőképpen fogalmazta meg: „A hazai felsőoktatásnak fel kell vennie a globális világ által megkívánt tempót, mégpedig úgy, hogy a rendszerben lévő lehetőségek maximális kiaknázásával, az értékmegőrzés és értékteremtés szem előtt tartásával, az erőforrások haté-

⁴ Frank Newman: Saving Higher Education's Soul. *Change* 2000/5. 16–23. o.

⁵ Ld. pl. Magyarország Kormánya: Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű oktatás fejlesztésének irányvonalai, 2014.; Magyarország Kormánya: Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia, 2016.; Magyarország Kormánya: Erősödik a magyar felsőoktatás intézményrendszere, 2017.

kony felhasználása mellett egy magasabb minőséget nyújtó, teljesítményelvű és a gazdasági szereplők igényeit is kiszolgáló rendszer jöjjön létre.”⁶

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy az említett nyomás, a diktált tempó mely szereplők részéről merül fel legintenzívebben a felsőoktatási szféra egyes szintjeire vonatkozóan, illetve pontosan milyen változások előidézése által mutatkozik meg. Jongbloed, Enders és Salerno szerint⁷ egy konkrét közösség akkor releváns az egyetemek, főiskolák számára, amennyiben mind az egyetemi, mind a másik oldalhoz kapcsolódóan tisztán látható elvárások azonosíthatók, valamint egy mindkét fél számára kölcsönösen előnyös tranzakció megvalósulása köthető az adott csoporthoz. A szerzők által bemutatott csoportokat ezáltal értelmezhetjük a felsőoktatási szféra *stakeholdereiként*, érintettjeiként is.

2. A hazai doktori rendszer érintettjei

Freeman megfogalmazásában érintettnek nevezünk „*minden olyan csoportot vagy egyént, aki egy szervezet céljainak elérését képes befolyásolni, vagy befolyásolva van azok elérése által.*”⁸ A szakirodalomban számos kategorizálási alap létezik az oktatási szférával kapcsolatosan azonosítható érintettek rendszerezésére. A leggyakoribb a külső és belső érintettek egymástól való megkülönböztetése, azonban Jongbloed, Enders és Salerno például különbséget tesz ezen kívül individuális és kollektív, valamint akadémiai és nem akadémiai érintett csoportok között is.⁹ Jelen tanulmányunkban a legszélesebb körben használt belső, illetve külső érintetti kategorizálást alapul véve, a felsőoktatáson belül kifejezetten a doktori szintre fókuszálva vesszük számba a kiemelkedő fontossággal bíró *stakeholdereket*.

⁶ Magyarország Kormánya: Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű oktatás fejlesztésének irányvonalai, 2014.

⁷ Jongbloed – Enders – Carlon: i.m. 303–324. o.

⁸ Edward R. Freeman: Strategic Management: A Stakeholder Approach. Boston 1984. 46. o.

⁹ Jongbloed – Enders – Carlon: i.m. 303–324. o.

Érintett kategória	Érintett csoport	Érintettek (példák)
Belső	Hallgatók	Doktoranduszok, doktorjelöltek, doktori képzésre felvételizők stb.
	Oktatók	Egyetemi oktatók, témavezetők stb.
	Egyetem	Egyetemi vezetés, egyetemi menedzsment stb.
	Kutatócsoportok	Állandó egyetemi kutatóintézetek, projektcsoportok stb.
	Alapítványok	Egyetemi kötődésű alapítványok
	Doktori iskolák	Az egyes egyetemeken működő doktori iskolák
Külső	Partner vállalatok	Duális képzési partnerek, finanszírozást támogató partnerek stb.
	Üzleti szféra, NGO-k	KKV-k, multinacionális vállalatok stb.
	Állam / Igazgatási szervek	Mindenkori kormány, felelős minisztérium, Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság stb.
	Alumni	Volt egyetemi hallgatók (BA/BSc, MA/MSc, PhD/DLA)
	Partnerintézmények	Külföldi partneregyetemek, kutatóintézetek, alapítványok stb.

I. táblázat¹⁰

¹⁰ A hazai doktori képzéshez kapcsolódó érintettek. (Saját szerkesztés.) Az adatok forrása: Joanne Burrows: Going beyond labels: A framework for profiling institutional stakeholders. *Contemporary Education* 1999/4. 5–10. o.; Alberto Amaral – António Magalhaes: The Emergent Role of External Stakeholders in European Higher Education Governance. In: Alberto Amaral – Glen A. Jones – Berit Karseth. (szerk.): *Governing Higher Education: National Perspectives on Institutional Governance*. Dordrecht 2002; Jongbloed – Enders – Carlon: i.m. 303–324. o.

Az 1. táblázat szemlélteti, hogy míg belső *stakeholderek* terén az egyetemhez és a doktori képzési rendszerhez közvetlenül kapcsolódó szereplők (hallgatók, oktatók, maga az egyetem, kutatócsoportok, doktori iskolák, illetve alapítványok) jelennek meg, addig külső érintettek (partner vállalatok, üzleti szféra, állam/igazgatási szervek, alumni, partnerintézmények) tekintetében főként olyan csoportokról beszélhetünk, akik közvetett kötődésben állnak a felsőoktatási rendszer doktori képzési szintjével. Ők azok, akik a rendszer változásaihoz kapcsolódó külső nyomás fő forrásaként szolgálnak,¹¹ míg a belső érintettek főként a szervezeten belülről induló változások elősegítésében játszanak kiemelkedő szerepet.

III. A hazai doktori képzésben 2016-ban bekövetkezett változások

A doktori képzés 2016-os átalakításával az érintettek köre ugyan lényegében nem változott, azonban szerepükben, valamint a képzésre mért befolyásuk tekintetében az átalakítások fontos változásokat hoztak. Általános tény, hogy jelen korunk egyetemei a társadalom különböző köreiből eredő érintetti hálójukkal folytonos dialógusra vannak kényszerítve¹², így talán nem meglepő az sem, ha a rendszerszintű átalakítások minden érintett érdekét és szerepét igyekeznek szem előtt tartani. Ezen elv alapján igyekeztek a hazai döntéshozók is a magyar doktori képzési rendszer legfrissebb átalakításait véghez vinni. A hazai doktori képzéssel kapcsolatos legjelentősebb általános változtatásokat a 2. táblázat összegez.

2016/17-es tanév előtti „rég” rendszer		2016/17-es tanévtől kezdődő „új” rendszer
100.000,- Ft/hó (3 év)	Ösztöndíj összege	140.000,- Ft/ hó (első 2 év), 180.000,- Ft/hó (második 2 év)
6 félév	Képzési idő	8 (4+4) félév
180 kredit	Teljesítendő kreditszám	240 kredit
szigorlat: elmélet	Számonkérés módja	komplex vizsga: elméleti és gyakorlati rész

2. táblázat¹³

¹¹ Amaral – António: i.m.

¹² Jongbloed – Enders – Carlon: i.m. 303–324. o.

¹³ A magyarországi doktori képzési rendszer főbb változásainak összegzése. (Saját szerkesztés.) Ld. A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény; A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet; Az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvény

A táblázatból látható, hogy például míg a 2016/17-es tanév előtti rendszerben az állami ösztöndíj összege a teljes doktori képzés időtartama alatt mindössze 100.000,- Ft/hó volt, addig az új rendszerben ezt a támogatást jelentősen megemelték. A komplex vizsga előtti 4 félév során az új rendszer hallgatói 40.000,- Ft-tal kapnak több ösztöndíjat (140%), míg az utolsó 4 félévükben a régi rendszerhez köthető összeg 180%-át kapják. Mivel mindemellett a képzési idő teljes egésze 6 félévről 8 félévre nőtt, így az állam befektetése egy ösztöndíjas hallgató képzésébe 3.600.000,- Ft-ról 7.680.000,- Ft-ra emelkedett. A képzési idő meghosszabbításával nőtt a teljesítendő kreditszám, és a számonkérés módja is megváltozott.

E főbb, a fentiekben összegzett változásokkal próbálta a kormány a hazai doktori rendszert korszerűsíteni, az Európában egységes bolognai rendszerhez hasonlóan pontos előremeneteli, minőségi elvárásokat állítva a megfelelő standardokat és ösztönzőket létrehozni.

Az egyetemek alapvetően mind oktatási, mind kutatási feladataik során – amelyek a doktori képzés fő tényezőiként is azonosíthatók – hagyományosan kötelezik magukat a minőség és a hatékonyság biztosítására, nem csak a hivatalos felügyeletet gyakorló igazgatási szervek felé, hanem egyre inkább a szélesebb körű érdekeltek számára is.¹⁴ Ezen új képzési rend, amelyet a 2016-os törvényi változtatások vezettek be Magyarországon, a különböző érintettek számára más-más üzenetekkel, azonban a minőség és a hatékonyság demonstrálásának világos céljával kívánja a régi rendszert korszerűsíteni. A következő alfejezetekben e változásoknak, valamint a rendszer elemeinek egy-egy érintett csoportra vonatkozó hatását, szerepét vesszük górcső alá, kiemelve mind a külső, mind a belső érintettek köréből pár olyan fő csoportot, akik a hazai doktori képzési rendszer legfontosabb kulcsérintettjeiként tarthatók számon.

1. A doktoranduszok mint legfőbb érintettek

Elsőként a doktori képzési rendszer talán legfontosabbnak tekinthető érintettjeit, magukat a hazai doktori képzés hallgatóit vizsgáljuk. Ezen érintett csoport tartalmazza mindazon hallgatókat, akik vagy a régi vagy az új képzési rendszerben kezdték, vagy tervezik megkezdni tanulmányaikat. A rendszerszintű átalakítások direkt hatása azonban azok számára, akik a 2016/17-es tanévet megelőzően kezdték meg doktori tanulmányaikat, elenyésző mértékű, így elemzésünket csak az új rendszer által közvetlenül érintett hallgatókra korlátozzuk.

¹⁴ Jongbloed – Enders – Carlon: i.m. 303–324. o.

Az első és talán legfontosabb kérdés, hogy mi motiválja az egyéneket a megújult doktori képzésben való részvételre. Első ránézésre úgy tűnik, hogy a számos változás ellenére a szakmai elismertség, az akadémiai karrier lehetősége, valamint a megszerezhető tudás változatlan faktor a két rendszer összehasonlításakor, azonban Elton¹⁵, valamint DeShields, Kara és Kaynak¹⁶ kutatásának min-tájára a herzbergi motivációs elméletet a felsőoktatásra alkalmazva pontosabb képet kapunk a két rendszer különböző motivátor tényezőiről.

1.1. A herzbergi kéttényezős modell értelmezése a doktori hallgatókra

A leggyakrabban munkavállalói elégedettség mérésére használt kétfaktoros herzbergi elméletet a szerző azon koncepció köré építette, miszerint az elégedettség és az elégedetlenség nem egy és ugyanazon skála két végpontjai, hanem két külön skálát alkotnak. A belső, magasabb rendű szükségletekhez rendelhető motiváló tényezőket motivátoroknak nevezte el¹⁷, a környezetet leíró faktorok pedig magyarul a higiénias vagy higiénés tényező nevet kapták. A 3. táblázat e kategorizálás Herzberg által csoportosított leggyakoribb tényezőit mutatja.

Míg a 2. és 3. táblázat összevetésekor láthatjuk, hogy számos faktorhoz (pl. munkatársi kapcsolatok, státusz, kapcsolat a közvetlen főnökkel stb.) nem köthető jelentős változás a 2016 előtti és utáni képzési rendszer működésében, addig jelentős számban akadnak olyan tényezők is, amelyek képesek meghatározni a hallgatók elégedettségét, motiváltságát, s a bevezetett változtatások jelentősen módosítottak a rendszerben való megjelenésükön. A képzési idő változásával például módosultak a munkafeltételek, azaz a doktori program keretei változtak. A rendszer felépítésének változtatásával egy letisztult előremeneteli út rajzolódott ki a doktorandusz hallgatók számára, amely a 3. táblázat kategóriái alapján egyértelmű motivátor tényezőként hathat a képzés választása, illetve az azzal való elégedettség meghatározásakor.

¹⁵ Lewis Elton: Strategies to enhance student motivation: A conceptual analysis. *Studies in Higher Education* 1996/1. 57–68. o.

¹⁶ Oscar W. DeShields – Ali Kara – Erdener Kaynak: Determinants of business student satisfaction and retention in higher education: applying Herzberg's two-factor theory. *International Journal of Educational Management* 2005/2. 128–139. o.

¹⁷ Frederick Herzberg – Bernard Maunser – Barbara Bloch Snyderman: *The Motivation to Work*. New York 1959.

Higiénés tényező	Motivátor
Vállalati politika és igazgatás	Teljesítmény
Felügyelet	Elismerés
Kapcsolat a közvetlen főnökkel	Maga a munka
Munkafeltételek	Felelősség
Fizetés	Előremenetel
Munkatársi kapcsolatok	Fejlődés
Magánélet	
Kapcsolat a beosztottakkal	
Státusz	
Biztonság	

3. táblázat¹⁸

A herzbergi értelmezés szerint higiénés tényezőként megjelenő biztonság faktorát az ösztöndíj összegének megnövekedése pozitív irányba befolyásolhatja. Azonban a számonkérés módja, illetve a meghatározott maximális időkeret (komplex vizsga után 3 éven belüli kötelező fokozatszerzés) elrettentő jellege egyéntől függően ellentétes irányba hathat ugyanezen tényezőre.

A doktoranduszok számára talán legjelentősebb ösztönzőnek tartott megemelt ösztöndíj összeg herzbergi megfelelőjét véve láthatjuk, hogy e faktor a higiénés tényezők csoportjába tartozik, tehát Herzberg szerint nem az elégedettséget, a motiváltságot, hanem az elégedetlenséget képes meghatározni. Úgy gondoljuk azonban, hogy a magasabb ösztöndíj összeg ténylegesen képes növelni a programban való részvételi hajlandóságot, s ennek két magyarázatát tartjuk lehetségesnek. Egyrésztől tekinthetünk úgy e rövid távú pénzügyi ösztönzőre, hogy feltételezzük a jövőbeli elégedetlenség csökkentésének együttjárását a magasabb részvételi szándékkal. Másrészt feltételezhetünk egy indirekt motivációs kapcsolatot is: a magasabb ösztöndíjösszeg ugyanis képes lehet megteremteni azon körülményeket, amelyek következtében a doktorandusz fókuszáltabban koncentrálhat a doktori képzési előrehaladásra, a munkája/tanulmányai tartalmára, mint azt az alacsonyabb ösztöndíjösszeg mellett tehette volna.

Mindemellett a doktori képzéssel kapcsolatosan a pénzügyi ösztönző tényezője nem csak rövidtávon jelenhet meg. Az Eurostat adatai alapján Magyarországon a munkavállalók az uniós átlagnál magasabb arányban helyezkednek el a doktori képzésük tartalmával összhangban a munkaerőpiacon. Míg az Európai Unióban ez az arány 60% körül mozog, addig Magyarországon a 80%-ot is eléri azon PhD fokozattal rendelkező munkavállalók száma, akik a képzésüknek meg-

¹⁸ Herzberg elégedettségi tényező csoportosítása. Frederick Herzberg: One More Time: How do You Motivate Employees? Fordította: Török Eszter. *Harvard Business Review* 2003/1. 87–96. o.

felelő területről választanak munkahelyet maguknak.¹⁹ Mindezzel összhangban pedig általános életpályát tekintve nemzetközi szinten több kutatás is rámutatott arra a tényre, hogy magasabb iskolai végzettséghez megnövekedett várható átlagos jövedelmi szint tartozik.²⁰ Így feltételezhető tehát, hogy a képzettségbe való időbefektetés hosszú távú elvárt jövedelmi megtérüléssel is párosítható, tehát a pénzügyi ösztönző szerepe nem csak rövidtávon releváns tényező. Ugyan a hazai versenyszféra tekintetében kevés egyetemi fokozathoz köthető átlagkereseti adat áll rendelkezésre, azonban a közszférában dolgozók bértábláinak²¹ előremeneteli szintjeit szemlélve a nemzetközi adatokhoz hasonló trendek mutatkoznak, így – ugyan eltérő mértékben, de – feltételezhető a nemzetközi viszonylatban mért jövedelemnövekedési trend megjelenése hazánkban is.

Megjegyzendő továbbá azonban, hogy míg mindkét nem esetében fennáll ez a jövőbeli átlagos jövedelem növekedéséhez kötött várakozás, addig a női munkavállalók esetében sokkal jelentősebb százalékban járul hozzá egy doktori fokozat az átlagos várható kereset mértékéhez, mint a férfiaknál. Sőt, a Georgetown University 2013-mas kutatása szerint a nőknek doktori fokozat megszerzését követően van először esélye átlagosan annyi pénzt keresni, amennyit egy alapszakos (BA/BSc) fokozattal rendelkező férfi várható jövedelemként hazavihet.²² Így tehát nemtől függően a pénzügyi ösztönző még kiemelkedőbb motivációs szerepet is betölthet a képzés választásáról történő döntés meghozatalakor. Mindennek következtében felmerülhet azonban a kérdés, hogy a higiénés tényezők a herzbergi vélekedéssel ellentétben képesek lehetnek-e meghatározni az egyének motiváltságát.

Ugyan az elégedettség herzbergi értelmezése a mai napig fontos kiindulópontja az egyéni motiváció értelmezését megkísérlő kutatásoknak, azonban Herzberg elméletét sok kritika is érte. Vroom²³ például rámutatott arra, hogy az emberek azon tendenciája, miszerint sikereiket önmaguknak, míg bukásait környezetüknek tulajdonítják, nagyban hozzájárul ahhoz, hogy Herzberg

¹⁹ Eurostat: *Careers of doctorate holders*, 2012.

²⁰ Ld. pl. Debora S. Brihl: *Life after College: Psychology Students' Perceptions of Salary, Business Hiring Criteria, and Graduate Admission Criteria*. *North American Journal of Psychology* 2001/2. 321. o.; Bernard H. Casey: *The economic contribution of PhDs*. *Journal of Higher Education Policy and Management* 2009/3. 219–227. o.

²¹ Ld. pl. A köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 7. sz. mellékletét

²² Anthony P. Carnevale – Stephen J. Rose – Ban Cheah: *The College Payoff: Education, Occupations, Lifetime earnings*. 2013. <https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/559300/collegepayoff-complete.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2018. 08. 11.)

²³ Victor Harold Vroom: *Some Observations Regarding Herzberg's Two-Factor Theory*. Az American Psychological Association Convention keretében 1966 szeptemberében bemutatott tanulmány. New York 1966.

kutatásának eredménye higiénés faktorokhoz köti az elégedetlenséget. Ezen elmélet továbbá összhangba hozható azzal a ténnyel is, hogy a belső, egyéni faktorokhoz a motiváltságot és az elégedettséget kötjük. Locke szerint továbbá az ember nem értelmezhető külön biológiai és pszichológiai valójában, így a fizikai szükségletek, valamint az elme szükségleteinek tökéletes elválasztódása nem feltételezhető.²⁴

1.2. A doktoranduszok heurisztikái

Az egyént tehát amennyiben Locke felfogását követve mind biológiai, mind pszichológiai valójában egyénileg cselekedő, egyedi döntéshozóként értelmezzük, akkor a viselkedési közgazdaságtan elméletei szolgáltatathatják számunkra a legkézzelfoghatóbb elemzési alapokat. Ez utóbbi terület az egyéni döntések, cselekvések tényleges mozgatórugóit kutatja a pszichológia és a közgazdaságtan elméleteinek ötvözésével²⁵, így jelen alfejezetben ezen irányzat alapján kutatjuk, hogy a doktoranduszok számára milyen motivációk és cselekvési ösztönzők köthetők a hazai doktori rendszer 2016-os átalakításához. Nagyban támaszkodunk tehát Herbert Simon *korlátozott racionalitás elméletére*, amely szerint az embereket a figyelem, a megértés, a memória, valamint a kommunikáció korlátozottsága jellemzi, így racionális, logikus döntéshozás helyett az alternatívák szekvenciális kezelésével, különböző heurisztikák alkalmazásával és a kielégítő megoldásokra való törekvéssel döntenek.²⁶

1974-ben Tversky és Kahnemann az elsők között írták le az emberek olyan általános torzítási mechanizmusait, amelyek a valóság egyéni észlelését határozzák meg. E heurisztikák²⁷ olyan jelenségek, amelyek a bonyolult valószínűségi ítéletek meghozatalához szükséges mechanizmusok egyszerűsítését segítik, s amelyek a szerzők szerint szinte minden egyénre általános érvényűnek

²⁴ Edwin A. Locke: The Nature and Causes of Job Satisfaction. In: Marvin D. Dunnette (szerk.): *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, 1976. 1297–1343. o.

²⁵ Ld. ebben a témában a következő nemzetközi és hazai tanulmányokat: Richard H. Thaler: *Rendbontók – A viselkedési közgazdaságtan térnyerése*. HVG könyvek kiadó, Budapest 2016; Kovács Kármén: Gondolatok a viselkedési közgazdaságtan aktuális helyzetéről. *Közgazdaság* 2018/2. 237–249. o.; Koltay Gábor – Vincze János: Fogyasztói döntések a viselkedési közgazdaságtan szemszögéből. *Közgazdasági Szemle* 2009. 6. sz. 495–525. o.

²⁶ Zoltayné Paprika Zita: A korlátozott racionalitás elmélete. In: Zoltayné Paprika Zita (szerk.): *Döntéselmélet*. Budapest 2002. 85–126. o.

²⁷ Heurisztika: görög eredetű szó (heureszisz=rálátás). Jelentése: az a folyamat, mely során korábbi tapasztalatok felhasználásával, és nem szigorú logikai következtetések felhasználásával jutunk el a kiindulóponttól a konklúzióig.

tekinthetők.²⁸ E szubjektív, személyes hiedelmek beazonosítása, kísérletekkel történő alátámasztása nyitotta meg az utat az 1970-es években a viselkedési közgazdaságtan térnyerése előtt. A heurisztikák azonosításában az egyik legfontosabb felfedezést az emberi konzervativizmus felismerése jelentette, miszerint a Bayes-tétel által előírtnál kisebb mértékben módosítjuk a valószínűségekről kialakított ítéleteinket, s ez jelentős, különböző formákban megjelenő (néhány példáért lásd a 4. táblázatot) torzításokhoz vezet.²⁹

A reprezentativitási heurisztikából eredő korlátok	
Az előzetes valószínűségek mellőzése	Az egyének nem veszik figyelembe az előzetes valószínűségeket, amikor egy esemény valószínűségét értékelik, ha bármilyen más leíró információt kapnak, még ha azok irrelevánsak is.
A minta nagyságára való érzéketlenség	Az egyének gyakran esnek abba a hibába, hogy nem veszik figyelembe a minta méretének szerepét a mintából nyert információk megbízhatóságának megítélésakor.
A véletlen félreértelmezése	Az emberek azt várják, hogy a véletlenszerűen generált adatok véletlenszerűen néznek majd ki, még akkor is, ha a sor túl rövid ahhoz, hogy a véletlenszerűség statisztikailag igazolható legyen.
Az átlaghoz való visszatérés	Az egyének nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy az extrém események általában visszatérnek az átlaghoz bizonyos mennyiségű próbálkozás után.
Az egybeesésből eredő téves következtetés	Az egyének tévesen úgy ítélik meg, hogy a konjunktív események (két esemény együttes) bekövetkezése valószínűbb, mint egy sokkal összetettebb eseményé, amelynek a konjunktív esemény csak egy alrendszere.

4. táblázat³⁰

A doktori hallgatókra vonatkoztatva a 4. táblázatban felsorolt leggyakoribb reprezentativitási heurisztika típusok közül talán az *előzetes valószínűségek mellőzése* jelenik meg legerőteljesebben. A doktori képzésre jelentkező hallgatók ugyanis a végzési statisztikákat tekintve láthatják, hogy a PhD képzésen tanuló hallgatók a 2016-ot megelőző rendszerben az előírásoknál átlagosan több időt töltöttek a doktori képzési rendszerben, és a fokozatszerzés általában a vártnál tovább elhúzódott. Ehhez társul azon információ, miszerint a képzési szakasz időtartama 3 évről 2 évre rövidült, s a komplex vizsgát követő 3

²⁸ Amos Tversky – Daniel Kahneman: Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science* 1974/4157. 1124–1131. o.

²⁹ Zoltayné: i.m. 85–126. o.

³⁰ A reprezentativitási heurisztikából eredő korlátok. Zoltayné: i.m. 90. o.

éven belül mindenképpen fokozatot kell szereznie a hallgatónak.³¹ Így tehát az előzetes percepciókra építve sokak számára elrettentő a képzési idő korlátozásának ténye. Azonban, ha a követelményrendszer változásának ezzel egyidejű együttmozgását is figyelembe vesszük, akkor a képzés átalakításával a sikeres végzéshez és időbeni fokozatszerzéshez társított valószínűségek megnőnek. Ezt azonban mind az előzetes valószínűségek figyelmen kívül hagyásához köthető heurisztika, mind a keretezési hatás következtében sokan hajlamosak nem figyelembe venni. *Keretezési hatásnak* nevezzük azt a jelenséget, amikor egy adott probléma megfogalmazása, az információátadás formája hatással van a döntés meghozatalára.³² Tehát attól függően például, hogy a 2 éves képzési és kutatási, valamint a 2 éves kutatási és disszertációs új képzési rendet úgy fogalmazzuk meg, hogy a régi rendszerbeli idő 3 évről 4 évre tolódott ki, akkor várhatóan más reakciót kapunk, mintha azt mondjuk, hogy a 3 éves képzési időt 2 évre rövidítették, és ennyi idő alatt kell eljutni a komplex vizsga letételéhez.

Az előzetes motiváció szerepe is meghatározhatja azt, hogy a doktori képzési rendszer változásait hogyan értékelik a doktoranduszok. A motivációnak, a szükségleteknek a döntések meghozatalakor betöltött fontos szerepét már 1949-ben igazolta Bruner és Goodman klasszikus kísérlete, amelynek során szegény és gazdag gyermekeknek mutatott pénzérmék, valamint kartonkorongok méretének becslési kísérletét végezték. A kísérlet kimenetele szerint a motivációhoz és szükségletekhez nem köthető korongok esetében nem volt lényeges különbség a becslések pontossága között, míg a mögöttes tartalmat hordozó pénzérméket a szegényebb körülmények közül származó kisgyermekek jóval nagyobb méretűre becsülték, mint gazdagabb társaik.³³ Ezen eredmények alapján feltételezhetjük tehát, hogy az ösztöndíj megnövekedett összegét a szerényebb körülmények közül érkezők nagyobb motiváló tényezőként fogják értékelni, míg akadhatnak olyan jobbmódú jelentkezők, akik számára ez nem bír döntésbefolyásoló erővel.

A doktori hallgatók esetében a rendszer változásainak érzékelését végül az *időinkonzisztencia* jelenségéhez is lehet kötni. *Időinkonzisztens viselkedésnek*, avagy jelen felé való torzításnak nevezzük azt a tendenciát, miszerint az emberek hajlamosak a jövővel szemben túlértékelni (esetleg eladósítani) a jelent. Ez matematikailag egy kvázi-hiperbolikus diszkontáláshoz vezethet, azaz

³¹ Ez a 3 éves időtartam méltányossági esetekben (pl. szülés, baleset, váratlan betegség) egy évvel meghosszabbítható Ld. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV törvény.

³² Amos Tversky – Daniel Kahneman: The framing of decisions and the psychology of choice. *Science* 1981/30. 453–458. o. Dorian Jullien: All frames created equal are not identical: On the structure of Kahneman and Tversky's Framing Effects. *Oeconomia* 2016/6-2. 265-291 o.

³³ Jerome S. Bruner – Celcile C. Goodman: Value and need as organizing factors in perception. *The Journal of Abnormal and Social Psychology* 1947/1. 33–44. o.

amennyiben meg szeretnénk határozni a jövőbeli értéket, akkor az általánosan alkalmazott exponenciális diszkontálási egyenletet egy béta ($0 < \beta < 1$) paraméter beemelésével kiegészítjük³⁴, s eszerint ítéljük meg, hogy mennyit is ér számunkra a kérdéses jövőbeli nyereség.³⁵ Azonban a való életben a béta paraméter egyén-, időtáv- valamint nyereségkarakterisztika-függően változó, így annak tényleges megjelenése egyenletekkel nehezen leírható, egyedi időinkonzisztens viselkedésekhez vezet.³⁶

Az időinkonzisztencia koncepciójával jól magyarázható a doktori képzési rendszer újításaként említhető lépcsőzetes felépítés bevezetése. A 2+2 éves struktúra olyan viszonylag rövidtávon elérhető ösztönzőket és mérföldköveket helyezett a doktoranduszok elé, amelyek követése esetén nem kell folyamatosan hosszú távlatokban gondolkodni, és feltehetően kevésbé diszkontálódik egy-egy, a fokozatszerzéshez elengedhetetlen lépcsőfok észlelt értéke. Továbbá a doktorandusz ösztöndíj adjunktusi fizetéshez való kétlépcsős közelítése szintén azt eredményezheti, hogy nem egy jövőbeli, nagy volumenű fizetési összeggre tekint viszonylag hosszú távról a tanulmányait megkezdeni kívánó, egyetemi karriert folytatni vágyó hallgató, hanem a közelítő ösztöndíjjal már középtávon is magasabb pénzügyi ösztönzővel számolhat.

2. További érintettekhez köthető reprezentativitási heurisztikák

Az 1. táblázatban beazonosított érintettekhez az előzőekben a doktori hallgatókra bemutatotthoz hasonlóan szintén rendelhetők olyan kulcstranzakciók illetve heurisztikák, amik a hazai doktori képzési rendszer változásaihoz köthetően jelentek meg. Mind a külső, mind a belső érintettek esetében azonosíthatók olyan gazdaságpszichológiai, döntésszichológiai változási pontok, amelyek a két képzési rendszer (2016/17-es tanév előtti és a 2016/17-es tanév utáni rendszer) közti különbségekből eredeztethetők.

³⁴ Egy t év múlva kifizetésre kerülő fix r kamatozású C összeg jelenértékét kvázi-hiperbolikus diszkontálással a következőképpen számolhatjuk ki: $PV_{\text{quasi-hip}} = \beta \cdot C / (1 + r)^t$, ahol $0 < \beta < 1$ leértékelő szorzó és $t > 0$, $d(PV) \in \mathbb{Z}$. Ld. Szabó Ágnes: *Viselkedési közgazdaságtan a biztosításmatematikában*. ELTE-Corvinius, Budapest 2015. 17. o. https://web.cs.elte.hu/blobs/diplomamunkak/msc_actfinmat/2015/szabo_agnes.pdf (2018. 07. 11.)

³⁵ David Laibson: Golden Eggs and Hyperbolic Discounting. *Quarterly Journal of Economics* 1997/2. 443–477. o.

³⁶ Richard H. Thaler: Some empirical evidence on dynamic inconsistency. *Economics Letters* 1981/8. 201–207. o.

Az egyetemeken esetében egyrészt az új rendszer nyomást helyezett az oktatási intézményekre a 3 éves képzési PhD program 2 évbe való besűrítésével, hiszen a jelenlegi rendszerben a doktoranduszok számára tanórák csak a képzési és kutatási szakasz alatt kötelezőek. Másrészről azonban a korlátozások szigorításával az új rendszer segítséget is adott az egyetemeknek, hogy nagyobb végzési arányt sikerüljön elérniük a jövőben. Mivel a sikeres fokozatszerzők aránya képes jelentősen befolyásolni az oktatási intézmények versenyképességét, egymáshoz viszonyított rangsorát, illetve központi erőforrás-ellátottságát, így amennyiben valóban megnő a fokozatszerzők aránya, az hosszútávon mindenképpen pozitív hatást fog gyakorolni a hazai felsőoktatási intézményekre. Az új rendszerrel továbbá megelőzhető az egyetemekenél gyakran felmerülő azon reprezentativitási heurisztikából adódó érzékelési csapda is, amely a mintanagyságra való érzéketlenségből ered (lásd 4. táblázat). Ennek oka, hogy a rendszer egységesítésével átláthatóbb lesz a különböző előremeneteli lépcsőkön lévő doktoranduszok száma, aránya, így az összhallgatói létszámhoz viszonyítva már pontosabb összehasonlítási alapot kapunk, mintha a fokozatszerzés előtt állók számát, a képzést már teljesítettek, de fokozatot nem szerezettek, és a régi rendszer egyéb, hasonló kategóriájába eső hallgatóit próbálnánk aggregálni. Ezen részleges aggregálásokról eredhetett ugyanis a régi rendszerbeli mintanagyságra való érzéketlenségi hiba, amellyel téves képet kaphattunk az oktatási intézmények egymáshoz viszonyított doktori képzési helyzetéről.

Az üzleti szféra tekintetében az új rendszer friss bevezetésével a szelektív percepció csapdája merülhet fel leginkább. *Szelektív percepciónak* nevezzük azt a jelenséget, miszerint a valóságészleléseink alaposan megszűrt (szelektált) információkból erednek, amelyet az adott dologhoz való viszonyunk, pillanatnyi állapotunk vagy az azzal kapcsolatos tapasztalataink határoznak meg.³⁷ A tapasztalatainkból kialakuló elvárások végül erőteljesen befolyásolják azt, hogy hogyan észlelünk valamit. Ez az üzleti szféra tekintetében azon kontextusban jelenhet meg leginkább, amely esetben az alumni doktoranduszok versenyszférában történő elhelyezkedését tekintjük. Az üzleti szférának ugyanis a régi képzési rendszerből adódóan már kialakult tapasztalatai, elvárásai vannak a különböző tudományterületeken tanuló hallgatókkal szemben, így az újított képzésből kikerülőket is ezen elvárások alapján fogják megítélni. Továbbá a módosításokat közelebről követő vállalatok esetében elvárások fogalmazódhatnak meg magával a megújított képzéssel szemben is, így a szelektív percepció

³⁷ Zoltayné: i.m. 85–126. o.

ció a képzés tartamával kapcsolatos elvárások tükrében is érvényes lehet ezen érintetti körre.

Az államot – mint az egyik legfontosabb külső érintettet – tekintve már a doktoranduszok elemzésekor tettünk fontos megállapításokat, azonban e szereplő tekintetében is élhetünk a heurisztikákból adódó csapdák feltételezésével. A 4. táblázat által bemutatott *egybeesésből eredő téves következtetés* például akkor jelentkezhet, ha az új évfolyamon nagyobb arányban végeznek doktoranduszok, és ezt az állam kizárólag az új rendszer hatásának tudja be. Miközben lehet, hogy vizsgált évfolyam éppen egy kiugróan más karakterisztikájú (pl. szorgalmasabb) csoportot alkotott, és a régi rendszerben is többen végeztek volna az elvárt időkereten belül. E csapda kikerüléséhez érdemes több elkövetkező évfolyamot szemlélteni, és nem élni elhamarkodott, kis mintára alapozott következtetésekkel. A reprezentativitási heurisztikából adódó *átlaghoz való visszatérési csapda* alapján pedig a reformok bevezetési ideje lehet vitatható, hiszen feltételezhető, hogy az egy adott időszakban jellemző alacsony végzési és jelentkezési arány egy idő után az átlaghoz visszatérve korrigálódott volna közbeavatkozás nélkül is. Azonban, ha a KSH adatait tekintjük, akkor látható, hogy a 2016/17-es tanévet megelőző 10 évben egy év kivételével folyamatosan csökkent vagy kevesebb, mint 100 fővel nőtt az összes doktori képzésben résztvevő hallgató létszáma,³⁸ így következtethetünk arra, hogy ez a szám nem, vagy csak hosszútávon tért volna vissza az átlaghoz. Így, amennyiben a reformok sikeresnek bizonyulnak, és valóban több hallgató és magasabb végzési arány társítható az átalakításokhoz, akkor mind az időpontra, mind a struktúrára vonatkozó kétségek eloszlathatók. Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a rendszert evolúciós és nem revolúciós szemlélettel alakították át, így magát a doktori képzési program szakmai tartalmát nem egységesítetten változtatták, az továbbra is az intézmények jogkörében maradt. Összességében tehát elmondható, hogy a 2016/17-es tanévben bevezetett változtatások főként a hazai doktori képzési rend struktúráját érintették, s számos további tartalmi, szakmai döntési jogkör maguknál a felsőoktatási intézményeknél maradt, így az új rendszer sikerességéhez a struktúra és a tartalom közti szinergiapotenciálok kiaknázása is jelentős kihívás a hazai egyetemek számára.

³⁸ Központi Statisztikai Hivatal: Felsőfokú oktatás (1990–).

IV. Összefoglalás

2014-ben ezer lakosra vetítve Magyarországon mindössze 1,6 fő, míg az Európai Unióban 2,9 fő jelentkezett doktori képzésbe,³⁹ s e hiányosság következménye az ország gazdasági versenyképességét tekintve a tudományos és innovatív kapacitás területén mutatkozhatott meg legmarkánsabban. Az új rendszertől így a legnagyobb elvárás a tudás alapú gazdaság szilárd alapjainak megteremtése, az eddiginél több hallgató bevonása a doktori képzésbe, valamint a hallgatók gördülékeny eljuttatása a fokozatszerzésig.

A jelenlegi doktori képzés érintetti köre ugyan nem változott, azonban a legfontosabb *stakeholderek* számos döntépszichológiai csapdával találják szemben magukat, amikor az új képzésben való részvételt, annak értékelését fontolgatják. A doktori hallgatók tekintetében például a pénzügyi ösztönző rövid távú megemelésének ténye motiváló hatással lehet a képzésben való részvételre, míg a 3 évről 2 évre csökkentett képzési szakasz, a maximális fokozatszerzési időkorlát elrettentő tényezőként hathatnak. A doktori képzési rend 2016/17-es tanévtől bevezetett változtatásai tekintetében a szelektív percepció jelensége pedig szinte minden érintett esetében jelentősen meghatározhatja a megújult program, illetve a végzett hallgatók megítélését.

Jelen tanulmány az érintettek széles köre, valamint a heurisztikák sokasága következtében főként csak a reprezentativitási heurisztikákkal, valamint az egyes górcső alá vett érintettekhez köthető főbb döntépszichológiai jelenségekkel foglalkozott, azonban az érintettek teljes körének lefedése további fontos eredményekkel szolgálhat a 2016-os változások teljes körű gazdaságpszichológiai értékelésének lehetőségéhez. Továbbá tekintve a változások bevezetésének mindössze 2 éves időtávját, elmondható, hogy a jelenlegi rendszerből még nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű primer adat⁴⁰ a pontosabb közgazdasági elemzések lefolytatásához, így a változások sikerességének mérését további 2-3 éves időtávtól kezdődően lehet reálisan értékelni. Javasoljuk tehát az első fokozatszerző évfolyamot követően primer adatfelvétellel megtámogatott kutatások elvégzését, valamint a jelen tanulmányban feltárt döntéseméleti csapdákból adódó feltételezések kvalitatív kutatással történő bizonyítását.

³⁹ Eurostat: Education and Training, 2018.

⁴⁰ Megjegyzés: Jelen tanulmány megírásakor még az első komplex vizsgák országosan összesített eredményei sem álltak a szerzők rendelkezésére.

Felhasznált irodalom

- Alberto Amaral – António Magalhaes: The Emergent Role of External Stakeholders in European Higher Education Governance. In: Alberto Amaral – Glen A. Jones – Berit Karseth. (szerk.): *Governing Higher Education: National Perspectives on Institutional Governance*. Dordrecht 2002.
- Debora S. Brihl: Life after College: Psychology Students' Perceptions of Salary, Business Hiring Criteria, and Graduate Admission Criteria. *North American Journal of Psychology* 2001/2.
- Jerome S. Bruner – Celcile C. Goodman: Value and need as organizing factors in perception. *The Journal of Abnormal and Social Psychology* 1947/1.
- Joanne Burrows: Going beyond labels: A framework for profiling institutional stakeholders. *Contemporary Education* 1999/4.
- Anthony P. Carnevale – Stephen J. Rose – Ban Cheah: *The College Payoff: Education, Occupations, Lifetime earnings*. 2013. <https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/559300/collegepayoff-complete.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2018. 08. 11.)
- Bernard H. Casey: The economic contribution of PhDs. *Journal of Higher Education Policy and Management* 2009/3.
- Oscar W. DeShields – Ali Kara – Erdener Kaynak: Determinants of business student satisfaction and retention in higher education: applying Herzberg's two-factor theory. *International Journal of Educational Management* 2005/2.
- Lewis Elton: Strategies to enhance student motivation: A conceptual analysis. *Studies in Higher Education* 1996/1.
- Edward R. Freeman: *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston 1984.
- Frederick Herzberg – Bernard Maunser – Barbara Bloch Snyderman: *The Motivation to Work*. New York 1959.
- Frederick Herzberg: One More Time: How do You Motivate Employees? Fordította: Török Eszter. *Harvard Business Review* 2003/1.
- Ben Jongbloed – Jürgen Enders – Carlon Salerno: Higher education and its communities: Interconnections, interdependencies and a research agenda. *Higher Education* 2008/3.
- Dorian Jullien: All frames created equal are not identical: On the structure of Kahneman and Tversky's Framing Effects. *Oeconomia* 2016/6-2.
- Kovács Kármén: Gondolatok a viselkedési közgazdaságtan aktuális helyzetéről. *Köz-gazdaság* 2018/2.

- Koltay Gábor és Vincze János: Fogyasztói döntések a viselkedési közgazdaságtan szemszögéből. *Közgazdasági Szemle* 2009/3.
- David Laibson: Golden Eggs and Hyperbolic Discounting. *Quarterly Journal of Economics* 1997/2.
- Edwin A. Locke: The Nature and Causes of Job Satisfaction. In: Marvin D. Dunnette (szerk.): *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* 1976.
- Göran Melin – Kerstin Janson: What skills and knowledge should a PhD have? Changing preconditions for PhD education and post doc work. In: Ulrich Teichler (szerk.): *The formative years of scholars*. London 2006.
- Frank Newman: Saving Higher Education's Soul. *Change* 2000/5.
- Szabó Ágnes: *Viselkedési közgazdaságtan a biztosításmatematikában*. ELTE-Corvinus, Budapest 2015. https://web.cs.elte.hu/blobs/diplomamunkak/msc_actfinmat/2015/szabo_agnes.pdf (2018.07.11.)
- Richard H. Thaler: Some empirical evidence on dynamic inconsistency. *Economics Letters* 1981/8.
- Richard H. Thaler: *Rendbontók – A viselkedési közgazdaságtan térnyerése*, HVG könyvek kiadó, Budapest 2016.
- Amos Tversky – Daniel Kahneman: Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science* 1974/4157.
- Amos Tversky – Daniel Kahneman: The framing of decisions and the psychology of choice. *Science* 1981/30.
- Victor Harold Vroom: *Some Observations Regarding Herzberg's Two-Factor Theory*. Az American Psychological Association Convention keretében 1966 szeptemberében bemutatott tanulmány. New York 1966.
- Zoltayné Paprika Zita: A korlátozott racionalitás elmélete. In: Zoltayné Paprika Zita (szerk.): *Döntéselmélet*. Budapest 2002.

Felhasznált statisztikák

- Eurostat: Careers of doctorate holders, 2012. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Archive:Careers_of_doctorate_holders (2018. 08. 21.)
- Eurostat: Education and Training, 2018. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/data/database> (2018. 07. 13.)
- Központi Statisztikai Hivatal: Felsőfokú oktatás (1990–), 2018. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html (2018. 07. 29.)

Felhasznált jogszabályok és kormányzati dokumentumok

- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV törvény
- Az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvény
- A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet

Egyéb források

- Magyarország Kormánya: Fokozatváltás a felsőoktatásban. A teljesítményelvű oktatás fejlesztésének irányvonalai, 2014. <http://www.kormany.hu/download/d/90/30000/fels%C5%91oktat%C3%A1si%20koncepti%C3%B3.pdf> (2018. 07. 01.)
- Magyarország Kormánya: Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia, 2016. <http://www.kormany.hu/download/b/fa/11000/EMMI%20fokozatv%C3%A1lt%C3%A1s%20fels%C5%91oktat%C3%A1s%20cselekv%C3%A9si%20terv%20Sajt%C3%B3%20%C3%A9s%20Kommunik%C3%A1ci%C3%B3s%20F%C5%91oszt%C3%A1ly%2020170627.pdf> (2018. 07. 14.)
- Magyarország Kormánya: Erősödik a magyar felsőoktatás intézményrendszere, 2017. <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/oktatasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/erosodik-a-magyar-felsooktatasi-intezmenyrendszere> (2018. 07. 14.)

A doktorandusz önkormányzatiság története Magyarországon*

Kis Kelemen Bence
doktorandusz, elnökhelyettes, Pécsi Tudományegyetem
Doktorandusz Önkormányzat

Pónusz Róbert
doktorandusz, elnök, Pécsi Tudományegyetem
Doktorandusz Önkormányzat

I. Bevezetés

Az első hazai doktorandusz önkormányzat öt éves jubileuma után azt gondoljuk, fontos és tanulságos visszatekinteni a doktorandusz érdekképviselő és az abból utóbb kicsírázó doktorandusz önkormányzatiság történetére. Bár a hazai felsőoktatási intézményekben 1993 óta van lehetőség doktori képzést indítani, így *prima facie* ezelőtt nem is beszélhetünk doktoranduszokról, ezért érdekeinek képviselőtéről sem, történeti áttekintőnként mégsem kezdhethük a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvénnyel (a továbbiakban: 1993-as Ftv.). Ahhoz, hogy megérthessük a doktorandusz önkormányzatiság és érdekképviselő aktuális kihívásait, abból kell kiindulnunk, hogy a doktorandusz státuszát tekintve két személyi kör között helyezkedik el; már nem hallgató, de még nem is oktató. Nem tekinthető klasszikus értelemben vett hallgatónak, mégis hallgatói jogviszonnyal rendelkezik,¹ azonban oktatónak sem minősül, mégis kötelezhető oktatási tevékenység ellátására.²

* Jelen tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának megbízásából készült.

¹ A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (a továbbiakban: Nftv.) a doktori képzésben résztvevőket hallgatóként határozza meg, így rendelkezik az abszolutórium kiállításának módjáról, (53. § (4) bekezdés) a hallgatói munkavégzés szabályairól (44. § (5) bekezdés) és a hallgatói jogviszony megszűnéséről is (59. § (1) j)-l) pontok.

² „[A] doktorandusz a tanulmányi kötelezettségeinek keretében a heti teljes munkaidő húsz százalékának megfelelő időtartamban az intézmény oktatási, tudományos tevékenysége körében munkavégzésre kötelezhető” Nftv. 44. § (5) a) pont

A doktoranduszok érdekképviselésének formájára és polémiáira mégis jelentős hatást gyakorol a hallgatói minőség, így szükséges a hallgatói önkormányzatiság és érdekképviselés történetének rövid áttekintése is.

Célszerűnek mutatkozik a bevezetőben arról is néhány szót ejteni, hogy mit értünk hallgatói (doktorandusz) érdekképviselés alatt és miért ez az a jelenség, amelyből később nőni ki magát a doktorandusz önkormányzatiság. Az érdekképviselés e cikk keretei között sokkal inkább tevékenységet ölel fel, mintsem szervezetet,³ következésképpen a hallgatók érdekeinek képviselése, valamint – ahogy a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának, a hazai első doktorandusz önkormányzatnak Alapszabálya fogalmaz – a hallgatók (doktoranduszok) érdekeinek védelme⁴ prioritásként jelentkezezett már igen korán, a hazai felsőoktatás történetében. Ebből adódik, hogy az érdekképviselés mint tevékenység, lényegesen megelőzte azt a szervezeti struktúrát, amelyről ma mint doktorandusz önkormányzatokról és önkormányzatiságról beszélünk.

II. A hallgatói érdekképviselés és önkormányzatiság rövid története

1. *Graduális hallgatók képviselése*

A hazai hallgatói érdekképviselés első jelentős megnyilvánulásához egészen az első világháború utáni évhez, azaz 1919-ig kell visszamennünk, amikor is megalakult a Magyar Ifjak Nemzeti Egyesülése, amely az 1920-ban létrehozott Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége előfutárának is tekinthető. E szervezet a '20-as, '30-as években aktív szerepet vállalt a hallgatók képviselésében.⁵

A második világhéget követően az 1948-as kommunista hatalomátvétel nem kedvezett a hallgatói érdekképviselés eddigi formáinak, hiszen az 1945-ben más néven alapított, Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete

³ A Magyar Értelmező Kéziszótár az érdekképviselés esetében három fogalom között tesz különbséget: ti. kereskedelmi, politikai és hivatalos. Témánk szempontjából a „hivatalos” definíció látszik leginkább alkalmazhatónak, amely a hasonló foglalkozásúak, illetve egyes foglalkozási ágak érdekeinek védelmére alakult testületet takar. Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémia Kiadó, Budapest 2003. 314. o.

⁴ Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat Alapszabály, Preambulum és 2. § (1) bekezdés.

⁵ Kucsera Tamás Gergely – Schultz Gábor – Szabó Andrea: A doktoranduszok magyarországi képviselésének történetéről. *Acta Doctorandorum* 2010/2. 26. o. Bár a szervezet „előfutár” jellegétől eltekinteni véleményünk szerint nem lehet, semmilyen szellemi közösséget nem vállalunk a szélsőjobboldali nézeteket valló Mikecz Ödönnel, valamint Antal Istvánnal, akik jelentős szerepet töltek be a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségében.

(a továbbiakban: MEFESZ) 1950-re befejezte működését és átadta helyét a kommunista párt egy ifjúsági szervezetének, a Dolgozó Ifjúság Szövetségének. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején a MEFESZ újjáalakult, azonban 1957 tavaszára ezt váltotta a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség, azaz a KISZ, amely az egyetemi-főiskolai ifjúság körében átvette és egészen 1986-ig, a hallgatói önkormányzatok megalakulásáig töltötte be a korábbi szervezet közéleti szerepét.⁶ Mindezek fényében tehát érthető, azonban nem menthető számos vélemény, amely a jelenlegi hallgatói- és így doktorandusz önkormányzatokat is egy felülről és kívülről az egyetemi autonómiára oktrojált szervezetként látja, lényegét tekintve azonosítva őket a korábbi KISZ-szel.

A hallgatói érdekképviselőt következő mérföldkövét is végső soron a szét-esőben lévő államszocialista kormányzat tette le, amikor megalkotta oktatásról szóló 1985. évi I. törvényt, illetve az ezek alapján kiadott 20/1986. (VIII. 31.)⁷ és 24/1986. (VIII. 31.)⁸ sz. művelődési miniszteri rendeleteket, amelyek egyfelől az egyetemi és főiskolai tanácsokban egyharmados képviselői arányt biztosítottak a hallgatói képviselőnek, valamint máig ható egyetértési joggal ruházta fel ezeket az intézményi és kari szintű szabályzatok (a szervezeti és működési szabályzatok kivételével), ösztöndíjak, vizsga-, tanulmány- és fegyelmi ügyek, valamint a hallgatókat érintő oktatásszervezési rendelkezések tekintetében.⁹

1986-tal aztán megkezdődött a hallgatói önkormányzatok megalakulása. A folyamat vagy az intézményi KISZ szervezetből kiindulva valósult meg, vagy annak hathatós támogatásával ment végbe. Ezek országos elterjedése végül elvezetett az Országos Felsőoktatási Érdekképviselői Szövetség megalakulásához, amelyet az 1988-as, Kucsera által „útkeresésként” jellemzett időszakot követően 1989. szeptember 25-én hivatalosan be is jegyezték.¹⁰

Az 1993-as Ftv. az azóta megszűnt, majd újjászervezett hallgatói önkormányzatokat (röviden és közismerten HÖK) elsőként határozta meg az intézményi önkormányzat részeként, ezzel rendezve ezek jogait, működési kereteit, de nem meghatározva az országos képviselő kérdésait. A hallgatói önkormányzatok tagságának kérdése e törvénnyel megoldódott, hiszen minden felsőoktatásba beiratkozott hallgató automatikus tagságáról rendelkezett.¹¹

⁶ A KISZ ezek után is működött, azonban hegemon szerepe elveszett. Kucsera – Schultz – Szabó: i.m. 27–28. 32. o.

⁷ A felsőoktatási intézmények szervezetiéről és működéséről szóló 20/1986. (VIII. 31.) MM rendelet

⁸ A felsőoktatási intézményekben működő KISZ-szervezetek, továbbá a hallgatói közössége és hallgatói képviselők jogairól szóló 24/1986. (VIII. 31.) MM rendelet

⁹ Kucsera – Schultz – Szabó: i.m. 31–32. o.

¹⁰ Kucsera – Schultz – Szabó: i.m. 32. és 36. o.

¹¹ Kucsera – Schultz – Szabó: i.m. 41–42. o.

Ezzel párhuzamosan végül az országos képviselet is elnyerte mai formáját, amikor 1996-ban egy törvénymódosítás következtében törvényben nevesített szervezetté vált a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája, azaz a HÖÖK.¹²

2. A doktoranduszok képvisellete

A hallgatói önkormányzatok intézményesülésével egy időben az 1993-as Ftv. létrehozta a hazai doktori képzés alapjait, így az új hallgatói kör, a doktoranduszok érdekképvisellete is egy lett a rendezendő kérdések közül. Ennek megfelelően 1993 telén a Budapesti Műszaki Egyetem, valamint az Eötvös Lóránd Tudományegyetem doktoranduszai egy országos érdekképviselati szervezet megalakításáról döntöttek, amely a Doktoranduszok Országos Szövetsége (a továbbiakban: DOSZ) nevet kapta.¹³

A kezdetekben a DOSZ önálló intézményként egyesületi formában alakult meg,¹⁴ érdekképviselati tevékenységére pedig a HÖÖK-kal való szimbiózis volt jellemző, tekintettel arra, hogy ez utóbbi tíz fős elnökségének két tagját a DOSZ delegálta, azzal, hogy ennek tényét a HÖÖK közgyűlése tudomásul kellett, hogy vegye.¹⁵

A szimbiózisnak végül a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény és a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról szóló 2000. évi XCVII törvény vetett véget, amely az 1993-as Ftv. 67/A. §-át kiegészítette egy új (5) bekezdéssel, ami kimondta, hogy

„A felsőoktatási intézmények doktori képzésben részt vevő (a továbbiakban: doktorandusz) hallgatóinak képviselét a Doktoranduszok Országos Szövetsége látja el. A testület a doktoranduszok sajátos – kutatói és oktatói feladatokból fakadó – helyzetét érintő kérdésekben véleményt nyilváníthat, illetve javaslatot tehet a felsőoktatást irányító közigazgatási és egyéb szervek részére.”

Érdemes azt is megjegyezni, hogy a 67/A. §-szal bekövetkezett „önállósoadás” és a HÖÖK-től való eltávolodás lényeges jogkörbeli korlátozással is járt. Míg a DOSZ kizárólag a doktoranduszok sajátos, kutatói és oktatói feladata-

¹² Kucsera – Schultz – Szabó: i.m. 43. o.

¹³ Fülöp Péter: A magyar doktorandusz érdekképviselet múltjáról, jelenéről és jövőjéről. *Jura* 2013/1. 193. o.

¹⁴ Kucsera – Schultz – Szabó: i.m. 43. o. 67. jegyzet

¹⁵ Fülöp: i.m. 193. o.

ikből adódó helyzetét érintő kérdések esetén nyilváníthatott véleményt vagy tehetett javaslatot addig, a HÖÖK esetében e véleményezési és javaslattevési jogkör a felsőoktatás minden területére kiterjedt.¹⁶ Ezen felül máig ható módon az akkori felsőoktatási törvény lényegesen részletesebb szabályokat tartalmazott a HÖÖK-ra nézve.¹⁷

Fülöp Péter az ezt követő, 2002–2005-ös időszakot a DOSZ szervezeti élet-útjának „újra-fogalmazásaként” jellemezte,¹⁸ amelyet végül a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXIII. törvény (a továbbiakban 2005-ös Ftv.) oldott fel. E tekintetben a DOSZ képviseleti és finanszírozási helyzete is megerősödött, hiszen az államilag támogatott doktoranduszok ösztöndíjának egy ezreléke mint éves támogatás fölött diszponálhatott, ezen felül a HÖÖK mellett a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) egy tanácskozási jogú, illetve a Felsőoktatási Tanácsadó Testület (FTT) egy szavazati jogú tagját adták. Mindemellett a Magyar Rektori Konferencián is képviseltették magukat.¹⁹ A DOSZ ezzel tehát véleményt nyilváníthatott, illetve javaslatot tehetett a felsőoktatást érintő bármely kérdésben mint a doktoranduszok országos szintű érdekképviselőt ellátó, törvényben is nevesített szervezet.²⁰ Érdekes és fontos lépésként említhető meg, hogy a 2005-ös Ftv. első ízben nevesítette a „doktoranduszhallgatók önkormányzatát”²¹ ezzel tehát kötelezővé válik a hallgatói érdekképviselőten belül egyfajta doktorandusz-képviselő biztosítása, mégpedig intézményi szinten.²² Bár intézményesült doktorandusz önkormányzatok ebben az időben még nem jöttek létre, a gyakorlat mégis kimunkált olyan megoldásokat, amely biztosította a doktoranduszok képviselőtét a hallgatói önkormányzatokon belül. Mindez azt jelentette, hogy az egyetemi tanácsok, mai nevükön szenátusok, valamint néhol a kari tanácsok egy tagja a hallgatói önkormányzat által delegált doktorandusz volt. A doktori tanácsokba történő delegálás szintén a hallgatói önkormányzatok

¹⁶ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 67/A. § (1) bekezdés [2005. november 1-től, 2006. február 28-ig hatályos szöveg]

¹⁷ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 67/A. § (1) bekezdés [2005. november 1-től, 2006. február 28-ig hatályos szöveg] (2)–(4) bekezdések Vö. Nftv. 62–63. §

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 13–14. jegyzetek Vö. 2005-ös Ftv. 79. § (4)–(5) bekezdései

²⁰ 2005-ös Ftv. 79. § (1) és (5) bekezdés

²¹ „A hallgatói önkormányzat a szervezeti és működési szabályzatban meghatározott – a szenátus létszáma legalább egynegyedének, legfeljebb egyharmadának megfelelő – számú tagot delegálhat a szenátusba. Ha a hallgatói önkormányzat választásában a hallgatók legfeljebb egynegyede vett részt, a hallgatói önkormányzat egy tag delegálására jogosult a szenátusba. Amennyiben a hallgatói önkormányzat egynél több tag delegálására jogosult, egy tagot a doktoranduszhallgatók önkormányzata delegálhat.” (Kiemelés a Szerzőtől) 2005-ös Ftv. 78. § (4) bekezdés

²² Fülöp: i.m. 193–194. o.

feladatkörébe esett, sőt néhol még a szervezet neve is tükrözte e kettősséget, mint pl. a Miskolci Egyetemi és Doktorandusz Hallgatói Önkormányzat. Ezzel azonban létrejött egy kettős személyi kör vagy tagság, amelyek csak akkor érhettek egybe, ha a hallgatói önkormányzat által delegált doktoranduszok egyben beléptek az akkor egyesületi formában működő DOSZ-ba.²³

Mindezzel eljutunk a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvényhez, amely önálló érdekképviselőt teremt a doktori képzésben résztvevők számára, egyfelől alapot teremt az intézményi doktorandusz önkormányzatok (DÖK) létrehozására, másrészt továbbra is a DOSZ-hoz telepíti a doktoranduszok országos képviseltének jogosítványát, azonban ezúttal már törvényben nevesített jogi személyként, kvázi köztestületi formában.²⁴ A korábbi, fakultatív tagságot, a DOSZ esetében a kötelező intézményi doktorandusz önkormányzati tagság váltotta fel – hasonlóan a hallgatói önkormányzatokhoz –, így ez összesen közel 8000 hallgató érdekképviselőt jelentette.²⁵

A doktoranduszok az új törvénnyel végső soron kikerültek a hallgatói önkormányzatok megválasztásakor aktív vagy passzív választójoggal rendelkezők személyi köréből, ahol korábban ők is rendelkeztek e jogokkal, hiszen 2012. szeptember 1-től már az önálló intézményi doktorandusz önkormányzatok vették át a doktoranduszok esetében a hallgatói önkormányzatok feladatkörét.²⁶ Ezzel valamennyi doktorandusz választó és egyben választható lett az új választáson, amely akkor érvényes, ha azon a felsőoktatási intézmény teljes idejű, nappali képzésében tanulmányokat folytató doktoranduszok legalább 25%-a részt vett.²⁷ A megalakult doktorandusz önkormányzatoknak az érvényes választáson felül rendelkeznie kellett egy, az intézmény legfőbb döntéshozó testülete által

²³ Nemes László: A doktorandusz önkormányzatok megalakulása utáni első év tapasztalatai. *Acta Doctorandorum* 2013. 61. o.

²⁴ Fülöp: i.m. 193. o. Vö. Fülöp Péter: A magyar doktorandusz érdekképviselő fejlődése. *Acta Doctorandorum* 2013. 6. o. A DOSZ legfőbb döntéshozó szerve ezzel az intézményi önkormányzatok képviselőiből álló küldöttgyűlés lett. Az alakuló ülést 2012. december 19-én tartották, a szervezetet az Oktatási Hivatal pedig 2013-ban vette nyilvántartásba. Keresztes Gábor: Doktorandusz érdekképviselő múltja és a doktoranduszok jelene. *Acta Doctorandorum* 2014. 52. o.

²⁵ Nemes: i.m. 60. o.

²⁶ Keresztes: i.m. 51. o. Vö. „A doktori képzésben részt vevők intézményi képviselőt a felsőoktatási intézmény részeként működő doktorandusz önkormányzat látja el.” Nftv. 63. § (1) bekezdés

²⁷ „A doktorandusz önkormányzatnak minden doktorandusz a tagja, választó és választható.” Nftv. 63. § (1) bekezdés „[A] hallgatói önkormányzati választásokon a felsőoktatási intézmény teljes idejű nappali képzésben részt vevő hallgatóinak legalább huszonöt százaléka igazoltan részt vett.” Nftv. 60. § (1) b) pont

is jóváhagyott alapszabállyal, amely nélkül nem gyakorolhatta a törvényben meghatározott jogait.²⁸

Az első választások eseményeit szemlélve megállapítható, hogy bár a Magyar Rektori Konferencia és az akkori felsőoktatási államtitkár is foglalkozott a kérdéssel, a pontos jogszabályi környezet hiánya, valamint a felsőoktatási intézmények hozzáállása folytán 2012-ben a lehetséges 27-ből mindössze 12 doktorandusz önkormányzat alakulhatott meg, amely 2013-ra is csak 18-ra emelkedett.²⁹ A végül megalakult doktorandusz önkormányzatok jellemzően két formát öltöttek: vagy önállóan működő, vagy pedig a hallgatói önkormányzattal közösen megalkotott új, „hibrid” szervezetet hoztak létre, amelyek ugyan formálisan önállóak, de számos kérdésben közösen hoznak döntéseket.³⁰

Függetlenül a szervezeti kérdésektől, minden doktorandusz önkormányzat egyetértési jogot gyakorolhatott és gyakorol ma is a doktoranduszokat és doktorjelölteket érintő térítési és juttatási-, tanulmányi és vizsgaszabályzati kérdésekben, valamint az oktatói munka hallgató véleményezésének rendjével kapcsolatban. Emellett az egyetértési jog kiterjed az ifjúságpolitikai és hallgatói célokra biztosított pénzeszközök felhasználására is.³¹ A doktorandusz önkormányzatok emellett véleményt nyilváníthatnak, és javaslattal is élhetnek intézményük működésével és a doktoranduszokkal, doktorjelöltekkel kapcsolatos valamennyi kérdésben, egyebekben minden szervezet az alapszabályai szerint gyakorolja jogait.³² Ezek gyakorlásához pedig a szenátus egy szavazati jogú tagját is a doktorandusz önkormányzatok delegálják.³³

Összefoglalóan elmondható, hogy a 2012-es törvényi bevezetést követően rendkívül nehezen és lassan alakultak meg az intézményi doktorandusz önkormányzatok. 2012-2013 közötti időszakban 20 alatti létszám, 2014-ben 22-re,³⁴ míg 2018-ra 29 intézmény közül összesen 25-re emelkedett.³⁵

²⁸ „A hallgatói önkormányzat az e törvényben meghatározott jogosítványait akkor gyakorolhatja, ha a) megválasztotta tisztségviselőit, és jóváhagyták az alapszabályát,” Nftv. 60. § (1) a) pont

²⁹ Nemes: i.m. 61–66. o.

³⁰ Nemes: i.m. 66. o.

³¹ Nftv. 61. § (1)–(2) bekezdések

³² Nftv. 61. § (3)–(4)

³³ Keresztes: i.m. 52. o.

³⁴ Keresztes: i.m. 52. o.

³⁵ A tanulmány írásának időpontjában az alábbi, alfabetikus sorrendben feltüntetett intézményekben működik doktorandusz önkormányzat: Állatorvostudományi Egyetem, Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Debreceni Egyetem, Debreceni Református és Hittudományi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Kaposvári Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Miskolci Egyetem, Moholy- Nagy Művészeti Egyetem, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Óbudai

Ennek alapján a doktori képzést folytató felsőoktatási intézmények mindössze 86%-ban működik jelenleg is doktorandusz önkormányzat. Ennek az aránynak a bővítése a közeljövő egyik sürgető és hatékony beavatkozást igénylő pontjaként azonosítható.

A doktorandusz önkormányzatok működéséhez és összetett tevékenységének ellátásához engedhetetlen, hogy bizonyos pénzeszközök rendelkezésre álljanak. Ennek biztosítására az Nftv. kimondja, hogy a szervezet működéséhez és a feladatai elvégzéséhez szükséges feltételeket a felsőoktatási intézmény biztosítani, illetve ezek jogszerű felhasználását, valamint a szervezetek jogszerű működését ellenőrizni köteles. A törvény emellett azt is kimondja, hogy a doktorandusz önkormányzat feladatai ellátásának körében térítésmentesen használhatja a felsőoktatási intézmény helyiségeit, berendezéseit, azzal a megkötéssel, hogy ezzel nem korlátozhatja az intézmény működését.³⁶

Bár a törvény rendelkezik a működési feltételek biztosításáról, jelenleg sem rendelkezik minden önkormányzat önálló költségvetéssel, ennek köszönhető az, hogy a szervezetek tevékenysége között óriási eltérések mutatkoztak korábban, valamint állnak fenn jelenleg is.³⁷ A DOSZ regnáló Elnöksége elkötelezett a tekintetben, hogy az intézményi doktorandusz önkormányzatok helyzetét szakmai- és pénzügyi tekintetben is javítsa, utóbbi ugyanakkor meglehetősen összetett kérdés, amelyet hűen tükröz az a tény, hogy a DOSZ szervezetén belül gyakorlatilag elnökségeken átívelően sem sikerül átfogó rendezőelveket kialakítani az intézményi doktorandusz önkormányzatok költségvetésének biztosításához. Tekintettel a magyar felsőoktatásban az utóbbi években tapasztalt megváltozott forrásallokációs mechanizmusra, feltehetően ez a kérdés központi szinten a közeljövőben sem kerül rendezésre.

A kérdést rendező szabályzatok hiányában felerősödhet a felsőoktatási intézmény méretének – ezáltal doktoranduszai létszámának – kérdése, valamint az adott szervezet tisztségviselőinek lobbitevékenysége. Megvizsgálva az önkormányzatok pénzügyi helyzetét, változatos képet kapunk: a doktorandusz önkormányzatok többsége (16 szervezet) – a források felhasználását tekintve – önálló költségvetéssel nem rendelkezik, vannak ugyanakkor olyan szervezetek, akik a néhány százezer forinttól adott esetben több tízmillió forintig

Egyetem, Pannon Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Semmelweis Egyetem, Soproni Egyetem, Széchenyi István Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Szent István Egyetem, Színház-és Filmművészeti Egyetem, Testnevelési Egyetem. Az adatokért köszönettel tartozunk Szabó Péternek, a Doktoranduszok Országos Szövetsége elnökének.

³⁶ Nftv. 60. § (4) bekezdés

³⁷ Keresztes: i.m. 53. o.

terjedő pénzügyi támogatást élvezhetnek. További gyakorlatként jelenik meg, hogy a doktorandusz önkormányzatok a graduális képzésben részt vevő hallgatók érdekképviselőit ellátó egyetemi hallgatói önkormányzatoktól kapnak működésük ellátásához szükséges pénzügyi keretet.³⁸ A kirajzolódó pénzügyi aránytalanságok mögött ugyanakkor kibontakozni látszik a jelenlegi *status quo*; jellemzően a nagyobb hallgatói létszámot tömörítő doktorandusz önkormányzatok rendelkeznek pénzügyi támogatással, amelyek mögött ugyanakkor közel valamennyi esetben figyelemreméltó érdekképviselői- és tudományszervezési eredmények is meghúzódnak.

A jelenleg tapasztalt forráshiány, illetve a meglévő források – a doktorandusz önkormányzatok szempontjából – méltánytalan allokációja azon túl, hogy jelentős mértékű függőségi helyzetnek teheti ki a szervezeteket, gátat szabhat az intézményekben rejlő lehetőségek teljes körű kibontakozásának, valamint a folyamatos szervezeti fejlődésnek, amely kulcsfontosságú valamennyi újonnan alapított szervezet esetében.

A doktorandusz önkormányzatiságot „belülről” ismerve elmondható, nem csupán a pénzügyi tekintetben megjelenő kitettség jelenthet problémát az intézmények számára. A fiatal múlt és a hallgatói önkormányzatokhoz kötődő előítéletes asszociáció miatt számos stigmát magán viselhetnek a doktorandusz önkormányzatok. Ezeket talán a leghatékonyabban a szervezet vizibilitását fokozó kezdeményezések és a mindennapi – az alapvető funkcióhoz kapcsolódó – tevékenységek magas színvonalon történő ellátása oldhatja fel.

A láthatóság – a mindennapokban talán túlzott jelentőséggel is rendelkező – fóruma döntően az online térre „koncentrálódik”. Változatos tevékenységek jelenhetnek meg akár egy statikus weblapon, akár valamely közösségi média felületén. Előbbi jellemzően költségigényes és pénzügyi keret nélkül kevésbé valósítható meg, míg a közösségi média rendszerint mindenki számára elérhető; a tapasztalatok szerint számos szereplő igyekszik kihasználni az ebben rejlő lehetőségeket. A doktorandusz önkormányzatok számára ugyanakkor az összetett tevékenységből eredően szükségesek olyan állandó felületek, amelyek a képviselt doktoranduszok számára nyújthatnak útmutatást a mindennapi kérdések megválaszolásához. Ezt az elvet felkarolva a DOSZ e tanulmány írásakor is aktívan tesz azért, hogy valamennyi magyarországi doktorandusz önkormányzat számára önálló weblapok kerüljenek kialakításra a Digitális Jólét Program keretein belül.

³⁸ Az adatokért köszönettel tartozunk Szabó Péternek, a Doktoranduszok Országos Szövetsége elnökének.

Összegezve a doktorandusz önkormányzatok országos helyzetképét, megállapítható, hogy a mai napig nem teljeskörű a doktoranduszok intézményi szintű érdekképviselése, és a meglévő önkormányzatok is alacsony arányban rendelkeznek önálló költségvetéssel. Utóbbi hiányában nem minden esetben gyakorolhatók eredményesen a törvényben nevesített jogosultságok, bár hozzá kell tennünk, hogy e kompetenciák eredményes gyakorlásának egyik alapköve az intézményi láthatóság, amelynek hiánya könnyen kiüresítheti ezt az akár jelentős sikereket is magában hordozó intézményrendszert.

III. Kitekintő Magyarország első doktorandusz önkormányzatára

Magyarország első intézményi doktorandusz önkormányzata a Pécsi Tudományegyetemen alakult meg 2012. szeptember 1-jével. A Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzata (a továbbiakban: PTE DOK) három fő dimenzióban határozta meg feladatait, ezek az érdekképviselés, a tudományszervezés és a teljesítményalapú juttatások biztosítása.

A PTE DOK szervezetét tekintve egy alulról építkező, demokratikus alapon nyugvó szervezet. Legfőbb döntéshozó szerve a Küldöttgyűlés, amely a Pécsi Tudományegyetem (a továbbiakban: Egyetem) valamennyi doktori iskolájának hallgatói közül választott küldöttekből álló testület.

A PTE DOK szervezetének része az Elnökség, amely jelenleg öt tagból: egy elnökből és elnökhelyettesből, valamint egy tudományos, egy gazdasági és egy külkapcsolati alelnökből áll. A törvényes működés biztosítása érdekében a szervezetnek van egy három tagú Ellenőrző Bizottsága is, amely folyamatosan ellenőrzi az önkormányzat működésének szabályszerűségét.³⁹

A PTE DOK rendkívül magas legitimitációval kezdhette meg a működését, hiszen az Egyetemen működő 22 doktori iskolából 19 képviseltette magát a 2012. szeptemberében felálló Küldöttgyűlésen. A 2018/2019. tanévben, hat évvel a megalapítást követően szintén 19 küldöttel működik a PTE DOK Küldöttgyűlése, ami a hatéves fluktuációt⁴⁰ tekintve kiemelten magas arálynak minősül. Az adatokból az is kitűnik, hogy az első választásokat követően létrejött Küldöttgyűlést kivéve, csaknem állandó a küldöttet nem választó doktori iskolák listája.⁴¹ A PTE DOK tehát legitimitációját tekintve rendkívül beágyazottan működik

³⁹ A Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának Alapszabálya 2018. február 8. napi hatályállapot alapján.

⁴⁰ A mandátumok időközbeni megszűnése okán 9 és 19 között változott a Küldöttgyűlés létszáma. Az alacsony taglétszámok legfeljebb egy hónapos időintervallumokig álltak fent.

⁴¹ Az adatokért és azok rendszerezéséért köszönettel tartozunk Mihálovics Nikolettának a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat egykori irodavezetőjének.

az Egyetem rendszerében. A doktoranduszok ismerik a szervezetet és az általa kínált lehetőségeket, és akik kutatásuk mellett úgy érzik, hogy szívesen vállalnának közéleti szerepet, örömmel mérettetik meg magukat az évente tartandó választásokon.

Az elmúlt több mint fél évtized eredményeit összefoglalandó elmondható, hogy a PTE DOK egy operatív feladatokat ellátó, valódi érdekképviselői szervé vált, amely egyfelől kivívta a jogot az Egyetem valamennyi bizottságának tagjaként való közreműködésre, mindemellett önálló jogsegély-szolgálat létrehozásával bizonyította, hogy a hallgatók érdekvédelmét első számú céljának tekinti. A fent meghatározott profilból kitűnik, hogy a tudományszervezés is jelentős részét képezi a szervezet fő feladatainak. E körben számos nemzetközi és országos tudományos konferenciát szervez, amelyen doktoranduszok százai vesznek részt évente. Ilyen az immáron nyolc alkalommal megrendezett *Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia*, amely 2018-ban közel 180 hazai és külföldi doktorandusznak adott teret előadásokra és tudományos eszmecserékre. Ugyancsak a nemzetközi kapcsolatok erősítését célozta a két ízben megrendezett *Doctoral Workshop*, amelyre jellemzően a Közép-Kelet Európai régió egyetemeinek doktoranduszai érkeztek. Új kezdeményezésként tartható számon a *MEDPécs* elnevezésű orvos-egészségtudományi konferencia, amely amellet, hogy e terület fiatal kutatóinak kíván fórumot biztosítani a különböző kutatási eredmények ismertetésére, elhivatott abban is, hogy az ágazat szakmapolitikai- és ipari szervezeteinek álláspontját is megismertesse döntéshozói által. A szervezet, utánpótlás-nevelés témakörében kialakult elköteleződése a tudományszervezési tevékenységben diszciplinákat átívelően is markánsan megjelenik.

A tudományszervezés és érdekképviselő mellett a teljesítményalapú jutattatások is fontos részét képezik a szervezet profiljának, amely keretében a doktoranduszok és doktorjelöltek sikeres fokozatszerzését támogatandó különböző ösztöndíjakat alapított. Ilyennek tekinthető a *kiemelkedő tudományos és művészeti ösztöndíj*,⁴² valamint az Országos Doktori Tanács és az Egyetem Egyetemi Doktori Tanácsának korábbi elnöke, László János szellemi öröksége előtt tisztelgő *László János Doktorandusz Kutatói Ösztöndíj* is.⁴³

⁴² A Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzatának Küldöttgyűlése 2016. május 2. napján elfogadta a szervezet Pályázati Szabályzatát, amelynek 3. §-a rögzíti, hogy az ösztöndíj célja az Egyetem doktori képzésében résztvevő hallgatóinak és doktorjelöltjeinek szakmai-tudományos előmenetelének támogatása és elősegítése.

⁴³ A Pécsi Tudományegyetem Szenátusa 2017. június 22. napi ülésén fogadta el az ösztöndíj Alapszabályát, amelynek preambuluma egyebek mellett emléket állít László János egyetemi tanárnak, az ösztöndíj névadójának, a doktori képzésben résztvevőkért tett múlthatlan érdemeiért.

Fontos érdekképviselési eredmény, hogy bár az Nftv. lehetővé teszi, hogy a doktoranduszokat hallgatói jogviszonyuk keretében a felsőoktatási intézmények oktatási és kutatási tevékenysége keretében munkavégzésre kötelezzék, azonban ehhez a törvény megfelelő korlátokat is társít.⁴⁴ A PTE DOK lobbitevékenységének köszönhetően az Egyetem egy rektori-kancellári közös utasításban külön is rendelkezett a doktoranduszok Nftv-ben meghatározottak szerinti és az afeletti munkavégzésről, annak érdekében, hogy a korlátozásoknak érvényt szerezzen.⁴⁵

A doktori képzést érintő, 2016-os átfogó törvénymódosítással létrejött a négyéves, ún. „új” doktori képzés, amely – előnyei mellett – számos nehézség elé állította a felsőoktatási intézményeket. A PTE DOK a megemelkedett hallgatói ösztöndíjak következtében kialakult „ösztöndíjfeszültség” – ti. a korábbi és új rendszerben kezdett doktoranduszok ösztöndíja között havi szinten 40.000,- forintnyi eltérés mutatkozott – mérséklése érdekében kizárólag a „rég”i képzésben részt vevők számára alapított ösztöndíjat, amely igyekezett tompítani a kialakult feszültséget.⁴⁶

Az „új” doktori képzés nem csupán az ösztöndíjak tekintetében hozott újdonságot: a négy éves képzésbe egyfajta cezúráként ékelődött be az ún. „komplex vizsga” intézménye, amely méri és értékeli a doktoranduszok tanulmányi, kutatási előmenetelét,⁴⁷ és egyúttal a képzés folytatásának kritériuma. Az „új” képzésbe beiratkozott hallgatók a törvény doktori iskolák részére biztosított viszonylag magas fokú autonómia okán nem minden esetben találkoztak egységes szabályzati környezettel. A PTE DOK észlelve a komplex vizsga jelentőségét, a doktori iskolákkal közösen kezdeményezte egy olyan egységes keretrendszer kidolgozását, amely valamennyi doktori iskola esetében meghatározta a komplex vizsgák sarokpontjait, amely ma már integráns részét képezi az Egyetem doktori képzésének.

⁴⁴ Nftv. 44. § (5) bekezdés

⁴⁵ A doktorandusz hallgatói munkaszerződések szabályairól szóló 5/2017. (08. 01.) számú rektori-kancellári utasítás

⁴⁶ A megalkotott új ösztöndíj, a Doktorandusz Kiválósági Ösztöndíj nevet kapta és minden „rég”i képzésben résztvevő hallgató jogosult volt rá, aki a félévben megszerzett egy meghatározott minimum kreditet és vállalta, hogy szerződésben meghatározott időn belül fokozatot szerez.

⁴⁷ Nftv. 53. § (1) bekezdés Vö. A doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet 12/A. § és A komplex vizsga általános elvei és szabályairól szóló 2016. február 12. napján elfogadott, majd 2016. április 15. napján pontosított Országos Doktori Tanácsi határozat

IV. Összegzés

Az 1993-ban létrejött hazai doktori képzés egy olyan új hallgatói kört hozott létre, amely önálló önkormányzatot igényelt. Ezt az érdekképviselési funkciót a kezdetektől a DOSZ, majd intézményi szinten a hallgatói önkormányzatokon belüli képviselők, később pedig önálló intézményi doktorandusz önkormányzatok látták és látják el. Mindezek hatására tehát a doktorandusz önkormányzatiság is magán hordozza a hallgatói érdekképviselés történetileg kialakult jegyeit, problémáit és megítélését is. A hosszúnak ugyan nem nevezhető történeti áttekintés azonban hatalmas fejlődési ívet vázol fel, hiszen az országos hallgatói érdekképviselési szervben jelenlévő két doktorandusz főtől eljutottunk az önálló, országos, törvényileg nevesített, köztestületi formájú érdekképviselési szervezethez, valamint az önállóan működő intézményi doktorandusz önkormányzatokig, amelyek helyi szinten kell, hogy képesek legyenek kezelni a doktoranduszok részéről megfogalmazott kérdéseket és a fiatal intézményként mondhatni kötelezően leküzdendő szervezeti kihívásokat.

E tekintetben tehát szükséges, hogy megfelelő finanszírozás mellett, minden intézményben működhessenek doktorandusz önkormányzatok, amelyek a mindenkor egyetemi érdek mentén, a magyarországi felsőoktatás legmagasabb szintjén pallérozódó doktoranduszok jól létének elősegítése és szakmai előmenetelük támogatása céljából tevékenykednek.

Felhasznált irodalom

- Fülöp Péter: A magyar doktorandusz érdekképviselet fejlődése. *Acta Doctorandorum* 2013.
- Fülöp Péter: A magyar doktorandusz érdekképviselet múltjáról, jelenéről és jövőjéről. *Jura* 2013/1.
- Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémia Kiadó, Budapest 2003.
- Keresztes Gábor: Doktorandusz érdekképviselet múltja és a doktoranduszok jelene. *Acta Doctorandorum* 2014.
- Kucsera Tamás Gergely – Schultz Gábor – Szabó Andrea: A doktoranduszok magyarországi képviseletének történetéről. *Acta Doctorandorum* 2010/2.
- Nemes László: A doktorandusz önkormányzatok megalakulása utáni első év tapasztalatai. *Acta Doctorandorum* 2013.

Felhasznált jogszabályok

- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
- A doktori iskoláról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet
- A felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről szóló 20/1986. (VIII. 31.) MM rendelet
- A felsőoktatási intézményekben működő KISZ-szervezetek, továbbá a hallgatói közössége és hallgatói képviselők jogairól szóló 24/1986. (VIII. 31.) MM rendelet

Doktori képzés a magyar oktatáspolitikai aktualitásai tükrében

Cseporán Zsolt

adjunktus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Ahogy azt a kötet más szerzői részletesen bemutatták, a magyar doktori képzés az elmúlt két és fél évben jelentős változásokon ment keresztül. Tanulmányomban ennél fogva nem a jogszabályi környezetet, avagy a hazai doktori képzés fejlődési horizontját ismertetem, hanem a 2016. szeptember 1-jétől életbe lépett rendszer mögött meghúzódó szakmai indokokat és politikai tendenciákat. Az elemzés során tehát az új szisztémának a kormányzati stratégiához való illeszkedésére fókuszálok, kiemelt figyelmet szentelve az oktatáspolitikai koherenciájára.

I. Az elemzése módszere

Mivel a hazai doktori képzés és az oktatáspolitikai tendenciái kapcsolatának bemutatására vállalkozom, maga az elemzés is sajátos módszert követel. Az oktatási rendszer, illetve annak szóban forgó szelete eleve interdiszciplináris megközelítést kíván, amely a társadalomtudományok több ágának eszközét felhasználja. Alapvetően a közjogtudomány, a politikatudomány, a közgazdaságtan és a szociológia metszetében lévő közpolitikai szemlélet adja az elemzés gerincét. Módszerválasztásom további indoka a közpolitika-tudomány (*public policy studies*) gyakorlat-orientált és flexibilis jellege, amely az érintett alrendszer és egyben komplex szakpolitika dinamikájának analizálására a diszciplínának *strict* rendszeréhez képest alkalmasabb.¹

A (köz)jogtudomány mellett nagyban támaszkodom a közpolitikai irányzat módszereire, amelyek segítségével az oktatás mint ágazati politika aktuális trendjeit és a kormányzati stratégia-alkotást, valamint a kitűzött célok megvalósulását veszem górcső alá. A politika többdimenziós természetére az úgynevezett „politológiai háromszöget” alkalmazza a tudomány, amelynek egyik oldalát a politika intézményes világa képezi (*polity*), másik aspektusa a politika szereplőinek konfliktusos, egymással versengő folyamatait jeleníti meg (*politics*), míg a

¹ Erről részletesebben ld. Harold D. Lasswell: *Politics: Who Gets What, When, How*. McGraw-Hill, New York 1936.

harmadik pillére a politikai célok, tartalmak világa (*policy*).² Ebben a logikában az elemzés a *policy*ra mint az oktatási alrendszeret érintő stratégiákra koncentrál.

Fontos hangsúlyozni, hogy az elemzés – már témájának komplexitásából adódóan is – kizárólag a címben foglalt területre szorítkozik, azaz a doktori képzést a hazai kormányzat oktatással összefüggő trendjein belül vizsgálom. Ez *explicite* előrevetít egyfajta rész-egész relációt, amennyiben a doktori képzésnek a felsőoktatási stratégiában elfoglalt helyéről lesz szó – a viszonyítási pont tehát a magyar kormánynak az ágazat átalakítása érdekében megalkotott stratégiai dokumentuma. Ezzel közvetve a tanulmány jellegét is meghatároztam, hiszen döntően a pozitív megközelítést³ és a rendszerszerű/tudományos értékelést⁴ alkalmazom – megengedve néhol a kritikai él használatát.

Mindebből az következik, hogy az elkövetkező oldalakon elsődlegesen esettanulmány-alapú (vagyis adott szakpolitika keretein belülről szorítkozó) megvilágításban tárgyalom a hazai doktori képzést, amely logikában az elméleti aspektusok az értékelési szempontokon keresztül *implicit*e jelennek meg. Ezen túl igyekszem a témát konstruktív hangvételben, ugyanakkor az anomáliákra és hiányosságokra is rávilágítva bemutatni.

II. A doktori képzés jelentősége – makroökonómiai háttér

Széles körben egyetértés van a tekintetben, hogy a kutatásba és fejlesztésbe (K+F) eszközölt beruházások, illetve ezek következtében kibontakozó technológiai és szervezeti változások vezettek a termelékenység és kibocsátás konstans növekedéséhez. Ebből adódóan a hosszú távú gazdasági növekedés az innováció eredménye.⁵ Az innovációk⁶ és újítások növelik az országok versenyképességét, ami lényegében a nemzet fejlődésének útját és lehetőségeit jellemzi. A versenyképesség azonban nem egy szűk gazdasági kategória, hanem jelentős társadalmi tartalommal rendelkező, a nemzeti sajátosságokra, intézményekre nagymér-

² Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest 2000. 21–25. o.

³ Ld. Nicholas Gregory Mankiw: *A közgazdaságtan alapjai*. Osiris Kiadó, Budapest 2011. 34–35. o.

⁴ Ld. Gajduscheck György – Hajnal György: *Közpolitika – A gyakorlat elmélete és az elmélet gyakorlata*. HVG-ORAC, Budapest 2010. 152. o.

⁵ Részletes ld. Mariana Mazzucato: Az innováció, az állam és a türelmes tőke. In: Michael Jacobs – Mariana Mazzucato (szerk.): *A kapitalizmus újratervezése*. Kossuth Kiadó, Budapest 2016. 169–204. o.

⁶ Az innovációról alapvetően ld. Joseph A. Schumpeter: *A gazdasági fejlődés elmélete – Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1980.

tékben támaszkodó jelenség,⁷ amelyben a felsőoktatás fontos szerepet tölt be,⁸ ugyanis az egyes országok átfogó versenyképessége szoros kapcsolatot mutat a felsőoktatás minőségével.⁹

Az innováció és a versenyképesség¹⁰ elsődleges felsőoktatási letéteményesei a legmagasabb képzési szintek, így különösen a tudományorientált doktori képzés. Ennek alapján nem csoda, hogy a nemzeti kormányzatok különösen nagy figyelmet fordítanak a doktori és posztdoktori stúdiumokra, ahol a jövő újítóit, kutatóit képzik.¹¹ Ebből kifolyólag – a felsőoktatás egészén belül – a doktori képzés rendszere nagyban hozzájárul a nemzeti versenyképességhez, így jelentősége stratégiai fontosságú, amit az állam finanszírozó és kapacitás-fejlesztő attitűdje egyértelműen igazol.¹²

III. Doktori képzés a magyar felsőoktatási stratégiában

1. Bevezetés: a hazai felsőoktatás új irányai

Az oktatói-kutatói utánpótlás biztosítása, a kutatói életpálya modell korszerűsítése és a versenyképesség megőrzése érdekében a kormány 2014. december 22-i ülésén – első olvasatban – elfogadta a „*Fokozatváltás a felsőoktatásban – A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai*” című dokumentumot, amelynek célja, hogy 2030-ig meghatározza a felsőoktatással kapcsolatos stratégiát és a speciális beavatkozási területeket.

⁷ Chikán Attila – Czakó Erzsébet (szerk.): *Versenyben a világgal – Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2009. 82–83. o.

⁸ Vö. Joseph E. Stiglitz – Bruce C. Greenwald: *A tanuló társadalom megteremtése – A növekedés, a fejlődés és a társadalmi haladás kérdéseinek új megközelítése*. Napvilág Kiadó, Budapest 2016; Polónyi István: *Felsőoktatás és tudáspolitikai. Educatio* 2009. 1. sz. 85–102. o.

⁹ Vö. Chikán Attila: *A felsőoktatás szerepe a nemzeti versenyképességben (Egy lehetséges gondolkodási keret)*. *Educatio* 2014. 4. sz. 583–589. o.

¹⁰ A versenyképességet itt nemzetgazdasági szinten értem. A felsőoktatási versenyképesség eltérő fogalmáról ld. Barakonyi Károly (szerk.): *Bologna „Hungaricum” – Diagnózis és terápia*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2009. 213–233. o.

¹¹ Koltói Lilla: *Tehetséggondozás a felsőoktatásban. Felsőoktatási Műhely* 2012. 4. sz. 17. o.

¹² Vö. Kucsera Tamás Gergely: *Vázlatok a magyarországi felsőoktatás finanszírozásának 1990-2013 közötti gyakorlatáról*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2015; G. Karácsony Gergely: *Állami szerepek a felsőoktatásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2016. 91–130. o.; Temesi József (szerk.): *Felsőoktatás-finanszírozás: nemzetközi tendenciák és a hazai helyzet*. AULA Kiadó & Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest 2012; Polónyi István: *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Kiadó, Budapest 2002.

A dokumentum helyzetértékelésként rögzíti, hogy a hozzáférés a felsőoktatáshoz hazánkban kiszélesedett, megvalósult a tanítási szabadság, kialakult az egységes magyar felsőoktatás intézményrendszere¹³ és képzési szerkezete – vagyis: „lezajlott a felsőoktatás rendszerváltása”. Ezen túlmenően deklarálja, hogy „a magyar felsőoktatás nemzetgazdaságunk egyik legsikeresebb, legversenyképesebb ágazata, és minden lehetőség adott arra, hogy létrehozzuk Közép-Európa legjobb felsőoktatási rendszerét. A reformok megtörténtek, most fokozatváltásra van szükség.”¹⁴

A stratégia fenti jövőképehez igazodva számos kulcsterületet és célkitűzést határozott meg, amelyek finomhangolását követően kialakult koherens dokumentumot 2016 decemberében fogadott el a kormány (a továbbiakban: „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016”). Ennek jelentősége kettős: egyrészt véglegesítette a hazai felsőoktatás 2030-ig tartó fejlesztésének irányait, másrészt felhívta az érintett ágazati felelősöket – így az emberi erőforrások miniszterét, a nemzetgazdasági minisztert, a nemzeti fejlesztési minisztert¹⁵ és a földművelésügyi minisztert –, hogy a stratégiában meghatározott célok elérését szolgáló eszközöket építsék be a szakpolitikai tevékenységeikbe és tegyék meg az e célok eléréséhez szükséges intézkedéseket.¹⁶ A felsőoktatási stratégiaalkotási folyamat zárásaként végül 2017-ben a kormány jóváhagyta a dokumentum 2020-ig tartó időszakának cselekvési tervét is.¹⁷

Megjegyzem: a további elemzés során – módszertani és didaktikai szempontok miatt – párhuzamosan használok a 2014-es, valamint a 2016. évi végleges stratégiát azzal, hogy tartalmi értelemben az utóbbi dokumentum képezi a vizsgálódás vonalvezetését – előbbi pedig csupán komplementer instrumentumként jelenik meg. Az egyes megállapításoknál minden esetben jelölöm a pontos forráshelyet.

¹³ Meg kell jegyezni, hogy az alkalmazott tudományok egyeteme kategória 2016-tól jelent meg (ld. az egyes, a felsőoktatás szabályozására vonatkozó törvények módosításáról szóló 2015. évi CXXXI. törvényt), így ez a 2014-es megállapítás nem volt végleges.

¹⁴ „Fokozatváltás a felsőoktatásban – A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai” stratégiai dokumentum 2014. 4. o.

¹⁵ A teljesség igénye végett jelzem, hogy a 2018. évi országgyűlési választásokat követően megalakuló negyedik Orbán-kormányban a nemzeti fejlesztési miniszteri tisztség megszűnt, a szakterület az innovációs és technológiai miniszter felelősségi körébe került, jelentős kompetenciákat kapva a felsőoktatás terén.

¹⁶ A „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” elfogadásáról szóló 1785/2016. (XII. 16.) Korm. határozat

¹⁷ A „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 2016–2020 évekre vonatkozó cselekvési tervéről szóló 1359/2017. (VI. 12.) Korm. határozat

2. A felsőoktatási stratégia fő céljai – az elemzés viszonyítási pontja

A dokumentum a korábban idézett jövőképhez három területhez kötődően határozta meg a stratégiai célokat: az oktatási kiválóság, a kutatói kiválóság és a társadalmi felelősség tükrében. Ezekben belül számos célkitűzést rögzített, amelyek mellett külön nevesítette a szükséges támogató folyamatokat¹⁸ – ti. a profiltisztítás és specializáció szellemében az intézményrendszer átalakítását, és ahhoz elválaszthatatlanul kapcsolódva az új, hatékony egyetemi kormányzás paradigmáját.¹⁹ Végül a konkrét beavatkozást igénylő célterületeket jelölte ki, így az orvos-, egészségtudományi és szociális; a természettudományos, műszaki és informatikai; a gazdaságtudományi; az agrár-; valamint a pedagógus képzést.²⁰

Az első dimenzió a *teljesítményelvű oktatási-tanulási környezet*, amely – a munkaerő-piac mint megrendelő és alkalmazó kritikai észrevételeire, valamint igényeire reagálva – magában foglalja a képzési szerkezet átalakítását, a képzések minőségének emelését, a képzések tartalmának modernizációját a gazdasági és kimeneti követelmények tükrében, valamint a képzettek számosságának javítását, illetve a lemorzsolódás csökkentését.²¹

A második terület a *világszínvonalú kutatás*, amely a felsőoktatási intézményrendszer K+F+I tevékenységének, struktúrájának és finanszírozásának az ország technológia-politikájának, valamint a kiválósági elvárásoknak megfelelő tervezését célozza meg.²²

A harmadik beavatkozási szféra a társadalmi felelősség, avagy *harmadik misszió*, hiszen a felsőoktatási intézmények oktatási és kutatási tevékenységük mellett fontos szerepet töltenek be az országok társadalmi fejlődésében, és közvetett gazdasági szerepük is megkérdőjelezhetetlen. Ez a terület foglalja össze a felsőoktatási intézmények környezetükre gyakorolt tevékenységeit és hatásait.²³ A felsőoktatási intézmények a lokális közszolgáltatások megszervezéséhez is

¹⁸ Részletesen ld. „Fokozatváltás a felsőoktatásban – A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai” 51–60. o.

¹⁹ Az új intézményrendszerrel és a kancellári modellről részletesen ld. Bárány V. Fanny: A felsőoktatás-igazgatás rendszerének átalakítása Magyarországon. *Kodifikáció és Közigazgatás* 2015. 1. sz. 89–99. o.; G. Karácsony: i.m.; Kováts Gergely (szerk.): *A kancellári rendszer bevezetése a magyar felsőoktatásban – Tapasztalatok és várakozások*. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Budapest 2016.

²⁰ Ld. „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 37–54. o.

²¹ Vö. „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 23–24. o.

²² „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 27–28. o.

²³ A hazai szakirodalomból részletesen ld. Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2005; Hrubos Ildikó (szerk.): *Elefántcsonttoronyból világítótorony – A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása*. Budapesti Corvinus Egyetem & Aula Kiadó, Budapest 2012.

hozzájárulnak, így a gazdaságélénkítésben, a térségi és városfejlesztésben való fokozott involválásuk a cél.²⁴

A stratégia hangsúlyozza, hogy a célkitűzések a végrehajtást biztosító eszközök hiányában megragadnak a víziók szintjén, ezért deklarálja, hogy a rendszerbe történő beavatkozás szinergikus módon, öt rendelkezésre álló csatorna felhasználásával történik meg. Ezek közül nem egy a későbbi elemzés során is fontos szempont lesz, így nevesítésük elkerülhetetlen. A felsőoktatási stratégia értelmében 1) a jogi szabályozáson túl alapvető terület 2) a közvetlen intézményirányítás (kancellári rendszer), valamint 3) a direkt állami dotáció, amelyet kiegészít 4) az ingó és ingatlanvagyon (beruházás, eszközbeszerzés, szellemi tulajdonkezelés) megfelelő biztosítása, végül 5) a kommunikáción keresztül a nyilvánosság bevonása a célok elérése érdekében.

3. A doktori képzés stratégiai pozíciója

A doktori képzés a vázolt stratégiai célok közül két területhez fűződően mutat sajátosságokat: az oktatási kiválóság és a kutatási innováció metszéspontjában helyezkedik el.²⁵ Ennek megfelelően a felsőoktatási stratégia is ezeken a területeken részletezi a doktori stúdium jelentőségét, beavatkozási területként azonosítva azt. A felsőoktatási stratégia logikáját követve szükséges megjegyezni, hogy a doktori képzés fejlesztése „csupán” eszköz, önmagában és izoláltan a doktori stúdium reformja nem értelmezhető.

Helyzetértékelésként a dokumentum a következő diagnózist adja a kutatói utánpótlás áttekintésekor:

„Kiemelendő, hogy az országok innovációs kapacitásának mérésére szolgáló indikátorok tekintetében Magyarország igen kedvezőtlenül áll a doktori képzés terén: a 25–34 éves korosztályban ezer lakosra vetítve évente 0,8 a kiadott PhD fokozatok száma, miközben az EU átlag 1,69. A magyar adat nemcsak az olyan fejlett országokkal összehasonlítva alacsony, mint Németország (2,65), Svédország (2,9) vagy Svájc (3,68), hanem a nemzetközi fejlesztőközpontokért folyó versenyben konkurensként fellépő közép-kelet európai országokhoz viszonyítva is. 2008 óta érdemi növekedés nem történt ezen a téren, a PhD fokozatot szerzett hallgatók éves száma 1200 fő körüli szinten stagnál, ez a

²⁴ Ld. „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 31. o.

²⁵ A 2016 végén elfogadott stratégia – ti. „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” – egy helyütt kezeli a doktori képzésre vonatkozó célokat, míg a dokumentum első verziója elhatárolja a témakör kutatáshoz és oktatáshoz kapcsolódó elemeit.

*szám pedig nem elegendő az oktatói és kutatói utánpótlás megfelelő biztosításához és hazánk nemzetközi versenyképességének javításához.”*²⁶

Mindezeket figyelembe véve a kormány a doktori képzés reformját két programba sűrítve határozta meg. Első a *kutatói utánpótlás*, amely az akadémiai szférán belül a doktori hallgatók létszámának emelését, valamint fokozatszerzési arányuk javítását²⁷ teszi elengedhetetlenné. Másodikként a *gazdasági partnerek bevonását* deklarálta, ugyanis a Kormány álláspontja szerint ezen a képzési szinten is feltétlenül növelni szükséges a gazdálkodó szervezetek által megfogalmazott témák részarányát.²⁸

A célkitűzések a stratégia második pillérét képezik, amennyiben a kutatási kiválóság egyik komponensét jelentik. Különálló hangsúlyt „[a] K+F+I humán-erőforrás oldalának hosszú távú biztosítása” cím alatt nyer.

Akcióként rögzíti a stratégia a *kutatóhelyek érdekeltiségének* és az ott folyó, de személyekhez (doktoranduszokhoz, fiatal kutatókhoz) kapcsoltan finanszírozott, mérhető teljesítményen alapuló felfedező kutatási projektek rendszerének *megteremtését*. Ezen túl ösztönző rendszer kialakítását tartja szükségesnek a *vállalati szakemberek* doktori képzésbe, valamint felsőoktatási, illetve kutatóintézeti kutatásba való bekapcsolására.²⁹

A 2014-es, első körös dokumentum a versenyképes oktatás dimenziójában említi a *doktori képzés rendszerének átalakítását*, ám a végleges stratégia akciótervként illeszti a téma oktatási platformját a kutatás-fejlesztési célkitűzéshez. Ennek létjogosultságát az iskolarendszerű doktori képzésben fokozatot szerettek aránya alapozza meg, amely mutató az 50 %-ot sem éri el. Ez a tény szükségessé teszi a stúdium átalakítását.

Fontos utalni arra is, hogy bár a doktori képzés tagállami kompetencia, ugyanakkor a 2003-as Berlini Kommüniké „cselekvési területté” nyilvánította a doktori képzést, és egyben kiemelte az Európai Felsőoktatási Térség és az Európai Kutatási Térség közötti szinergia fontosságát.³⁰ A Berlini Kommüniké által meghatározott irányok az ún. salzburgi „tíz alapelvben” kristályosodtak

²⁶ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 15. o.

²⁷ A doktori fokozatot szeretteknek a teljes beiskolázott létszámhoz képesti éves aránya 2020-ra érje el a 30 %-ot.

²⁸ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 15. o.

²⁹ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016.” 2. függelék 38.

³⁰ Vö. Barbara M. Kehm: Quo Vadis Doctoral Education? New European Approaches in the Context of Global Changes. *European Journal of Education* 2007. 3. sz. 301–304. o.

ki,³¹ amelyek közül – a felsőoktatási stratégia beavatkozása szempontjából – két elv emelhető ki.³² Elsőként a doktori képzés fő – ti. az eredeti kutatáson alapuló új tudományos eredmények létrehozását célzó – sajátossága mellett figyelmet kell fordítani az akadémiai szférán kívüli munkaerő-piaci elvárásokra is. A második tétel, hogy a doktori hallgatók életpályájuk elején lévő kutatók, azaz *a kontaktóra-központú tartalom helyett a kutatási, tutoriális jelleg megerősítése* a cél.³³ Utóbbi *expressis verbis* rögzített akcióként jelenik meg a stratégiában.³⁴

A doktori képzésre vonatkozó előbbi általános megállapításokat egészíti ki a stratégia konkrét képzési területekhez kapcsolt célkitűzésekkel. Ilyen a természettudományi stúdium körében a doktori képzés nemzetköziesítésén, a tudományos jelleg erősítésén, avagy pre- és posztdoktori ösztöndíjak megteremtésén keresztüli javítása.³⁵

IV. A doktori stratégia értékelése

1. A doktori képzés funkciója

Negyedszázad távlatában a szóban forgó téma tudánypolitikai, valamint akadémiai napirendjét a képzés szerkezete és a finanszírozás dilemmái határozzák meg – holott a doktori képzés fundamentális kérdésére a mai napig nem adtunk (kaptunk?) egyértelmű választ: *mi a funkciója?* Triviálisnak tűnhet a felvetés, azonban mind a képzési struktúra, mind a forrásallokáció annak függvénye, hogy az adott stúdium milyen szerepet tölt be – hol is? A felsőoktatás egészében, a gazdasági növekedésben, a kultúrában, a társadalmi folyamatokban?

Egyet hátra lépve: a felsőoktatást a tudományosság különbözteti meg más oktatási formáktól, amelynek azonban összhangban kell lennie a gazdasági, társadalmi és politikai környezet követelményével. Ennek hiányában súlyos következményekkel kell számolni, ugyanis vagy az intézmények működése kerül veszélybe, vagy azok rendeltetése válik relatívvá.³⁶ A modern államokat

³¹ A doktori képzés és a Bologna-folyamat összefüggéseiről részletesen ld. Bátyi Emese: A Bolognai folyamat és doktori képzés. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXII*. Miskolci University Press, Miskolc 2014. 21–37. o.

³² A felsőoktatási szakpolitika implementációjáról ld. Keczer Gabriella: *Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején*. Egyesület Közép-Európa kutatására, Szeged 2014. 73–110. o.

³³ Részletesen ld. „Fokozatváltás a felsőoktatásban – A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai” 26–27. o.

³⁴ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 2. függelék 38.

³⁵ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 43. o.

³⁶ Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon*. Topbalaton, Budapest 2011. 164–165. o.

fenyegető veszélyek kétségtelenné teszik, hogy a tudomány művelőinek a „felelős tudomány” elvének jegyében kell kifejtetniük tevékenységüket.³⁷ Ez igaz a doktori képzésre is.

A doktori stúdium funkcióját az akadémiai szféra előszeretettel azonosítja az oktatói utánpótlással, amelynek praktikus indoka a fiatal – és a rendszer szigorú hierarchiája végett „szükségszerűen készséges” – munkaerőben rejlő előnyök. Vitába szállva ezzel az állásponttal két szempontot emelnék ki: egyrészt nincs kilátásba helyezve vonzó és egzisztenciálisan biztos oktatói életpályamodell a doktori képzés kimeneti oldalán, másrészt pedig csak elvétve akadnak, de inkább egyáltalán nincsenek közvetlenül és célirányosan az oktatói hivatásra felkészítő képzési elemek (pl. pedagógiai, pszichológiai és kommunikációs ismeretek készségszintű elsajátítását garantáló kurzusok) a stúdiumban. Valamennyi doktori iskola a saját tudományágára koncentrálna építi fel *curriculumát*, az egyén tudományos kvalitásának fokozása érdekében. Következtetesképp, ha elfogadjuk az akadémiai szféra véleményét, a vázolt jelenlegi körülmények miatt maga a doktori képzés funkciótalanná válik.

Ezzel ellentétben a felsőoktatási stratégia – azaz a kormányzat (állam) – a kutatói utánpótlás biztosításaként kezeli a doktori képzést, amelyet elsődlegesen tudományoseredmény-alapú ösztönzőkkel kíván garantálni. A konkrét deklaráción túl – negatív megközelítésben – ezt erősíti a megvalósítási instrumentumok körében rögzített jó pár elem. Ilyenek például a stúdium kontaktóra-központú tartalma helyett a kutatási, tutoriális jellegének megerősítését, ezzel párhuzamosan pedig a korlátozott oktatási leterheltség előírását célzó akciók.³⁸ A doktori képzés tudományos jellegét tekintve (amelyre a következőkben részletesen kitérek) a magam részéről helyesebbnek tartom ezt az attitűdöt – az pedig különösen jelentős eredmény, hogy a kormányzat végre *expressis verbis* rögzítette a szóban forgó képzés funkcióját, ami a K+F+I humánerőforrás oldalának hosszú távú biztosítása.³⁹ Ez azonban csak akkor működik a társadalmi realitásoknak megfelelően, ha az érintett aktorok kooperációja nem szenved csorbát.

Lezárva a témát, utolsó gondolatként felmerül a kérdés, hogy – a hazai felsőoktatás eltömegesítése következtében – a doktori képzésnek nem csak a tudományos kutatói, esetleg felsőfokú oktatói utánpótlás-nevelés, hanem valójában az értelmiségi (elit)képzés kereteit is biztosítani kell-e?⁴⁰

³⁷ Kocsis: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon*. 188. o.

³⁸ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 2. függelék 38.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Kucsera Tamás Gergely: Atipikus előtanulmány a hazai doktori képzés kérdéskörét vizsgáló dolgozathoz. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés*

2. Tartalmi önellentmondások: a gazdasági partnerek bevonása

Bár a módszertani bevezetőben jeleztem, hogy a témát alapvetően pozitív és nem normatív megközelítésben tárgyalom, ám a stratégiai dokumentum doktori képzésre vonatkozó deklarációi között több egymásnak ellentmondó megállapítás is fellelhető, így a közpolitikai értékelést megelőzően szükségesnek tartom ezek kiemelését – élőterbe helyezve a kritikai elemzés eszközét.

A felsőoktatási stratégia kiemelt célkitűzésként említi a piaci szféra releváns szereplőinek doktori képzésbe – és általánosságban a felsőoktatásba – való involválását.⁴¹ A dokumentum ennek két pillérét nevesíti: egyrészt a gazdasági szakemberek képzésben való reprezentálásának ösztönzését, másrészt a piaci-ipari szempontból is releváns kutatási témák részarányának növelését. A kíváncsiam azonban komoly aggályokat is felszínre hoz.

A doktori képzés gazdasági intenciók felé történő elmozdulása egyrészt felveti magának *a képzés esszenciájának a megkérdőjelezését*. A tudományos igényű kutatásnak két fő motivációja, hajtóereje lehet: vagy olyan kérdést vizsgál, amelyet a tudomány belső logikája diktál, avagy a társadalom, gazdasági élet, ipar által felvetett kérdésekre keres választ.⁴² A Bologna-rendszer harmadik szintjének célja újszerű tudományos eredmények létrehozása, eredeti kutatásokon keresztül – vagyis *a doktori képzés „arcképe” a felfedező kutatással köthető össze*.⁴³ *A gazdasági szereplők által is preferált – azaz piacorientált – doktori témák térnyerése azonban az alkalmazott kutatás felé tolná el a stúdium pro-*

Magyarországon – a doktoranduszok szemével. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 16. o.

⁴¹ Erre irányuló intézkedés a duális képzés bevezetése is, amely „a műszaki, informatika, agrár, természettudomány vagy gazdaságtudományok képzési területen indított gyakorlatigényes alapképzési szakon, szociális munka alapképzési szakon, illetve a felsorolt képzési területhez tartozó mesterképzési szakon folytatott képzés azon formája, amelyben a szak – képzési és kimeneti követelményeknek megfelelően meghatározott, teljes idejű, a képzési időszakra, a képzés módszereire, a tanórára, a megszerzett tudás értékelésére egyedi rendelkezéseket tartalmazó – tanterve szerint a gyakorlati képzés a Duális Képzési Tanács által meghatározott keretek között, minősített szervezetenél folyik” Ld. a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 108. § 1b pont

⁴² *Alapvetési kiskaté* – Lovász László írása a felfedező kutatások fontosságáról. https://mta.hu/tudomany_hirei/alapvetasi-kiskate-108879 (2018. 07. 09.)

⁴³ Ezt erősíti egyébként maga a felsőoktatási stratégia is, amikor akcióként rögzíti a következőt: „[a] kutatóhely érdekeltiségén és az ott folyó, de személyekhez (doktoranduszokhoz, fiatal kutatókhoz) kapcsolatos finanszírozott, mérhető teljesítményen alapuló *felfedező kutatási projektek* rendszerének megteremtése.” (kiemelés a szerzőtől)

Ld. „Fokoztatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016.” 2. függelék 38.

*filját.*⁴⁴ E körben hangsúlyozandó, hogy hagyományosan a felsőoktatás intézmények elsődleges feladata az alapkutatás, illetve egyáltalán a kutatásra való nevelés – ami természetesen nem zárja ki a társadalom, valamint a gazdaság számára (is) hasznosítható eredményeket –, és éppen erre a fundamentumra épül a doktori képzés nemzetközi dimenzióban is. A dilemma „átsugárzik” a doktori képzés felsőoktatási stratégiában megfogalmazott funkciójára is, nevezetesen a K+F+I utánpótlás-nevelésre. A kutatás-fejlesztés és az innováció szintén nem a felfedező kutatások sajátja, ezért annak vizionálása a doktori képzés tekintetében az előbbi diszkrepancia jegyeit mutatja. Másik oldalról vizsgálva a kérdést: milyen érdekek kötik a vállalatokat az alapkutatásokhoz? Elsődlegesen ezeket a szervezeteket a piaci versenyre fókuszáló stratégiák hajtják, termelékenységük növeléséhez ennél fogva a célzott kutatások kapcsolódnak. Mindezen túl a gazdasági szektor bevonásának abban is meg kellene nyilvánulnia, hogy támogató, szponzorációs szerepkörben forrást biztosít a kutatóhely számára – ez azonban alapkutatások esetében jelen körülmények között irreális elvárás. Az alapkutatás – közjószág jellegénél fogva⁴⁵ – finanszírozása közösségi feladat,⁴⁶ míg az alkalmazott kutatás megrendelésalapú dotációt feltételez.⁴⁷

Másrészt a szóban forgó célkitűzések általános megfogalmazásban jelennek meg az anyagban, specializációk, prioritások és terület (*target*) nélkül. Ebből az következik, hogy a doktori képzés egészére értendő és alkalmazandó követelményről van szó, ami azonban egyes pontokon megvalósíthatatlan helyzeteket eredményez. *Milyen formában képzelhető el ugyanis például a bölcsészet- és hittudományi, de a legtöbb művészeti ágban a piaci szemléletmód előtérbe he-*

⁴⁴ A két fogalom jogi definícióját a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény (is) rögzíti (ld. 3. § 1-2. pontok).

„*alapkutatás*: olyan felfedező jellegű kísérleti vagy elméleti munka, amelyet elsősorban jelenségek, tapasztalatok és megfigyelések megértéséhez szükséges új ismeretek megszerzésének érdekében folytatnak anélkül, hogy kilátásba helyeznék azok gyakorlati alkalmazását vagy felhasználását,”

„*alkalmazott kutatás*: tervezett kutatás vagy célzott vizsgálat, amelynek célja új ismeretek, tudás és szakértelem megszerzése új termékek, eljárások, technológiák vagy szolgáltatások kifejlesztéséhez, vagy a létező termékek, eljárások vagy szolgáltatások jelentős mértékű továbbfejlesztésének elősegítéséhez”

⁴⁵ Ld. Mazzucato: i.m. 170. o.

⁴⁶ „A tudomány művelésének is kulcskérdése a finanszírozás. Az egyetemi kutatások alapja és háttere a normatív állami finanszírozás ilyen című és célú komponense volt, az idők során változó arányban és főleg mértékben. Ebben elvileg fontos tétel a doktori képzés normatív támogatása, amit sajnos az utóbbi években egyre inkább elnyel az általános intézményi költségvetési hiány.” Bazsa György: Egy emberöltő sikerei és gondjai a magyar felsőoktatásban. *Felsőoktatási Műhely* 2014. 2. sz. 27. o.

⁴⁷ Márkus György: *Kultúra, tudomány, társadalom – A kultúra modern eszméje*. Atlantisz Kiadó, Budapest 2017. 98–99. o.

lyezése? Nem csupán a tudomány szempontjából értelmezhetetlen a szándék, de gazdasági szereplőként felfogható aktor sem mutatható fel a jelzett szférákban. Esetleg maga a felsőoktatási stratégia adja meg a választ, amikor rögzíti a kiemelt képzési területeket (orvos-, egészségtudományi és szociális; a természet-tudományos, műszaki és informatikai; a gazdaságtudományi; az agrár-; valamint a pedagógus képzést)?⁴⁸ Eltekintve attól, hogy e körben egyértelmű utalás nincs, és *implicit* analógiát sem vélek felfedezni a dokumentumban, ez a felsorolás is tartalmaz problémás elemeket, nevezetesen a szociális, de különösen a pedagógus képzést. *A vázolt körülmények, a képzési és tudományágak heterogenitása miatt a célkitűzést saját maga csorbitja, de legalább is szűkíti teljesítésének, elérhetőségének lehetőségét.*

Harmadrészt végül – összekapcsolva az előbbi két észrevételt is – a szándékolt céltól deklaráció szinten nem várható el tényleges hatás: *szükséges megte-remteni azokat az ösztönzőket (jogi kereteket és mechanizmusokat), amelyek a vonatkozó viszonyrendszer szereplőit érdekeltté teszik a stratégiában megfogalmazott tendencia megindítására*, a gazdasági és az akadémiai szféra szinergiája érdekében.

3. Közpolitikai evalváció

A programértékelés logikájából adódóan a következőkben a doktori képzéssel összefüggő közpolitikai folyamatra, annak sajátosságára, valamint a célok mentén (eddig) megvalósult eredményekre koncentrálok. Előrebocsátom továbbá, hogy bár szakpolitikaként az oktatási rendszer egészéhez fűződő állami tendenciák összessége kezelendő, ám ebben az alfejezetben a „közpolitika” terminológiát önkényesen használom, és kizárólag a doktori képzéshez kötődő kormányzati irányokat értem alatta.

3.1. A doktori képzés reformjának közpolitikai folyamatmodellje⁴⁹

A közpolitikai aktivitás egyes, (elméletben) viszonylag jól elhatárolható tevékenységek láncolataként is felfogható, amelyek összefűzése sajátos folyamatmodellt eredményez. A módszer a doktori képzéssel kapcsolatos kormányzati stratégiaelemekre való adaptálásának előnye, hogy egyrészt lineáris időhorizontra helyezi a dokumentumban foglaltakat, másrészt ok-okozati összefüggésben láttatja az egyes komponenseket – áttekinthető rendszert képezve ezzel a téma-

⁴⁸ Részletesen ld. „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016.” 37–53. o.

⁴⁹ Vö. Gajdoschek – Hajnal: i.m. 52–53. o.

körben. Mindez alapján a *probléma – cél – eszköz* triáson keresztül mutatom be a doktori képzés reformját.

Első állomás a *probléma azonosítása és értékelése*, amely szükségszerű alapja valamennyi közpolitikai beavatkozásnak. A téma szempontjából az alábbi probléma meghatározást találjuk a felsőoktatási stratégiában: „A felsőoktatás nem biztosítja kellő mértékben a megfelelő kutatói utánpótlást, jelentős részben a doktori képzés korábban tapasztalt hiányosságai miatt. A jelenlegi PhD rendszer bevezetése óta az iskolarendszerű képzésből a hallgatóknak csak 43%-a szerzett tudományos fokozatot [...]”⁵⁰ Fontos megjegyezni, hogy a probléma mindig valamilyen társadalmi szükséglettel összefüggésben jelenik meg, azonban a szóban forgó tárgykör, azaz a doktori képzés egy társadalmi alrendszer – ti. oktatási szféra – része, így annak problémái is a felsőoktatás szükségleteihez fognak igazodni.

A probléma felismerését követően – annak orvoslására – *meg kell határozni a célokat*, azaz az elérendő ideális állapotot. Ennek szükségessége kulcsfontosságú, mivel csak ennek birtokában lehetséges bármilyen ésszerű döntés, valamint cselekvés. A stratégiai dokumentum ezt a K+F+I humánerőforrás oldalának hosszú távú biztosításával köti össze, és külön cím alatt rögzíti. Ehhez kapcsolódóan pedig meg is jelöli a konkrét beavatkozás területeit:

„[A] K+F+I emberi erőforrás oldalának biztosítása két feladatot jelent: a kutatók számának növelését és a megfelelő tudományos képesítés szintjének erősítését. [...] A doktori képzésben résztvevők száma jelentősen bővült az utóbbi években,⁵¹ de további intézkedések szükségesek a tudományos utánpótlás számosságának és minőségének megerősítése érdekében.”⁵²

A harmadik mérföldkő az *eszközök kiválasztása* a cél elérése érdekében. A közpolitikai beavatkozások – amennyiben közkiadással járnak – alapvetően három formát ölthetnek: egyrészt az állami szektorban jelentkező termelés/kibocsátás, másrészt a magántermelés és a piac létrehozása, harmadrészt pedig a magánszektor kormányzati szabályozása.⁵³ A téma kapcsán az eszközök

⁵⁰ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 19. o.

⁵¹ Az Oktatási Hivatal felsőoktatási statisztikája szerint a doktori képzésben részt vevők létszáma 7-8 ezer fő között ingadozott az új évtizedben.
https://www.oktatas.hu/felsooktatasi/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statistikak (2019. 03. 21.)

⁵² „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 29. o.

⁵³ Ld. Joseph E. Stiglitz: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK-KERSZÖV, Budapest 2000. 261. o.

az akcióterveknek feleltethetőek meg, és ötvözik az első és harmadik verziót. A doktori képzés rendszerének átalakítása mint feladat az alábbi eszközcsoporthoz bontható a nevesített akciók alapján. Első ilyen csoport a *stúdiummal kapcsolatos intézkedések összessége*, azaz a képzési rendszer kétlépcsőssé tétele (2+2 év) és a tutori modell előtérbe helyezése az iskolarendszerű képzéssel szemben. A második aspektus a *tudományos teljesítmény növelése* a kutatóhelyek érdekeltségének ösztönzésén és a legkiválóbb kutatók többlettámogatásán keresztül. Végül harmadikként a *vállalati szakemberek doktori képzésbe, valamint felsőoktatásba való bekapcsolása*.⁵⁴

A folyamatmodell negyedik elemét, a *megvalósítást* külön vizsgálom, míg a záró állomásként kezelt *értékelést és visszacsatolást* – a szóban forgó stratégia hosszú távú lecsengése miatt – elhagyom.

3.2. Stakeholder elemzés

A közpolitikai menedzsment, valamint értékelés során kiemelt szerephez jut az adott állami beavatkozás érdekeltjeinek feltérképezése, intencióik azonosítása és jellemzőik csoportosítása. Ez a metódus kiváltképp hasznos lehet az esetleges érdekkonfliktusok kezelése, avagy az intézkedések kommunikálása során.

Természetesen minden közpolitikához számtalan stakeholder és haszonélvező kapcsolható, ám szükséges az érdekelti kör optimalizálása, azaz a releváns és közvetlen aktorok azonosítása. A doktori képzés reformjához alapvetően öt ilyen érintettet köthetünk, amelyeknek a beállítottsága egymástól eltérő. Elsőként a *kormányzat* érdemel említést mint a beavatkozás gesztora, konkretizálva pedig a Kormányt és az egyéb kapcsolódó központi államigazgatási szerveket jelenti – szándéka értelemszerűen a stratégiában rögzített, az előbbieken már részletezett hosszú távú kutatói humán erőforrás biztosítása. Második aktor a kormányzathoz a többi szereplőnél szorosabban kapcsolódó ún. *köztes szervezetek* köre. E terminológia alatt azok az intézmények értendők, amelyeket az állam hoz létre és lényegében a kormányzatot kötik össze a felsőoktatással – anélkül, hogy működésük és döntéseik felett állami befolyás érvényesülne. A szóban forgó esetben különösen a minőségért felelős szerveket (a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság és az Országos Doktori Tanács), valamint az érdekképviselőt (Doktoranduszok Országos Szövetsége) emelem be.⁵⁵ A harmadik szereplő az *akadémiai szféra*: a felsőoktatási intézmények és az oktatók-kutatók kollektívája, amit a tudományos fundamentumon túl a hagyományok tisztelete

⁵⁴ „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” 2. függelék 38.

⁵⁵ A köztes szervezetekről részletese ld. Kocsis: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon*. 145–152. o.

és a „céhes” kultúra merevsége jellemez. Negyedik stakeholder a stratégia külön pilléreként nevesített, *a doktori képzésbe bevonandó gazdasági partnerek*. A piaci szféra érintettsége a vállalatok érdekével azonos, ami a magasan képzett munkaerő, avagy a hasznosítható innováció megszerzése a doktori képzésbe való involválódáson keresztül. Végül ötödik érdekelti kör a *doktoranduszok*, a doktori képzés címzettjei, akiknek többsége az akadémiai életpálya reményében kezdi meg a stúdiumot.⁵⁶

3.3. A közpolitika megvalósulása

A folyamatmodellnél elejtett szálát felvéve a doktori képzés reformjának eddigi megvalósulására kívánok kitérni, amely során fontos háttérként szolgálnak a stakeholder elemzés során tett megállapítások. A felsőoktatási stratégia doktori képzéshez kötődő programelemeit közpolitikai értelemben számos irányból elemezhetjük.

A megvalósítás vizsgálható *az időbeli ütemezés* szempontjából, amely megközelítés kézenfekvő rendszerezést nyújt, mivel rámutat a beavatkozás linearitására, ok-okozati láncolatára is. A doktori képzés reformja a stratégiai dokumentumokban két szakaszra osztható: az első, avagy a korábban már ismertetett terminológiájával élve a *végrehajtást biztosító eszközök megteremtését célzó*, valamint másodikként a *tartalmi célkitűzés jegyében ösztönző-koordináló* komponensre. Míg előbbi a doktori stratégiát tekintve eszközjellegű, közvetett intézkedések összessége, addig utóbbi a doktori képzés újrapozicionálását, a meghatározott funkciót közvetlenül szolgáló akció. Az első szakaszt stratégiai szinten a 2014-es dokumentum rögzíti, az oktatás célkitűzései között: deklarálja a doktori képzés átalakítását (2+2) és az ösztöndíj mértékének növelését.⁵⁷ Az ezt megvalósító kormányzati intézkedés az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. elfogadása volt, amely 2016. szeptember 1-jei hatállyal új struktúrát és finanszírozási hátteret adott a doktori stúdiumnak. A második periódus már a szóban forgó törvénymódosítással párhuzamosan informálisan megkezdődött, de hivatalosan a 2016-os végleges stratégia akceptálásával lépett életbe – s a mai napig tart.

⁵⁶ Ld. Fábi György – Fábi István – Hack József – Herczeg Béla – Horváth Tamás: Mire jó, mennyire jó a magyar PhD? – Szemelvények a doktoráltak visszajelzéseit felmérő kutatási programból. *Felsőoktatási Műhely* 2008. 3. sz. 55–68. o.; Fináncz Judit: Doktori képzés a doktoranduszok szemszögéből. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 87. o.

⁵⁷ Vö. „Fokozatváltás a felsőoktatásban – A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai” 26–27. o.

Tartalmi, *közpolitika-tipológiai megközelítésben* beszélhetünk regulatív (szabályozó), disztributív (erőforrás-elosztó), redisztributív (az elosztást megváltoztató) és konstruktív (újraszervező) kategóriákról.⁵⁸ A szóban forgó állami beavatkozás önmagában „csupán” stratégia, azonban annak gyakorlati implementációja már a fenti tipológiák szerint is értelmezhető. Ennek elemzésekor visszanyúlunk a folyamatmodell előző szakaszához, és az eszközök tükrében mutatom be a közpolitika jellegét. A *stúdiummal kapcsolatos intézkedések* legmarkánsabb eleme a képzési rendszer kétlépcsőssé alakítása, amely a *program konstruktív és egyszerre – az intézkedést megvalósító jogalkotás miatt*⁵⁹ – *regulatív aspektusa*. A *tudományos teljesítmény növelése* vegyesen tartalmaz *disztributív és redisztributív* elemeket. Ilyen intézkedés például a doktorandusz ösztöndíj összegének,⁶⁰ majd a magyar állami ösztöndíjjal támogatott doktori képzésre felvehető hallgatók számának emelése.⁶¹ Végül a *vállalati szakemberek bevonása* kizárólag konstruktív jellegű, de annál is inkább informális kategória.

*Rögzíthető tehát, hogy a cél eléréséhez szükséges jogi és gazdasági háttérrel – ti. a végrehajtást biztosító eszközöket – a kormányzat előteremtette.*⁶² *Mind-ezek ellenére az is látható azonban, hogy az új doktori képzés hatályba lépése, valamint a felsőoktatási stratégia elfogadása óta eltelt két és fél év alatt a kormányzaton kívül egyik stakeholder sem tudta adaptálni a tartalmi elvárásokat.* Az akadémiai szféra nem építette be a képzési tervébe a szigorúbb tudományos kritériumrendszert és a minőség fokozását, a gazdasági partnerek doktori képzéshez való viszonya pedig jelentősen nem változott, így a vállalati szakemberek és a piaci szempontból releváns kutatási témák jelenléte sem emelkedett meg a stratégia hatására. A minőségért felelős köztes szervezetek ez ideig – a korábbi standard akkreditációs szempontokon túl – jószerivel csak az új, kétlépcsős struktúra meglétét kérték számon a doktori iskoláktól, míg az országos érdekképviselő az új képzési szisztéma gyakorlati, eljárásjogi kérdéseire próbál meg reagálni, *ex post* módon. A doktoranduszokhoz – a rendszer kezdeti bizonytalanságain túl – a kormányzat tartalmi elvárásaiból semmi sem csapódott le.

⁵⁸ Theodore J. Lowi: Four Systems of Policy, Politics, and Choice. *Public Administration Review* 1972. 4. sz. 298–310. o.

⁵⁹ Az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvény 23. §

⁶⁰ Az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvény 41. §

⁶¹ A felsőoktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi XC. törvény 26. §

⁶² A teljesség igénye végett megjegyzendő, hogy bár az ösztöndíj mértékében valóban előrelépés tapasztalható, a kutatási feltételekben számottevő javulás nem következett be.

Hogy mindennek mi az oka? Egyrészt a tartalmi célkitűzések kötelező erejének hiánya, azaz azok „csupán” stratégiai dokumentum – vagyis kormányhatározati – mivolta, másrészt a követelményeknek a stakeholderek érdekeit nem tükröző és konszenzusos egyetértését nem élvező jellege.

Rendszerelméleti terminológiával összegezve:⁶³ a doktori képzés stratégia szerinti átalakításának közvetlen kormányzati szakasza (első körben) lezárult, azonban a vázolt *outputok* – ti. a képzési struktúra átalakítása, a többletforrás allokációja és a kapacitásnövelés – kézzel fogható *outcomeot* (tartalmi változást) még nem mutatott fel, ennek tükrében pedig a közpolitikai beavatkozás jelen állapot szerint (rész)céljához mérten *eredménytelen*.⁶⁴

V. A jövő kihívásai: a doktori képzés hiányosságai a stratégiai célok tekintetében

Ebben a fejezetben rá kívánok világítani néhány olyan neuralgikus pontra, amelyek a felsőoktatási stratégiától függetlenül a doktori képzést jellemzik. A téma komplexitása végett a teljesség igénye nélkül, csupán a legszembe ötlőbb anomáliákra mutatok rá, amely során – a módszertani bevezetőben lefektetett pozitív megközelítéshez igazodva – a konkrét megoldási javaslatokra nem térek ki, csupán utalok a lehetséges irányokra és alternatívákra.

1. A nyugdíj kérdés

A salzburgi kataszter negyedik alapelve értelmében *a doktoranduszok életpályájuk elején lévő kutatók*, így már karrierjüknek ebben a korai fázisában is azonos jogokkal rendelkező szakemberként kell rájuk tekinteni, akik jelentős mértékben hozzájárulnak az új tudományos eredmények létrehozásához. Ugyanakkor az említett hallgatók viszonylatában ezzel ellentétes elbánás érvényesül az öreg-ségi nyugellátás tekintetében, amennyiben a hatályos jogszabályi környezet a szolgálati idő számításakor nem veszi figyelembe a teljes idejű (nappali) doktori képzésben eltöltött éveket.⁶⁵

A tudományos élet legszűkebb,⁶⁶ mégis nívós eredményeket felmutató személyi köre méltatlanul kerül kirekesztésre a szociális biztonság szóban forgó

⁶³ Vö. Niklas Luhmann: *Bevezetés a rendszerelméletbe*. Gondolat Kiadó, Budapest 2006.

⁶⁴ Az ismertetett hiányosságok, az elvárt eredmények megvalósulásának eddigi elmaradása nem *outcomenak*, hanem mellékhatásnak minősül, mivel előbbi logikájából adódóan csak szándékolt lehet.

⁶⁵ A társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény 41. §

⁶⁶ Az érintettek csekély létszámát támasztja alá a már hivatkozott törvénymódosítás, amely értelmében 2019. szeptember 1-jétől a teljes idejű doktori képzésbe 2000 fő vehető fel magyar állami ösztöndíjas státuszba

aspektusából. A nyugdíjellátás számítási idejének módszere hátrányosan érinti a jelzett hallgatói csoportot, mindazonáltal a képzési időtartammal megegyező munkaviszony (3-4 év) a munkaerő-piacon már stabil, akár szakmai előléptetést magában hordozó faktor lehet – ennél fogva *valójában nem érvényesül az egyenlő bánásmód salzburgi elve*.

A vonatkozó korlátozás közvetve az akadémiai szférát is kedvezőtlenül érintheti, ugyanis a doktori képzés, valamint annak egyenes következményeként a tudományos életpálya elveszíti vonzóerejét. Ezzel az állam a tehetséges és motivált hallgatóktól vágja el magát, amelynek hosszabb távon a felsőoktatás egyes színterein már realizált humán erőforrás-krízist fokozó, begyűrűző hatása lehet.

A doktoranduszok szolgálati idejével összefüggő probléma megoldása évtizedek óta várat magára, amely helyzeten a hatályos felsőoktatási stratégia alapján látszólag a jelenlegi kormányzat sem szándékozik változtatni – holott a kutatói utánpótlás mint az innováció jövőbeli záloga szempontjából időszerű lenne.⁶⁷

2. Diszciplináris különbségek

A tudomány logikájából egyenesen következik, hogy a doktori képzés szervezésében jelentős tudományterületi különbségek is megfigyelhetők. Bár a diszciplináknak számos felosztása létezik, a követhetőbb elemzés érdekében javasolt olyan területekként kezelni őket, amelyek nem pusztán érdeklődési körökben és tudás-, valamint valóságképükben különböznek egymástól, hanem egyben társadalmi szerveződések is: egyedi nyelvezettel és normarendszerrel rendelkező, sajátos oktatói-kutatói identitást keletkeztető közegek.⁶⁸

A hazai rendszer kettős tagozódást alkalmaz, amennyiben megkülönböztet nyolc tudományterületet – ti. agrártudomány, bölcsészettudomány, hittudomány, műszaki tudományok, művészetek, orvos- és egészségtudomány, társadalomtudomány, valamint természettudomány –, amelyek további alkategóriákat, ún. tudományágakat foglalnak magukba. Ennek jelentősége a doktori iskolák minőségellenőrzésében keresendő, ami maga után vonja azt is, hogy doktori fokozatot mindig valamely tudományághoz kötötten, azon belül lehetséges odaítélni – a később részletesen előkerülő humboldti rendszert erősítve.

⁶⁷ A probléma orvoslására korábban már többen is felhívták a figyelmet. Ld. például Kocsis Miklós: *A doktori képzés „kiskapui” – Jogi szabályozás és jogalkalmazói gyakorlat Magyarországon*. Felsőoktatási Műhely 2008. 3. sz. 110. o. és a Doktoranduszok Országos Szövetségének 2009. március 16. kelt javaslatát a doktori képzés és a doktoranduszi-doktorjelölti jogviszony átalakítására vonatkozóan

⁶⁸ Vö. Tony Becher – Paul R. Trowler: *Academic tribes and territories: intellectual enquiry and the culture of disciplines*. Society for Research into Higher Education & Open UP, Buckingham 2001.

Könnyen belátható azonban, hogy az egyes diszciplínák egyedisége esetenként olyan egymáshoz képesti differenciákat jelent, amelyek ellehetetlenítik azok egységes és objektív kezelését. Ez legszembetűnőbben a doktori képzés rendszerében, a szabályozási keretekben okoz fejtörést, ugyanis teljesen más belső, tudományos követelményekkel rendelkeznek a műszaki tudományok például az orvos- és egészségstudományhoz képest – és ugyanez igaz diszciplináris csoporton belül tudományágak között is. Más és más módszertan, infrastruktúra és – ami a doktori képzés címzettje szempontjából talán a legfontosabb – eltérő időráfordítást igényel egy doktori kutatás a tudományos besorolásától függően.⁶⁹

A legnagyobb problémát azonban talán nem is a tudományos területek közötti különbségek jelentik, hanem a művészeti területek illeszkedése. A magyar tudományos élet a tudományorientált PhD (Doctor of Philosophy) mellett külön nevesíti a művészetek körében adományozható DLA (Doctor of Liberal Arts) fokozatot. Bár a két kategória jogilag teljes mértékben egyenértékű egymással, további tartalmi azonosság nehezen található a kettő között – hiszen míg előbbi tudományos kritériumok mentén építkezik, addig utóbbi elsődlegesen művészi alkotásban, ún. mestermunkában nyilvánul meg.⁷⁰ A magyar jog világviszonylatban unikális megoldása ez a fajta differenciálás, amely a művészeti élet akadémiai szereplői számára kiemelés és megbecsülést jelent.

Ami a felvetett téma anomáliáját jelenti az éppen a DLA-képzés differentia specificájában érhető tetten: nem, avagy csak nehezen illeszthető a doktori képzés rendszeréhez. Ennek következtében az állam mint a felsőoktatás elsőszámú gesztora és felelőse inkább nagyvonalúan hallgat a művészeti doktori képzés tartalmi kérdéseiről – olyannyira, hogy a hatályos felsőoktatási stratégiában a „DLA” vagy „DLA-képzés” szóösszetétel meg sem jelenik, ezzel indirekt módon a PhD-val feleltetve meg a doktori képzést. Arra lehet mindebből következtetni, hogy a kormányzat a doktori képzésnek kizárólag a tudományalapú, vagy még inkább a tudományos eredménnyel kecsegtető formáját preferálja az innovációs potenciál reményében – figyelmen kívül hagyva a művészeti produktumok kulturális és identitásképző erejét.

⁶⁹ A kísérletező – pl. orvosi – kutatások jóval más rendszert követnek, mint az elméleti tudományos munkák. A tárgyi és módszertani eszközökön túl előbbinél ráadásul fennáll a veszélye a kutatás időbeli elhúzódásnak is az elvárt eredmények (mérések, hipotézisek) elmaradása esetén. Ez gyakran kiszámíthatatlanná teszi a stúdium abszolválásának idejét.

⁷⁰ Megjegyzendő, hogy a művészeti ági doktori képzőhelyek a kötelező és elsődleges mestermunka mellett, a művészi produktum írásbeli összefoglalását is megkövetelik, egyfajta doktori értekezésként – ám az erre vonatkozó (tudományos) módszertani és terjedelmi elvárások jóval kötetlenebbek, mint a PhD esetében.

VI. Életpálya-modellek és a doktori képzés struktúrájának fenntarthatósága

1. Exkurzus: a doktori képzés alapmodelljei

A doktori képzések struktúrájával kapcsolatban két, alapjaiban különböző típusú megközelítés létezik Európában. Az egyik a hagyományos „mester-tanítvány” modell, ahol a doktoranduszok formális vagy informális módon kapcsolódnak a tevékenységüket felügyelő tanárhoz (*Doktorvater*), előmenetelük a felügyelő tanárjukkal végzett közös munkájuktól függ, és a felkészülésük során nem vesznek részt semmilyen előre meghatározott formális oktatási fázisban.⁷¹ Ez a modell a *humboldti egyetem alapeszméire* vezethető vissza, amennyiben a képzés fókusza a felkészítés az oktatási és kutatási módszerekre, ahol a kutatás elsősorban a diszciplináris/akadémiai problémák tanulmányozását, megoldását jelenti.⁷²

A másik értelmezési keretben a doktorandusz nem tudósjelöltként, hanem a legmagasabb szintű felsőfokú képzés hallgatójaként jelenik meg. Kezdődő felsőoktatási/akadémiai karrier helyett készségalapú stúdiumra, a gyakorlati életben felmerülő problémák *professzionális* megoldására helyezi a hangsúlyt.⁷³ A képzésben tehát az elmélet és a gyakorlat integrációjára törekednek. A fokozat is e készségek elsajátításának tanúsítása, amely egyúttal a fokozatott szerzett munkaerő-piaci pozícióit javítja.⁷⁴

2. A hazai doktori rendszer jövője

A *humboldti és a professzionális modell* nem elsősorban tartalmukban különbözik egymástól, hanem a képzés struktúráját, szervezettségét, viszonyrendszerét tekintve.⁷⁵ A két struktúra tehát inkább a doktori képzés egy-egy ideáltípusát írja le, ám elemeik az egyes országok doktori stúdiumaiban egyszerre is jelen lehetnek – és többnyire jelen is vannak.⁷⁶ Igaz ez a magyar struktúrára is: a *humboldti* felfogást erősíti a sokáig fennálló oktatási kötelezettség, a publikációs

⁷¹ Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete – Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely* 2009. 2. sz. 62–63. o.

⁷² Kováts Gergely: Határon – a doktoranduszok és a doktori képzés Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Kucséra Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009. 25–26. o.

⁷³ Vö. Jürgen Enders: Border crossings: Research training, knowledge dissemination and the transformation of academic work. *Higher Education* 2005. 1-2. sz. 119–133. o.

⁷⁴ Kováts: i.m. 27. o.

⁷⁵ A részletes összehasonlításhoz ld. Kováts: i.m. 28. o.

⁷⁶ Barbara M. Khem: Developing Doctoral Degrees and Qualifications in Europe: Good Practice and Issues of Concern – A Comparative Analysis. In: Jan Sedlak (szerk.): *Doctoral Studies and*

követelmények és az önálló kutatás megkövetelése; míg a piaci/professzionális modellhez fűzhetőek a doktori iskolák szervezete, a formális képzési programok és a kreditrendszer.⁷⁷ Közös vonásuk a témavezető erős jelenléte.

Kiválóan szemlélteti ezt a kettősséget a 2016. szeptember 1-jétől élő doktori képzés: az első négy félévet *képzési és kutatási*, míg a második négy szemesztert *kutatási és disszertációs szakasznak* hívja a jogalkotó.⁷⁸ Ám ez a megoldás a felsőoktatási stratégia tükrében inkoheregensnek tűnik: deklarált elvárás ugyanis a kontaktóra-központú tartalom helyett a kutatási jelleg megerősítése – ehhez képest *expressis verbis* rögzíti a jogszabály a stúdium képzésorientált szakaszát.⁷⁹

Ami a fenntarthatóságot és konzisztenciát leginkább megnehezíti az éppen a két modell mögött meghúzódó szektorok, valamint azok igényeinek egyensúlya. Az akadémiai élet dominanciája esetén a humboldti, míg a verseny szféra felülreprezentáltságakor a professzionális struktúra fog érvényesülni. Hogy a tanulmány tárgyát képező felsőoktatási stratégia fényében mi ezzel a baj? A *célbizonytalanság*. A dokumentumban a kormányzat *expressis verbis* lándzsát tör a tudományos utánpótlás és a felfedező kutatások mellett, ám ezzel egyidejűleg kiemelt célként kezeli a gazdasági szektor involválását – anélkül, hogy preferencia-sorrendet fogalmazna meg a kettő viszonyában. De miért is probléma ez? *Éppen a két irányhoz köthető, egyben egymástól alapjaiban eltérő életpályamodell és karrierút miatt. Míg a tudományos szektor – a kutatás szabadságának tiszteletben tartása mellett – nagyban függ az állam beavatkozásától, addig a vállalati szegmens döntően önálló. A megfelelő közhatalmi disztribúció hiányában megtörik az akadémiai élet újratermelődése, és a potenciális doktoranduszok számára egyre vonzóbbá válik a piaci-ipari karrier. Elengedhetetlen mind a fiatal, mind a már minősített oktatókra-kutatókra vonatkozóan egyfajta akadémiai életpályamodell kialakítása ahhoz, hogy a tudományos karrier a diploma megszerzésétől, belépve a tudományos közösség világába, a doktori fokozaton keresztül, a posztdoktori szakaszon át, egészen a professzori kinevezé-sig tervezhetővé és kiszámíthatóvá váljon.*⁸⁰ Ennek fundamentális követelménye

Qualifications in Europe and the United States: Status and Prospects. UNESCO, Bucharest 2004. 279–298. o.

⁷⁷ Kovács: i.m. 31. o.

⁷⁸ Ld. a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 53. § (1) bek.

⁷⁹ Ezt erősíti az Országos Doktori Tanács 2016. február 12. napján elfogadott, a komplex vizsga általános elveiről és szabályairól szóló határozata is: „A komplex vizsgára történő bocsátás feltétele a doktori képzés »képzési és kutatási szakaszában« (első négy félév) legalább 90 kredit és valamennyi, a doktori iskola képzési tervében előírt »képzési kredit« megszerzése [...]”

⁸⁰ Bátyi Emese: *A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon (Doktori értekezés).* Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc 2016. 226–227. o.

egy lépcsőzetes és ösztönző finanszírozási rendszer megléte, ami versenyképes béreket garantál. Hiába emelte tehát meg az állam a doktorandusz ösztöndíj mértékét, valamint a doktori képzés kapacitását a támogatott hallgatók számán keresztül: a stúdiumot követő megfelelő egzisztenciális perspektíva nélkül szükségszerűen eredménytelen lesz a beavatkozás. Ez a tény pedig a professzionális modell előtérbe törésének lehetőségét teremti meg. Rögtön megjegyzem: mivel objektíve szemlélve egyik modell sem jobb vagy rosszabb, mint a másik, így ez az eshetőség sem lenne probléma – kivéve, ha a kormányzat nem alkalmazkodik a társadalmi változásokhoz, és tétlen marad.

VII. Záró gondolatok

Mivel a stratégia időhorizontja 2030-ig jelöli ki a fejlesztés irányát, elemzésem értelemszerűen nem tekinthető végleges és összegző, csupán (rész)értékelésnek. Mindazonáltal a magyar felsőoktatási stratégia, valamint az új doktori képzés bevezetését követő két és fél év után levonhatóak visszajelzésre alkalmas megállapítások. Zárásként ezekről – a döntően közpolitikai tematikájú elemzés eredményeiről – adok egy rövid, szintetizált összefoglalást.

A felsőoktatási stratégia megszületése, és azon belül a doktori képzés megfelelő pozicionálása régóta tátongó űrt betöltő, pozitív fejleménynek tekinthető. Ennek szellemében *a doktori stúdium funkciójának, a felsőoktatásban és a társadalomban elfoglalt helyének kijelölése nagyban hozzájárulhat az állam versenyképességének fokozásához és a tudásalapú társadalom megteremtéséhez.*

A kormányzat az új felsőoktatási misszió keretében a doktori képzéshez komoly és stratégiai jelentőségű feladatot kapcsolt, amennyiben *a magyar kutatói szektor – különösen a K+F+I humánerőforrás oldala – utánpótlásának hosszú távú biztosítását határozta meg, a felsőoktatás nemzetgazdasági szempontú priorizálása jegyében.*

Rögzítendő az is, hogy *az állam megtette azokat szükséges közpolitikai – ti. jogalkotás, forrásallokálás és kapacitásnövelés – intézkedéseket, amelyek a kijelölt funkció eredményes betöltéséhez nélkülözhetetlen háttérként azonosíthatók. Ugyanakkor jól látható, hogy a kormányzat „technikai-infrastrukturális” beavatkozásán túl érdemi és tartalmi elmozdulás nem érhető tetten a szektor érdekeltjei – nevezetesen az akadémiai és vállalati szféra, illetve azok kooperációja – körében. További nehézség a piaci szektor preferenciáinak beemelése a doktori képzésbe, mivel a stúdium tudományos arculatának – ti. felfedező kutatáson alapuló platform – torzulásához, és áttételesen az akadémiai életűttől eltérő, alternatív ipari karrier térnyeréséhez vezethet.*

Végezetül fontos felhívni a figyelmet arra, hogy az elérni szándékolt célok háttérét nem csupán a kutatói szektor első szakaszában, azaz a doktori képzésben szükséges biztosítani, hanem az azt követő stádiumokban is – amely nélkülözhetetlenné teszi a tudományos életpályapálya modell kialakítását. Az állam ez irányú felelőssége elmulasztásakor éppen a doktori stúdium funkcióját üresíti ki, ennél fogva pedig az eszközölt ráfordítások is pazarló, elsüllyedt költségként foghatóak fel.

Felhasznált irodalom

- Barakonyi Károly (szerk.): *Bologna „Hungaricum” – Diagnózis és terápia.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2009.
- Bárány V. Fanny: A felsőoktatás-igazgatás rendszerének átalakítása Magyarországon. *Kodifikáció és Közigazgatás* 2015. 1. sz.
- Bátyi Emese: *A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon (Doktori értekezés).* Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc 2016.
- Bátyi Emese: A Bolognai folyamat és doktori képzés. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXII.* Miskolci University Press, Miskolc 2014.
- Bayer József: *A politikatudomány alapjai.* Napvilág Kiadó, Budapest 2000.
- Bazsa György: Egy emberöltő sikerei és gondjai a magyar felsőoktatásban. *Felsőoktatási Műhely* 2014. 2. sz.
- Tony Becher – Paul R. Trowler: *Academic tribes and territories: intellectual enquiry and the culture of disciplines.* Society for Research into Higher Education & Open UP, Buckingham 2001.
- Csehó Julianna: Doktori képzések, fiatal kutatók helyzete – Európai dimenzió. *Felsőoktatási Műhely* 2009. 2. sz.
- Chikán Attila: A felsőoktatás szerepe a nemzeti versenyképességben (Egy lehetséges gondolkodási keret). *Educatio* 2014. 4. sz.
- Chikán Attila – Czákó Erzsébet (szerk.): *Versenyben a világgal – Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén.* Akadémiai Kiadó, Budapest 2009.
- Jürgen Enders: Border crossings: Research training, knowledge dissemination and the transformation of academic work. *Higher Education* 2005. 1-2. sz.
- Fábri György – Fábri István – Hack József – Herczeg Béla – Horváth Tamás: Mire jó, mennyire jó a magyar PhD? – Szemelvények a doktoráltak visszajelzéseit felmérő kutatási programból. *Felsőoktatási Műhely* 2008. 3. sz.
- Fináncz Judit: Doktori képzés a doktoranduszok szemszögéből. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével.* Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- G. Karácsony Gergely: *Állami szerepek a felsőoktatásban.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest 2016.
- Gajduscheck György – Hajnal György: *Közpolitika – A gyakorlat elmélete és az elmélet gyakorlata.* HVG-ORAC, Budapest 2010.

- Hrubos Ildikó (szerk.): *Elefántcsonttoronyból világítótorony – A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása*. Budapesti Corvinus Egyetem & Aula Kiadó, Budapest 2012.
- Hrubos Ildikó (szerk.): *A gazdálkodó egyetem*. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2005.
- Keczer Gabriella: *Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején*. Egyesület Közép-Európa kutatására, Szeged 2014.
- Barbara M. Kehm: Quo Vadis Doctoral Education? New European Approaches in the Context of Global Changes. *European Journal of Education* 2007. 3. sz.
- Barbara M. Khem: Developing Doctoral Degrees and Qualifications in Europe: Good Practice and Issues of Concern – A Comparative Analysis. In: Jan Sedlak (szerk.): *Doctoral Studies and Qualifications in Europe and the United States: Status and Prospects*. UNESCO, Bucharest 2004.
- Kocsis Miklós: *A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon*. Topbalaton, Budapest 2011.
- Kocsis Miklós: A doktori képzés „kiskapui” – Jogi szabályozás és jogalkalmazói gyakorlat Magyarországon. *Felsőoktatási Műhely* 2008. 3. sz.
- Koltói Lilla: Tehetséggondozás a felsőoktatásban. *Felsőoktatási Műhely* 2012. 4. sz.
- Kováts Gergely (szerk.): *A kancellári rendszer bevezetése a magyar felsőoktatásban – Tapasztalatok és várakozások*. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, Budapest 2016.
- Kováts Gergely: Határon – a doktoranduszok és a doktori képzés Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- Kucsera Tamás Gergely: *Vázlatok a magyarországi felsőoktatás finanszírozásának 1990-2013 közötti gyakorlatáról*. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2015.
- Kucsera Tamás Gergely: Atipikus előtanulmány a hazai doktori képzés kérdéskörét vizsgáló dolgozathoz. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely – Szabó Anita (szerk.): *A doktori képzés Magyarországon – a doktoranduszok szemével*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest 2009.
- Harold D. Lasswell: *Politics: Who Gets What, When, How*. McGraw-Hill, New York 1936.
- Theodore J. Lowi: Four Systems of Policy, Politics, and Choice. *Public Administration Review* 1972. 4. sz.

- Niklas Luhmann: *Bevezetés a rendszerelméletbe*. Gondolat Kiadó, Budapest 2006.
- Nicholas Gregory Mankiw: *A közgazdaságtan alapjai*. Osiris Kiadó, Budapest 2011.
- Márkus György: *Kultúra, tudomány, társadalom – A kultúra modern eszméje*. Atlantisz Kiadó, Budapest 2017.
- Mariana Mazzucato: *Az innováció, az állam és a türelmes tőke*. In: Michael Jacobs – Mariana Mazzucato (szerk.): *A kapitalizmus újratervezése*. Kossuth Kiadó, Budapest 2016.
- Polónyi István: Felsőoktatás és tudománypolitika. *Educatio* 2009. 1. sz.
- Polónyi István: *Az oktatás gazdaságtana*. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Joseph A. Schumpeter: *A gazdasági fejlődés elmélete – Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1980.
- Joseph E. Stiglitz – Bruce C. Greenwald: *A tanuló társadalom megteremtése – A növekedés, a fejlődés és a társadalmi haladás kérdéseinek új megközelítése*. Napvilág Kiadó, Budapest 2016.
- Joseph E. Stiglitz: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK-KERSZÖV, Budapest 2000.
- Temesi József (szerk.): *Felsőoktatás-finanszírozás: nemzetközi tendenciák és a hazai helyzet*. AULA Kiadó & Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest 2012.
- *Alap kutatási kiskaté* – Lovász László írása a felfedező kutatások fontosságáról https://mta.hu/tudomany_hirei/alapkutatasi-kiskate-108879 (2018. 07. 09.)

Felhasznált jogszabályok

- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
- A tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény
- Az oktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CCVI. törvény
- A felsőoktatás szabályozására vonatkozó és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi XC. törvény

Egyéb források

- „Fokozatváltás a felsőoktatásban – A teljesítményelvű felsőoktatás fejlesztésének irányvonalai” stratégiai dokumentum 2014.
- „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016”.

Melyek a doktori képzés történeti előképei?
Milyen közgazdasági és gazdaságpszichológiai
szempontok játszottak szerepet a doktori képzés
átalakításában? Beszélhetünk-e doktorandusz
életpályáról? Hol van a doktorandusz önkormányzatok
helye a doktoranduszok életében és a képzés
rendszerében? Milyen jövőbeni irányai lehetnek
a doktori képzés szabályozásának?

E kötet – a Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz
Önkormányzatának kezdeményezésére – neves hazai
szerzők és doktoranduszok írásain keresztül keresi
a választ a fenti kérdésekre.